Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra humanitních věd

Diplomová práce

Ekologické zemědělství a jeho příspěvek k rozvoji venkova

Marie Kruntová

© 2013 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Katedra humanitních věd

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Kruntová Marie

Veřejná správa a regionální rozvoj nav.- Most

Název práce

Ekologické zemědělství a jeho příspěvek k rozvoji venkova

Anglický název

Organic Farming and Its Contribution to Rural Development

Cíle práce

Obecným cílem práce je prozkoumat vztah systému ekologického hospodaření a rozvoje venkova. Specifickým cílem práce je ověřit, příspěvek k tomuto rozvoji ze strany ekologických farem, které se specificky zabývají chovem koní.

Metodika

Praktická část práce staví na metodě případové studie, která kombinuje kvantitativní a kvalitativní přístup sledování. Data jsou pořízena kombinací standardních technik sběru dat - pozorování, rozhovor, studium dokumentů.

Harmonogram zpracování

Formulace cíle práce a metodiky (leden - únor 2011)
Literární rešerše a sestavení teoretického rámce studia (březen - září 2011)
Sběr dat, analýza a interpretace (říjen - prosinec 2011)
Formulace závěrů práce (leden - únor 2012)

Rozsah textové části
60 - 80 stran

Klíčová slova
ekologické zemědělství, agroturistika, multifunkční zemědělství, udržitelnost, chov koní

Doporučené zdroje informací

BANKS J., MARSDEN T.K. The Nature of Rural Development: the organic potential. Journal of Environmental Policy and Planning, 2001, vol. 3, pp. 85-103.

DISMAN, M. Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha: Karolinum, 1996.

DITTRICHOVÁ, Š., HEŘMANSKÁ, I. ROZSYPAL, R. Lištičky na vinici. Program rozvoje venkova a příčiny stagnace lokální produkce v ČR. Brno: Spolek poradců v ekologickém zemědělství v ČR, o.s., 2008.

MZe ČR. Akční plán ČR pro rozvoj ekologického zemědělství v letech 2011-2015. Praha: MZe ČR, 2010.

ŠARAPATKA, B., URBAN, J. Ekologické zemědělství. Učebnice pro školy i praxi, I. díl. Šumperk: Pro-Bio 2003.

ŠARAPATKA, B., URBAN, J. Ekologické zemědělství. Učebnice pro školy i praxi, II. díl. Šumperk: Pro-Bio 2005.

Vedoucí práce
Zagata Lukáš, Mgr. Ing., Ph.D.

Termín odevzdání
březen 2012

prof. PhDr. Ing. Věra Majerová, CSc.
Vedoucí katedry

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE
Provozně ekonomická fakulta

prof. Ing. Jan Hron, DrSc., dr.h.c.
Děkan fakulty

V Praze dne 24.10.2011

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Ekologické zemědělství a jeho příspěvek k rozvoji venkova" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 19.3.2013

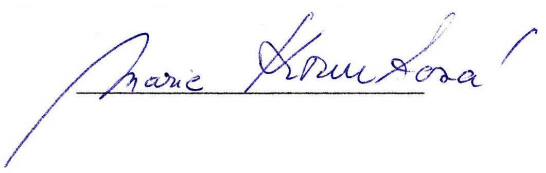

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Ing. Mgr. Lukáši Zagotovi Ph.D., za jeho ochotu, rady a odbornou pomoc při zpracování diplomové práce.
Další poděkování patří mojí rodině za trpělivost, pochopení a podporu, kterou mě po celou dobu mého studia a zejména při přípravě diplomové práce poskytovala.

Ekologické zemědělství a jeho příspěvek k rozvoji venkova

Organic Agriculture and its Contribution to Rural Area Development

Souhrn

Diplomová práce s názvem „Ekologické zemědělství a jeho příspěvek k rozvoji venkova“ se zabývá využitím chovu koní na vybraných ekologických farmách v Plzeňském a Karlovarském kraji s cílem prozkoumat vztah systému ekologického hospodaření a rozvoje venkova. V teoretické části je uveden přehled řešené problematiky ekologického zemědělství a chovu koní. Praktická část zahrnuje kvalitativní analýzu vybraných ekologických farem s cílem prozkoumat, jaké je využití koní a z jakého důvodu zařadili majitelé farem chov koní mezi své zemědělské aktivity. Praktická část je doplněna statistickými údaji o ekologických farmách s chovem koní situovaných v Plzeňském a Karlovarském kraji.

Summary

The Master’s thesis entitled ’Organic Agriculture and its Contribution to Rural Area Development‘ is focused on horse farming at selected organic farms in Pilsen and Karlovy Vary regions with the goal to investigate relations between organic farming and development of the rural areas. Its general part brings overview of organic farming issues, the empirical part is aimed at feature analyses of the selected organic farms. The analyses resulted in several conclusions on specific ways of horse using and the reasons of horse farming. The part was supported with available data on the local organic farms breeding and farming horses.

Klíčová slova: ekologické zemědělství, chov koní, agroturistika, welfare koní, udržitelnost

Keywords: organic agriculture, organic farming, horse farming, horse breeding, agritourism, horse welfare, sustainability

Obsah

1. Úvod 9
2. Cíle práce a metodika 11
2.1. Zpracování studie 11
3. Teoretický přehled vývoje zemědělství s ohledem na využití koně člověkem 13
3.1. Počátky zemědělství a první využití koně člověkem 13
3.2. Zemědělství ve středověku 13
3.3. Zemědělství od středověku do roku 1900 14
3.4. Zemědělství od roku 1900 do konce války 18
3.5. Zemědělství v době komunismu 20
3.6. Velká změna v zemědělství po roce 1989 21
3.7. Současný stav ekologického zemědělství v ČR 25
3.8. Podpora a kontrola ekologických zemědělců v ČR 27
3.9. Ekologické zemědělství a rozvoj venkova 28
3.10. Možnosti využití koní na farmách 30
4. Empirická část 37
4.1. Údaje o ekofarmách s chovem koní v Karlovarském a Plzeňském kraji a jejich analýza 37
4.2. Otázky pro rozhovor na ekofarmách 50
4.3. Farma „Angelina“ 52
4.3.1. Popis farmy “Angelina“ 52
4.3.2. Farma „Angelina“– základní otázky rozhovoru 54
4.3.3. Farma „Angelina“ - specifická témata 56
4.4. Farma „Beatris“ 59
4.4.1. Popis farmy„Beatris“ 59
4.4.2. Farma „Beatris“ – základní otázky rozhovoru 61
4.4.3. Farma „Beatris“ – specifická témata 63
4.5. Farma „Cecilie“ 66
4.5.1. Popis farmy „Cecilie“ 66
4.5.2. Farma „Cecilie“ – základní otázky rozhovoru 67
4.5.3. Farma „Cecilie“ – specifická témata 68
4.6. Farma „Doris“ 72
4.6.1. Popis farmy „Doris“ 72
4.6.2. Farma „Doris“ – základní otázky rozhovoru 73
4.6.3. Farma „Doris“ – specifická témata 75
4.7. Shrnutí charakteristických rysů a údajů o podnikání vybraných ekofarem 79
5. Závěr 83
6. Použitá literatura 88
7. Příloha – 91

Seznam použitých zkratek

ČJF	Česká jezdecká federace
ČR	Česká republika
EU	Evropská unie
EZ	Ekologické zemědělství
FAO	Organizace pro výživu a zemědělství
FEI	Mezinárodní jezdecká federace
IFOAM	Mezinárodní federace hnutí za ekologické zemědělství
OP	Operační program
PRV	Program pro rozvoj venkova
WHO	Světová zdravotnická organizace

1. Úvod

Venkovský prostor chápaný jako krajina se vytvářel více než tisíce let cílevědomou a trpělivou prací zemědělců obhospodařujících půdu s cílem zachování trvalé úrodnosti, kulturnosti a rozvoje životního prostoru pro nadcházející generace. To znamená, že zemědělství je jednou z nejstarších činností lidstva. Hlavním úkolem zemědělského hospodaření je cílevědomá činnost v krajině k uspokojování individuálních a společenských potřeb. Nejdůležitějším cílem hospodaření zemědělce v krajině je výroba potravin a dalších produktů využitelných pro technické a energetické účely. Ne vše je ovšem možné v každé zemi pěstovat nebo chovat. Zemědělskou výrobu silně ovlivňují přírodní podmínky, zejména podnebí, nadmořská výška, kvalita půdy i vzduchu a další faktory. Kromě produkční funkce plní zemědělství i řadu funkcí mimoprodukčních.

Zemědělská výroba prošla v České republice od druhé světové války velkými změnami. Malá políčka obhospodařovaná drobnými rolníky byla v období kolektivizace sloučena ve velké lány, zemědělství přešlo na formu velkovýroby. Zhoršilo se životní prostředí, změnil se obraz zemědělské krajiny. Po roce 1990 prochází naše zemědělství složitou a obtížnou etapou transformace. Omezila se nadvýroba s cílem, aby se i zemědělská výroba aktivně podílela na tvorbě krajiny. To vše vede ke změnám ve využívání půdy, přibývá luk, část půdy v podhorských oblastech by měla být zalesněna. Jednotlivé plodiny by se měly pěstovat tam, kde jsou pro ně nejlepší podmínky. Půda se vrací vlastníkům. Vznikají soukromé farmy, soukromí hospodáři či družstva vlastníků sdružující hospodáře. Vzhledem k tomu, že intenzivní zemědělství provozované v minulých letech v České republice není systémem směřujícím k trvalé udržitelnosti, bylo potřeba ho nahradit jiným vhodným systémem. O trvalou udržitelnost se snaží různé zemědělské systémy, avšak velký důraz na udržitelné zemědělství klade zemědělství ekologické, které má více pozitivních účinků na ochranu přírodních prvků a na krajinu, než zemědělství konvenční. Má za sebou již dvacet let svého vývoje a jeho rozvoj dále pokračuje. Reaguje i na stále aktuálnější potřeby moderní společnosti - harmonické prostředí a zdravé potraviny. Ekologické zemědělství se snaží o řešení mnoha negativních dopadů konvenčního zemědělství, jako je znečištění vod, pokles biodiverzity, půdní eroze, narušená krajina, nevyhovující kvalita potravin a v neposlední řadě i ne zcela vhodný způsob chovu zvířat.

Pravidla ekologického zemědělství zajišťují dobrou pohodu zvířat, což znamená, že zvířatům jsou úspěšně vytvářeny podmínky, které odpovídají jejich přirozeným fyziologickým a etologickým požadavkům. I když se v ekologickém zemědělství v České republice chovají různé druhy hospodářských zvířat např. skot, ovce, kozy apod. setkáváme se zde i s koňmi, kteří jsou označováni jako specifická hospodářská zvířata. Proč právě specifická? Jejich hospodářský význam klesá, avšak roste význam sportovní, společenský či dokonce kulturní. Odvětví chovu koní, ačkoliv plní i jiné funkce než chov ostatních hospodářských zvířat, spadá jednoznačně do oblasti zemědělské výroby. Kůň je nejenom společníkem pro volný čas, ale také prostředkem pro provozování profesionálního nebo amatérského sportu, hipoterapie či stále také neocenitelným pomocníkem pro těžkou práci v lese. Nelze opomenout, že chov koní plní důležitou funkci z hlediska údržby krajiny a rozvoje venkova. Počet koní na ekologických farmách v České republice stále stoupá. V roce 2011 bylo evidováno u 515 ekologických farem 4 903 chovaných koní, což znamená 34 % nárůst oproti roku 2010. Z jaké příčiny se rozhodli majitelé farem zahrnout chov koní do svého hospodaření? A jaké je jejich využití na těchto farmách? Je chov koní z ekonomického hlediska ztrátový nebo se může nějakým pozitivním způsobem projevit v ekonomice ekologické farmy? S jakými problémy se majitelé farem setkávají při chovu koní v ekologickém zemědělství? Na tyto otázky, které si lze položit v souvislosti s dnešním stále se zvyšujícím počtem koní v ekologickém zemědělství, se snaží odpovědět tato diplomová práce.

2. Cíle práce a metodika

Obecným cílem této práce je prozkoumat vztah systému ekologického hospodaření a rozvoje venkova. Specifickým cílem je ověřit příspěvek k tomuto rozvoji ze strany ekologických farem, které se specificky zabývají chovem koní. Účelem této případové studie je zjištění, jak jsou koně využíváni na vybraných ekologicky hospodařících farmách (ekofarmách) a jak jejich využívání přispívá k rozvoji venkova.

Specifickým cílem práce je odpovědět na níže položené otázky:

- Z jakého důvodu zařadili eko-zemědělci do svého hospodaření chov koní?
- Jak přispívá chov koní k rozvoji venkova?
- Jaký přínos (finanční) má chov koní na ekofarmách?
- Jaké postavení má kůň mezi dalšími zvířaty v ekologickém zemědělství?
- Jaké je využití chovu koní na ekofarmách?
- S jakými problémy se potýkají ekologičtí zemědělci při chovu koní?
- Plánují zemědělci zachovat chov koní či jeho další rozvoj na svých farmách?

2.1. Zpracování studie

Praktická část diplomové práce staví na metodě případové studie, která kombinuje kvantitativní a kvalitativní přístup sledování. Kromě údajů evidovaných v registrech vedených státem byla data pořízena kombinací standardních technik sběru dat, jako je pozorování, rozhovor, studium dokumentů, apod. Data jsou získávána přímo v terénu u jednotlivých farmářů, dále pak u jednotlivých institucí, v oficiálních dokumentech a v neposlední řadě i ze statistických dat. Samotné výzkumné šetření ekologických zemědělců, zabývající se mimo jiné i chovem koní, proběhlo v několika dílčích fázích.

Nejprve jsem provedla výběr ekologických farem zabývajících se chovem koní v Plzeňském a Karlovarském kraji. Náhodným výběrem z registru ekologických podnikatelů Ministerstva zemědělství jsem oslovila deset ekologických farem a postupně z nich vybrala čtyři farmy, jejichž majitelé byli ochotni spolupracovat na této případové studii. Na tyto ekofarmy jsem se pak detailně zaměřila. Sestavila jsem okruh otázek vedoucích ke zjištění potřebných informací o vybraných ekologických farmářích. Další kroky byly věnovány práci v terénu, návštěvám farem a detailnímu zkoumání. Poté

navazovalo třídění informací a analyzování dat monografickou procedurou. Postupně jsem analyzovala poznámky z rozhovorů a vyvodila dílčí závěry terénního šetření. Poslední fází bylo souhrnné zpracování výsledků šetření, jejich analýza a závěry výzkumného šetření.

3. Teoretický přehled vývoje zemědělství s ohledem na využití koně člověkem

3.1. Počátky zemědělství a první využití koně člověkem

Nejstarší pralidé a lidé byli sběrači a lovci, kteří již ve starším a středním období starší doby kamenné osídlili i naše země. Člověk moudrý žijící na našem území v mladším paleolitu lovil a sbíral různé jedlé rostliny, které tu rostly. Zemědělství ve střední Evropě nevzniklo samostatně, ale dostalo se sem z Přední Asie. Člověk nejprve ochočil a posléze domestikoval určitá zvířata v některých částech světa o něco dříve, než se naučil pěstovat kulturní rostliny. Zemědělství vyvolalo populační explozi, protože uživilo daleko více lidí než při lovu a sběračství. Velmi pečlivě se obdělávala nejen malá políčka, ale osévaly se i větší plochy, aby se získalo dostatek obilí. Uplatňovalo se žďárové zemědělství a hlavním zdrojem obživy byl chov dobytka. Pěstování obilí bylo doplňkové. Již v tomto období (mladší a pozdní doba kamenná) byl určitým způsobem používán hnůj k hnojení. Koně byli poměrně dlouhou dobu jen lovnými zvířaty. Lovili je nejen v paleolitu, kdy se některé skupiny lovců na jejich stáda přímo specializovaly a následovaly je, ale i v mladší době kamenné (Beranová a Kubačák, 2011). Počet divokých koní byl ve střední Evropě nižší než v Evropě východní a ve Střední Asii. Podle nových teorií byl kůň domestikován asi 4 000 let před naším letopočtem a to ve střední Asii a jižním Rusku. Právě pro některé východoevropské kultury byl rozvinutý chov koní charakteristický zejména na maso a zčásti pravděpodobně i pro mléko. Do celé Evropy se chov koní rozšířil v pozdní době kamenné a na počátku doby bronzové (Flade a kol., 1990)

3.2. Zemědělství ve středověku

Nejstarší Slované v Čechách zakládali pole buď na travnaté celině, nebo na místě lesa. V časném středověku byla půda obdělávána tzv. žďárovým zemědělstvím. Ve 13. - 15. století se rozšířila orba pomocí pluhu. Často se v historické literatuře dočteme o tzv. bludném kruhu středověkého zemědělství, kdy se chová málo dobytka, a proto není dostatek hnoje. Vzhledem k tomu jsou malé úrody a musí se osívat více půdy, ubývá tak pastvin a luk a není možné chovat více dobytka. Na velmi úrodných půdách se hnojilo velmi málo anebo vůbec ne, půda měla možnost dlouhodobě odpočívat a regenerovat se. Zvláštnosti práce s hnojem při starobylém způsobu zemědělství, zaorávání drnu, hnojení

popelem ze spálené trávy a tzv. zelené hnojení, je doloženo v českých zemích na začátku 16. století. Mattioli uvádí: *„Sedláci seli bob toliko pro vypravení rolí. Nebo když počíná kvíst a všechna bylina je plna, sedláci rádi tehdáš voří a tak bob do země zaorávají, kterýž vždy víc a víc v zemi vadne, dobrou a velmi mastnou zemi činí“*. Podle Klápštěho dochází ve 14. století k přechodu na úhorové zemědělství resp. k trojpolnímu hospodaření. V této době jsou patrné změny v organizaci a technice zemědělské výroby a zřejmě i ve společenských vztazích.

Důležitým mezníkem pro využití koně bylo vynalezení chomoutu. K pluhu se zapřahali nejčastěji dva, jen někdy jenom jeden kůň. Nejdříve se koně zapřahali spíše k branám než k pluhu a to z důvodů zvýšení pracovního tempa, nikoli z důvodu síly tahu. Ve starověkých kulturách sloužili koně především k tažení válečných dvoukolových vozíků. Lehký válečný vůz používali v homérském Řecku, jehož pozůstatkem je závodní dvoukolový vůz, se kterým se pořádaly závody v Řecku a Římě. V olympijském Řecku bylo první chovné středisko, jezdecké soutěže a soutěže v zápřeži zde představovaly dokonalé výkonnostní zkoušky pro chov koní. I když chov koní dosahoval v časném středověku značných úspěchů, nelze ještě hovořit o záměrném plemenářství. Nové požadavky na chov koní byly na počátku feudalismu. Vládnoucí šlechta a rytíři požadovali koně mohutnějšího rámce, který by byl schopen nést kromě jezdce i těžkou výzbroj. Koním se postupně začala věnovat čím dál tím větší péče, protože jejich cena byla vysoká. S tím souvisí i počátek veterinárního lékařství. Začalo se pečovat o koňská kopyta. V tomto období se nevynalezl jen chomout, ale i podkova, která chrání kopyto. Již ve středověku existovaly specializované koňské trhy a koňští handlíři (Kubačák,1994).

Středověkou bojovou hru, spojenou s jízdou na koni, byly turnaje rytířů, které vznikly ve 12. století ve Francii. Turnaje byly nácvikem feudální bitvy a až později se z nich postupně stávaly projevy společenské prestiže. V tomto období se koně v zemědělství do zápřeže skoro nepoužívali, rolníci zapřahali krávy a voli. Turnaje zanikly definitivně v průběhu 17. století a zánik feudalismu znamenal i konec rytířských koní.

3.3. Zemědělství od středověku do roku 1900

Husitské války zásadním způsobem ovlivnily další vývoj agrárních dějin. Nastaly podstatné změny ve feudálním vlastnictví půdy. Sociální a právní postavení poddaných se změnilo, převážná většina selského lidu byla v závislém postavení. Sedlák, který obdělával

půdu, nebyl zpravidla jejím vlastníkem - ve většině případů byl dědičným nájemcem. Docházelo k utužování poddanství a to se projevovalo různými zásahy do soukromého života venkovského lidu. Lidé měli zákaz volného stěhování a i jiným způsobem byla omezována jejich osobní svoboda. Systém vrchnostenské správy funkčně i organizačně vybudovaný koncem 16. století se zachoval až do vlády Marie Terezie, kdy do celého procesu vstoupil stát se svou centralizovanou správou (Čechura, 2008)

Pro feudální zemědělskou výrobu mělo zásadní význam úhorové hospodářství, zlepšil se trojhonný osevní postup, založený na osévání úhoru, plodinami zlepšující půdu – pícninami a okopaninami. Zvláštní význam měly obiloviny, které tvořily podstatnou složku potravy lidí i zvířat. Druhou důležitou složkou byla živočišná výroba. Prosperující živočišná výroba byla aktuální zvláště v trojhonném systému. V polním hospodářství převažoval úhor a prakticky se nepoužívala žádná umělá hnojiva, proto si soustava trojhonného hospodářství vyžadovala vyvážený chov dobytka a vrchnost si jeho význam právem uvědomovala. Stále většího významu nabýval kůň, který se stával nepostradatelným pomocníkem v zemědělství, vojenství a dopravě. S rozvojem panského režijního hospodářství, se od druhé poloviny 16. století zvyšovaly stavy koní pro potažní práce. Selské hospodářství mělo zpravidla jeden jediný pár, ale dvůr s 200 ha orné půdy míval šest párů koní. Zemědělci se snažili zajistit koním dostatečné krmení, na velkostatku bývaly krmné dávky sena pro koně až trojnásobně vyšší než pro krávy. Během nástupu renesance a humanismu se vytvářel i nový přátelský vztah mezi člověkem a tímto „rozumným“ zvířetem. Ve druhé polovině 16. století byl založen císařský hřebčín v Kladrubech nad Labem, kde později vyšlechtili starokladrubské plemeno, přičemž tento chov přetrval dodnes jako kulturní památka. Tažným zvířetem zůstával i vůl. Užívání volů nesporně souviselo i s jejich chovem na maso (Kubačák, 1995)

Zemědělství v pobělohorské době procházelo značnou krizí, doplněnou útiskem poddaných. Období v letech 1620 – 1848 bylo z hlediska společenského i hospodářského značně proměnlivé. Habsburkové upevňovali moc na českém trůně a posílil se panský stav. Poddaný nebyl plným vlastníkem statku, který obdělával, ani rovnoprávným poddaným státu nýbrž, byl občanem druhého řádu, který podléhal státu prostřednictvím své vrchnosti. Zemědělství bylo středem, do něhož v poddanské vesnici bylo pracovně i názorově všechno soustředěno. Zemědělská práce sbližovala a posilovala, různé společenské vrstvy vesnice. Vytvářela úzké životní pouto a pracovní dělbu selského muže a ženy a spojovala

rodinu v pracovní společenství. Úkolem selského stavu byla zemědělská výroba a funkce biologická. Vyživovací funkce vesnice nabyla na významu a rozsahu během rozvoje měst. Na druhé straně se vlivem osvícenství prosazovaly dílčí agrární reformy a začínal se uplatňovat hospodářský pokrok. Rok 1781 přinesl první výrazný výsledek pro zemědělství, respektive pro poddané ve formě zrušení nevolnictví (Beranová a Kubačák, 2011).

Mezi hlavní překážky bránící rozvoji zemědělství byl nevolnický vztah a starý trojhonný systém, při němž každý rok jedna třetina polí ležela úhorem. Nemohlo tomu být jinak v době, která zápasila s nedostatkem chlévské mrvy, způsobeným v počátečním poválečném období malým chovem dobytka a tak špatně vyhnojená, nedostatečně obdělávaná pole poskytovala malou úrodu. Rostlinná výroba zůstávala nejdůležitějším odvětvím zemědělství. Chov koní zůstával nadále specifickou oblastí. Sledovaným odvětvím byl zvláště na těch velkostatcích, kde k tomu byly vhodné finanční předpoklady a také zálibou panství pro chov ušlechtilých koní, mezi něž patřili např. Kinští, Colloredové – Mannsfeldové. Ovšem počátkem 19. století vystoupil chov koní do popředí, stal se módou a sedláci si na něm začali zakládat. Koně se při práci šetřili a mnohý sedlák měl podstatnou část svých příjmů z chovu a prodeje mladých koní. Vzniklo tak přísloví: „Komu ženy mrou a koně svědčí, tomu se dobře daří“. Zapřahání koní bylo již v podstatě novodobé a na většině selských statků se už voli nedrželi, ale byli nahrazeni koňmi.

zhledem k tomu, že trojpolní soustava neuspokojovala nároky na zemědělství, byla nahrazena tzv. střídavým osevním postupem, který byl v Anglii vylepšen na čtyřhonný norfolský osevní postup.

V roce 1848 byla v českých zemích zrušena robota, zrušilo se poddanství a všechna práva vrchnosti nad poddanými, tento rok měl i značný vliv na zemědělskou výrobu a podnikání, neboť uvolněním feudálního systému a jeho hospodářských vztahů se otevíral prostor nastupujícímu kapitalismu. Sociální a hospodářské postavení se za kapitalismu podstatně změnilo. V souladu s hospodářským rozvojem souviselo i sociální rozvrstvení české vesnice. Sedláci – starousedlíci, jež měli vyšší postavení než chalupníci, domkáři či rodiny podruhů, měli např. v hospodě jiný stůl. Sociální různorodost se projevovala např. i v kostele. Sociální vývoj obyvatelstva vycházel z bohatých tradic a zvyků.

Rozsah a objem zemědělské výroby ve druhé polovině 19. století, ovlivňovaly nové výrobní síly. Vzájemná skladba polních plodin následující po sobě umožňovala nejlépe využívat úrodnost půdy, a proto se střídavý osevní postup stal tak důležitý. Také se

objevovaly nové progresivní trendy: nové způsoby meliorací, tzv. drenážování a zavodňování či strojená hnojiva, která se využívala ve větším měřítku. Budovaly se větší hospodářské budovy a stavby, pro příznivější podmínky růstu a užitkovosti hospodářských zvířat. Na velkostatcích se začaly uplatňovat motory (Kubačák, 1995).

Je důležité se zmínit, jak probíhal rolníkův rok. Za začátek rolníkova roku, lze považovat podzim, kdy sel, oral, vyorával brambory apod. Rolník podzimní půdu obdivoval, děkoval ji za úrodu a více se nad ní zamýšlel. K nejdůležitějším činnostem rolníků patřila orba. Tvrdili, že půda je živé tělo a probíhá v ní celý život, který je našemu zraku většinou skryt. Naši předkové milovali půdu, vážili si ji a snažili se jí porozumět. Příprava na zimu spočívala v úklidu dvora, kdy hospodář dbal na pořádek a čistotu. Přes zimu jezdil do lesa pro dřevo, chlévský hnůj vozil na pole a na louku dával kompost z rybničního bahna či z odpadků. Na jaře se rolníci připravovali k setí. Setí byla pro rolníky ušlechtilá práce a přistupovali k ní opatrně a s rozmyslem. Červen byl typický pro senoseč a následovaly žně. Aby bylo na podzim ještě zelené krmivo, podmítla se strniska nebo se osela směskami.

Nevídaný rozvoj kapitalistického zemědělství přinášel i nečekané problémy. Na konci 19. století se v Evropě dostavila vleklá zemědělská krize, které předcházela krize průmyslová, obchodní a bankovní. Krize postihla i naše země a naši předkové poznávali nový druh krizí vzniklých především z nadvýroby a dalších ekonomických příčin. Důsledkem krize se v zemědělství přecházelo od pěstování rostlin k chovu hospodářských zvířat. S agrární krizí bylo spjato i částečné vylidňování venkova. Díky nutnosti a důležitosti ekonomického hospodaření, vyvstal aktuální požadavek co možná nejširšího vzdělávání rolnictva. Jan Antonín Prokůpek, středočeský pokrokový sedlák, který odmítal kapitalismus, radil všem hospodářům jak překonat krizi: „*Snažit se při poměrně nejmenších výrobních nákladech docílit z půdy nejvyššího výnosu, neustále hledat nové náměty ke zlepšení hospodářských metod, šetrně hospodařit a spořit*“.

V této době se upouštělo od starého názoru o výživě organickou hmotou a prosazovala se teorie o minerální výživě rostlin. Pozornost byla věnována chlévskému hnoji, zakládání kompostů a močůvkových jímek. Vápno bylo prvním umělým hnojivem a pokrok v hnojení se přirozeně nejdřív uplatňoval na velkostatcích. Přibližně od 70. let 19. století se umělá hnojiva jako chilský ledek, superfosfáty či draselná, fosforečná hnojiva vyráběla

ve velkém a jejich produkce měla stoupající tendenci. Kvalita půdy se také zvyšovala odvodňováním..

Půda, která je základním výrobním prostředkem pro zemědělství, se stávala součástí bohatství a to nejen státu, ale i jednotlivce a často se stávala příčinou mnoha nesvárů či násilí, což určitým způsobem platí i dodnes. Lidé již dříve dobře věděli, že každý zásah do půdy může změnit její fyzikální i chemické vlastnosti, proto se snažili negativních zásahů vyvarovat. Byli si vědomi, že úrodnost půdy není stálá, neboť půda je kromě působení přírodních procesů vystavena i působení člověka. Oceňovali ekonomickou úrodnost půdy. Z toho vyplývá, že zemědělská výroba je svou podstatou splynutím ekonomické reprodukce s reprodukcí přírodní a tudíž základem zemědělství je bioenergetický potenciál půdy, který se uskutečňuje produkcí organické hmoty (k výživě obyvatelstva, hospodářských zvířat, průmyslovému zpracování).

3.4. Zemědělství od roku 1900 do konce války

Základní význam pro zemědělství a sociální poměry zemědělského obyvatelstva u nás v počátcích 20. století měl kapitalismus. Ten podmiňoval a urychloval rozvoj výrobních sil, určoval charakter sociální struktury zemědělského obyvatelstva, postavení jednotlivých vrstev zemědělců a mnohdy složité vztahy mezi nimi. Rozšířilo a upevnilo se jak organizačně, tak i ekonomicky svépomocné zemědělské družstevnictví. Téměř do každé vesnice pronikla úvěrní družstva nazývaná „kampeličky“. Moderní selská hospodářství v předválečné době uplatňující intenzivní hospodaření pomocí nových strojů, strojených hnojiv, meliorací aj., potřebovala mnohem více kapitálu, než dříve. Změnil se postoj a osoba hospodáře – zemědělce organizátora. Správné pozorování, samostatné myšlení, vědomosti a rozvoj dovedností zvyšovaly jeho schopnosti a moderní zemědělec v nových náročnějších podmínkách také uplatňoval smysl pro vlastní hospodářskou odpovědnost za následky svého konání (Beranová a Kubačák, 2008).

První světová válka přinesla národům kromě lidského utrpení i rozvrácení jejich hospodářství, včetně zemědělství. České zemědělství patřilo před válkou k nejvyspělejším, avšak válečnými důsledky bylo vážně poškozeno. Válka se promítla i do sociální oblasti, její tíhu nesli nejhůře drobní a střední zemědělci a dělníci.

Využití koní ve vojsku vrcholilo na konci 19. století, požadavky vojenské správy měly příznivý vliv na rozvoj chovu koní a přispěly i ke vzniku nových plemen. Avšak již dříve

trpěli koně na bojištích a s nástupem dokonalejších zbraní jejich utrpení přibývalo. Vinu na tom měla i zastaralá taktická dogmata a zkostnatělý obdiv k nádherným přehlídkám a drilu ve výcviku jezdectva. Po celou dobu první světové války se koně používali téměř na všech frontách, a to jak tažní a nákladní, tak i jezdecké. Docházelo k obrovským početním ztrátám. Během války bylo využito 1,5 mil. koní, více než polovina jich byla v boji zabita. Většině zemědělců byli koně před válkou odebráni. Na začátku války měl takto odebraný kůň dosti vysokou cenu asi 1000 korun, na konci války však byla jeho cena i 15 krát vyšší.

České zemědělství v poválečném období bylo poznamenáno mnohými objektivními jevy, které ovlivnily jeho další vývoj. Vznik Československého státu neměl na zemědělství jako celek vážné a podstatné následky. Objevovaly se produkty různého druhu, které byly určeny jak pro domácí, tak i zahraniční spotřebitele. Zemědělský podnik byl charakteristický svým smíšeným hospodářstvím, nebyl tedy jednostranný. V chovu koní docházelo ke kvalitativním změnám. Chovatelé v Čechách setrvávali na požadavku nejmohutnějších chladnokrevníků, podobně tomu bylo i v teplokrevném chovu. Kvalitní plemenářskou prací se začal vytvářet základ pro tvorbu českého a moravského chladnokrevníka, slezského norika.

Na venkově se v sociální oblasti řešily tři závažné problémy: bydlení spolu s hygienou, lékařská péče a životospráva. Vesnické obydlí bylo tehdy přizpůsobeno spíše zájmům hospodaření než vlastním potřebám zemědělce. Obydlí byla často přeplněná, nevětraná, bez komínů, bez podlah. Vznikaly programy jak venkovské bydlení zlepšit. Řešením sociálních otázek, provázaných programem na zvelebení vesnic v pojetí dnešní ekologie, se zabývalo několik institucí. Musely však brát v úvahu i průběh namáhavé práce člověka v zemědělství, která kladla značné požadavky na fyzickou i duševní zdatnost zemědělce.

Slibný vývoj našeho zemědělství byl přerušen druhou světovou válkou, německá okupace mu způsobila značné škody. Pokud měli Němci správu české půdy ve svých rukou, zanechali půdu vyčerpanou, protože měli snahu získat co nejvyšší výnosy. Zničili těžce nahraditelné speciální krajové kultury, které jim stály v cestě při zvyšování zemědělské výroby.

Určitý význam měl kůň i ve druhé světové válce. Jako tažné a nákladní zvíře se využíval v nedostupných terénech, zejména v lesích a horách. Příběhy koní ve válce, nejen ve druhé světové, jsou dějinami statečnosti. Paradoxem je, že nyní, v době vyspělé

vojenské techniky, mají mnozí vojáci pocit, že člověk ztratil nesmírně důležitou schopnost soucitu a obětování, které pramení z nesobeckosti, věrnosti a lásky tohoto nejstaršího bojového druha (Dušek, 1999).

3.5. Zemědělství v době komunismu

Příchod komunismu v roce 1948 předznamenal zánik tradičního zemědělství, začala cílevědomá likvidace přirozených vztahů v hospodaření. Národem vážené odvětví založené na soukromovlastnických vztazích a různých formách podnikání vycházelo ze změn v polovině 19. století, kdy si naše zemědělství vybudovalo poměrně progresivní a prosperující strukturu. Komunistický režim přerušil vše, co bylo spjato s demokratickým státem a nastolil centralistický a direktivně řízený systém. Základním nástrojem přeměn v zemědělství se stala násilná kolektivizace. Při zakládání zemědělských družstev byla porušována zásada dobrovolnosti mnohdy doprovázená hrubým fyzickým i psychickým násilím proti zemědělcům a rolníkům. Budovaly se velké státní statky, které byly státem všemožně podporovány, i když z ekonomického hlediska byly často ztrátové. Od konce 60. let bylo hlavním úkolem socialistického zemědělství zajištění soběstačnosti v potravinách. Všechno a za každou cenu směřovalo k jedinému cíli: dosažení maximálních hektarových výnosů. Vystavovala se velkokapacitní sila, velkovýrobny krmných směsí. Vznikla plošná struktura zásobování technikou a chemií. Od poloviny 70. let začalo rozsáhlé slučování družstev, což způsobilo mnoho škod, které se projevovaly v devastaci životního prostředí.

Nástup kolektivního způsobu organizace výroby se projevil v odcizení rolníka od půdy a majetku. Hospodaření KSČ vneslo řadu negativních vlivů do života venkova, projevujících se ztrátou tradic, úpadkem duchovní kultury, zánikem menších lokalit a dalšími neblahými jevy (Kubačák, 1995).

Rychlý rozvoj industrializace a chemizace měl kladné i stinné stránky. Používáním těžké techniky a chemizace se zhoršovaly produkční podmínky v zemědělství, což následně vedlo ke snižování přirozené úrodnosti půdy, někdy i ke zhoršování zdravotní jakosti zemědělských a potravinářských výrobků. To vše bylo zapříčiněno využíváním nadměrného množství agrochemikálií s vysokým podílem chemického balastu a nízkým obsahem čistých živin. Hlavním ukazatelem devastovaných půd byla snížená úrodnost se stále klesající biologickou aktivitou. Více problémů než užitku přinášelo slučování podniků, výstavba velkokapacitních zařízení pro chov hospodářských zvířat a scelování

honů. Socialistický způsob hospodaření v zemědělství vedl ke stagnaci. V řízení se uplatňovaly plány, rozpisy a výkazy, doprovázené malou samostatností v rozhodování, vždy se totiž vyčkávalo na příkazy "shora", což brzdilo vývoj a demokratickou přeměnu zemědělství a vesnice. Tento neutěšený stav setrval až do konce roku 1989.

V chovu koní došlo v 60. letech 20. století k výrazným změnám. S rozvojem mechanizace zemědělské výroby bylo nutné v chovu teplokrevných koní změnit chovný cíl s důrazem na jezdecké vlastnosti. Rozšiřuje se oblast sportovního využití koní, jsou zakládány jezdecké oddíly a kluby. Avšak v době komunismu početní stavy koní klesají a kůň se dostává jako zvíře do pozadí, v tomto období je také někdy nazýván buržoazním přežitkem.

Vztah ke koním ze strany rolníků zaujímá zvláštní místo v jejich myšlení. Pro tento vztah používají měřítko, kterým porovnávají totalitní režimy – fašismus a komunismus. Za války byli koně totálně nasazeni v lese, za svoji těžkou práci dostávali odpovídající dávky krmení a to od cizích okupantů, kde nebylo pochyb o tom, co pro ně tato zem znamená. Během kolektivizace, kterou dělali Češi, se koně, stejně jako soukromí zemědělci stali nepřáteli revoluce. Při budování socialismu byli koně opět totálně nasazeni, ovšem tehdy bez odpovídající péče a často potom museli na porážku. Lapka a Gottliebe napsali: „*Fašismus vraždil lidi, ale komunismus vraždil i koně*".

3.6. Velká změna v zemědělství po roce 1989

V roce 1989 přišla změna politických poměrů a je přímo zákonité, že s sebou musela přinést téma minulosti, přítomnosti a budoucnosti naší krajiny. Změna dala šanci lidem k návratu ke kořenům naší krajiny, s kterou je zemědělec – rolník osudově spjatý. Současně se však ukázalo, že čas, který za doby „vlády lidu" uplynul, částečně zpřetrhal vazby člověka a půdy. Zemědělství se náhle stává odvětvím podnikání a roli hrají výnosy, spíše než způsob, jak jich dosáhnout a současně být citlivý k půdě a krajině. Po roce 1990 bylo jasné, že se změnou vlastnických poměrů začnou probíhat také velké změny v krajině. Bylo však nutné si uvědomit, že vrstva kulturní úrovně početných generací rolníka měla historicky velký vliv na podobu krajiny a odtud i na její chápání. V Čechách od 20. let minulého století nacházely úrodnou půdu myšlenky pojímat ekologické problémy jako oblast, kde dochází ke styku společenských a přírodních věd. Krajina je prostorem, kde se odehrávala historie národa. Nejedná se jen o historii celkovou, ale i o historii daného místa

s konkrétními osudy a příběhy lidí, která je vždy odlišná od krajiny sousední. Krajinu a obyvatele je třeba chápat jako jeden celek, nelze od sebe oddělovat a mluvit o krajině bez lidí a opačně o člověku bez zázemí krajiny.

Přechod zemědělství a potravinářských odvětví od centrálně direktivního řízení k tržnímu hospodářství byl složitým transformačním procesem. Podle Doucha, Sokola (1999) prošlo zemědělství po roce 1990 odlišnými vývojovými etapami, které od sebe nelze striktně oddělovat. Transformace zemědělství se týkala především majetkoprávních vztahů, jejichž změny probíhaly od roku 1991 v různých formách a intenzitě, a končily předvstupním obdobím ČR do EU.

Po vstupu České republiky do Evropské Unie se stále více zemědělců snaží hospodařit podle zásad kontrolovaného ekologického zemědělství. Právě důraz společné zemědělské politiky EU se posunul od podpory produkce k odměňování zemědělců za poskytování veřejných statků a hlavně zachování přírodních zdrojů. Mezi tyto veřejné statky patří produkce kvalitních, zdravotně nezávadných potravin, péče o životní prostředí a krajinu, neznečišťování půdy, zdrojů vod a ovzduší anebo vytváření krajinných prvků, které následně podpoří rozvoj venkovských oblastí. Ekologické zemědělství patří mezi systémy, které se snaží o trvale udržitelné zemědělství. Podle směrnice FAO/WHO je ekologické zemědělství holistický systém řízení produkce, jenž podporuje a zlepšuje stav agrárního ekosystému, včetně biologických cyklů, biodiverzity a biologické aktivity půdy. Zdůrazňuje používání výrobních způsobů proti používání výstupů z hospodaření. Ekologické zemědělství je současně poskytovatelem veřejných statků, které jsou financovány z veřejných statků a zároveň specifickou metodou výroby potravinářských produktů podléhající pravidlům trhu. Jedná se o zvláštní druh zemědělského hospodaření, který dbá na životní prostředí. Jeho jednotlivé složky mají stanovena omezení nebo zákaz používání látek a postupů, které zatěžují životní prostředí či zvyšují rizika narušení potravního řetězce. Při chovu hospodářských zvířat je kladen důraz na jejich etologické a fyziologické potřeby v souladu s požadavky zvláštních předpisů.

Mezi hlavní cíle ekologického zemědělství patří:

- Uchovat přírodní ekosystémy v krajině, chránit biodiverzitu.
- Trvale udržovat a zlepšovat úrodnost půdy.
- Hospodářským zvířatům vytvořit kvalitní podmínky, které odpovídají jejich potřebám a humánním a estetickým zásadám.
- Produkovat kvalitní potraviny, krmiva, suroviny o vysoké nutriční hodnotě v dostatečném množství.
- Udržovat a zlepšovat půdní úrodnost.
- Hospodařit s vodou, udržovat vodu v krajině.
- Minimalizovat používání neobnovitelných surovin.
- Vytvářet pracovní příležitosti a tím udržovat osídlení venkova.
- Umožnit zemědělcům ekonomický, sociální rozvoj a uspokojení z práce. (Šarapatka a Urban, 2003)

Dnešní svět stojí před mnoha globálními problémy. Mohlo by se zdát, že problémy soukromě hospodařících zemědělců jsou v porovnání s nimi nicotné. Při bližším pohledu na dnešní svět však zjistíme, že velká témata jako environmentální globální změny nebo globální vlivy ekonomiky na celou sociální sféru, vyrůstají ze vztahů a napětí mezi venkovským a městským světem, z jejich rozdílného systému hodnot, jejich rozdílného přístupu k přírodě a člověku. Bez vzájemného respektování a vývoje obou kultur je jedna i druhá komunita odsouzena k zániku, protože ztratí zpětné vazby k odlišnému způsobu hodnot, myšlení a chování. Venkovská komunita dnes stojí na křižovatce, kdy hledá cestu dalšího smyslu existence především malých a středních zemědělců. Tito zemědělci jsou nahraditelní velkými zemědělskými podniky, ale bez malých rodinných farem a hospodářství by to znamenalo prázdný venkov. Pozornost se upíná na jiný, než produkční smysl malého a středního hospodářství. Jak už bylo zmíněno, důležitá je péče o krajinu, o její udržování, o uchování systému hodnot. Nutností je pokračovat v kvalitním hospodaření

s krajinou a předávat vše ve vylepšeném stavu příštím generacím. Jiný systém hodnot a jiné myšlení – citlivé a soucítící s krajinou - může být dobrou cestou pro budoucnost, a to nejenom pro venkovskou komunitu (Lapka, 2000).

S tím souvisí koncepce trvale udržitelného rozvoje, což představuje alternativní model vývoje společnosti, oproti dominující industriální ekonomice, která odráží přirozené environmentální limity hospodářského růstu. Politiky založené na této koncepci, prosazují uvedení hospodářského a společenského vývoje v souladu s kapacitami ekosystémů, se zachováním přírodních hodnot a biologické rozmanitosti pro nynější i příští generace. Pojem trvalá udržitelnost a od něj odvozený pojem trvale udržitelný rozvoj patří v současné době jak v odborné literatuře, tak v každodenním životě k velmi frekventovaným slovům. Definice těchto pojmů nejsou jednotné a často jsou i různě chápány. V některých pramenech je setrvalostí myšlen neomezený vývoj směrem k většímu prospěchu lidstva, k efektivnějšímu využívání zdrojů a k rovnováze s prostředím, které je příznivé pro život člověka a většiny ostatních druhů. Základním principem však zůstává odpovědnost vůči budoucím generacím. Vavroušek (1994) rozšiřuje základní interpretaci o ideály humanismu a harmonie vztahů mezi člověkem a přírodou, o úctu k živé a neživé přírodě. Podle Moudrého (2007) musí být hospodářské aktivity a životní styl společnosti v souladu s kapacitou prostředí. A právě lidská společnost musí změnit své hodnoty a chování. Základem toho je osvojení si hlavních idejí a základních pojmů i postupů, které určují optimální vliv člověka na přírodu v souladu s jejími zákony. Předpokladem je i rozvoj schopností zhodnotit stav životního prostředí, předvídat důsledky svého jednání, vyvarovat se negativního působení na přírodu. Z hlavních myšlenek trvale udržitelného rozvoje vycházejí v našich podmínkách konkrétní programy trvale udržitelného hospodaření ve venkovské krajině. Právě tyto programy předkládají komplexní řešení problémů z ekologických, ekonomických i sociálních okruhů, jejichž cílem je nalezení hranice mezi působením člověka a přírodou.

3.7. Současný stav ekologického zemědělství v ČR

V posledních letech došlo v ČR k prudkému nárůstu počtu ekologických farem a výrobců biopotravin. Tento markantní nárůst v počtu ekofarem je spojen hlavně se vstupem ČR do EU. Na první pohled by se mohlo zdát, že hnací silou ekologického zemědělství u nás jsou pouze dotace vyplácené v rámci agro-environmentálního opatření. Při bližším zkoumáním však vyplyne, že na této skutečnosti má svůj nemalý podíl i zájem obchodníků o české bio suroviny a rozvoj domácího trhu s biopotravinami. V současné době je v České republice v systému ekozemědělství obhospodařováno cca 483 000 hektarů. Podíl ekologicky obhospodařované plochy tak dosáhl 11.4 % z celkové zemědělské plochy vedené v katastru nemovitostí. Česká republika je v tomto ohledu nad průměrem EU a zároveň je lídrem v oboru ekologického zemědělství mezi novými členskými státy. Jedná se asi o 3 920 podniků různé velikosti, převažují trvale travní porosty, ale přibývá i producentů tržních plodin. Za poslední tři roky rapidně stoupl počet vinařů, kteří vstoupili do systému EZ, a předpokládá se jejich další navýšení. Příčiny jejich zájmu jsou i neobsazené pozice na trhu s biovínem a možnosti exportu.

V současném ekologickém zemědělství nesplňují koně původní zemědělský záměr. Význam koňské práce v hospodářství se změnil, ale to neznamená, že zmizel úplně. Ze zdravého zemědělství nemůže kůň zmizet, i když už netahá pluh. Hraje dnes v hospodářství jinou roli, je to i otázka skloubení tradic a pokroku. Ve venkovské tradici je zakořeněno, že pokrok neznamená likvidaci a odvržení toho starého. A kromě toho: pohled na krajinu ze sedla koně je úplně něco jiného než z kabiny traktoru

V minulosti se ekozemědělství zaměřovalo spíše na půdu a na rostlinnou produkci, ale důležitou složkou je i ekologický chov zvířat, bez kterého není možné ekozemědělství dle současných pravidel a podmínek kvalitně naplňovat. Ekologický chov zvířat přispívá k rovnováze systému zemědělské produkce zejména tím, že zajišťuje potřebné živiny pro rostliny a obohacuje půdu o organické látky. Podporuje vytvoření a uchování přirozeného koloběhu mezi půdou a rostlinami, mezi rostlinami a zvířaty a zvířaty a půdou. Pro udržení a dlouhodobé zlepšování půdní úrodnosti mají hospodářská zvířata, jako producenti organického hnojení se schopností využít velké množství biomasy, nezastupitelnou roli. Ekologický chov zvířat nelze provozovat bez přímé vazby na půdu. Avšak vzhledem k dotační politice u nás převažuje spíše ekologický chov skotu, prasat a

ovcí než koní. Koně jsou na ekofarmách spíše jakýmsi doplňkem, který se nicméně v některých případech může stát i zdrojem finančních příspěvků pro provoz ekofarmy.

Při chovu koní, stejně tak jako u jiných zvířat chovaných na ekologické farmě, je potřeba se postarat o jejich životní pohodu tzv. welfare zvířat. Kůň potřebuje mít nejen pravidelný pohyb nejen při pracovním nasazení, ale i možnost volného pohybu na pastvině. Koně, kteří se chovají nepřetržitě na pastvině, musí mít volný přístup do přístřešku či stáje, aby měli v létě zajištěnou ochranu před přímým sluncem a v zimě proti špatnému počasí. Koně ve stáji musí mít zajištěn průběžný přísun čerstvého vzduchu a dostatečně prostorné, suché a čisté místo k ležení. Vzhledem k tomu, že kůň je stádové zvíře, je nutné mu zajistit možnost kontaktu s jinými koňmi. V rámci sociální hierarchie se mezi koňmi vytvářejí přátelské vztahy, často mezi dvojicí vedle sebe ustájených koní. Proto se doporučuje ve stáji sudý počet koní, při lichém počtu zůstane jeden kůň osamocený, tedy bez partnera, což může u něho podmiňovat negativní projevy a možnost vzniku charakterových zlozvyků. Vazné ustájení nebo izolování koní je zakázáno. Krmení je nutné zabezpečit krmivem pocházejícím z ekologického zemědělství. To znamená, že majitel stáje musí případným zákazníkům, kteří mají ve stáji ustájeného koně, vysvětlit pravidla ekologického zemědělství a zamezit tak přikrmování koní krmivem, nepocházejícím z ekologického zemědělství. Během přepravy tohoto zvířete se dodržují obecné zásady k naložení a vyložení koně, nebo k zajištění pohody zvířete během přepravy, tedy velikost speciálně konstruovaného silničního vozidla, krmivo a voda každých 8 hodin. Silniční vozidlo přepravující koně je označeno nápisem „Přeprava koní“ (Metodický pokyn, 2010).

V poslední době se začalo velmi živě diskutovat o kopytech a metodách jejich úprav. Lidé pohybující se v blízkosti koní se rozdělili na dva tábory: na ty, kteří zastávají tzv. bosonožství a na ty, kteří zastávají podkování kopyt. Co je správné? A jak zabezpečit, aby končetiny koní, a následně celý organismus zdravotně netrpěly? Vždy se tradovalo, že kovář je půl doktora. Podkování je nejjednodušší a nejsnadnější způsob jak řešit přizpůsobení kopyt požadavkům člověka na výkonnost koně. Koně se podkovávají na celém světě a to už pěknou řádu let. Bosonožství a různé přístupy k němu, jsou mezi lidmi u koní velmi diskutované téma. Existují různé způsoby vystrouhání kopyt, které se liší nejen tvarem, ale i funkčností. Ovšem jedna skupina příznivců u nás stojí doslova „ve při“ s příznivci podkování. Jejich aktivita přechází od snahy pomoci kvalitně svým vlastním koním ve snahu založit, odborně garantovat a vyučovat celostátním přístupem zatím

neexistující profese: kopytář a ošetřovatel koní. Chtějí získat oficiální možnost a finanční prostředky k šíření tohoto učení a vyškolit z dosavadních laiků profesionální úpravce kopyt a ošetřovatele koní přirozeným způsobem, tzn. lidi ovlivňující pohodu, zdraví a využitelnost koní.

3.8. Podpora a kontrola ekologických zemědělců v ČR

Ekologičtí zemědělci chovající koně mohou využívat různé dotační programy, avšak hlavní dotace směřují na obdělávání půdy či na chov jiných zvířat. Ekologické zemědělství je od roku 1998 podporováno Ministerstvem zemědělství, a to podporou na plochu zařazenou do ekologického zemědělství. Od roku 2007 zavedlo zcela nové podpůrné nástroje pro rozvoj ekologického zemědělství, včetně informování spotřebitele. Tradiční podpora dotace na plochu zařazenou do přechodného období, nebo ekologického zemědělství je v současné době vyplácena z Programu rozvoje venkova (PRV) 2007 – 2013, kde je ekologické zemědělství jedním z tzv. agroenvironmentálních opatření. Podpora se liší podle obhospodařované kultury.

Program rozvoje venkova přispívá k rozvoji venkovského prostoru na bázi trvale udržitelného rozvoje. Zemědělcům slouží jako nástroj pro získání podpory poskytované Evropskou unií. PRV úspěšné navazuje na předcházející programové dokumenty: Operační program rozvoje venkova multifunkčního zemědělství v ČR a Horizontální plán rozvoje venkova ČR pro období 2004 – 2006. Program se dělí na čtyři prioritní osy, které konkrétně vymezují opatření pro alokaci finančních prostředků z Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova. V Ose I jsou bodově zvýhodněni ekologičtí zemědělci v rámci opatření „Modernizace zemědělských podniků“. Opatření je zaměřeno na podporu investic, které zlepšují celkovou výkonnost zemědělského podniku. V živočišné výrobě se konkrétně jedná např. o výstavbu a rekonstrukci stájí. Opatření je zaměřeno na podporu investic, které zlepšují celkovou výkonnost zemědělského podniku. Opatření „Zahájení činnosti mladých zemědělců“ podporuje podnikání začínajících zemědělců do 40 let, kteří na základě vypracovaného podnikatelského záměru dostanou dotaci na zahájení činnosti. Osa II zahrnuje již zmíněné „Agroenvironmentální opatření“, které má za úkol podpořit využití zemědělské půdy v souladu s ochranou a zlepšením životního prostředí, krajiny a jejich vlastností. Mezi hlavní priority Osy III patří zlepšení podmínek života a diversifikace ekonomických aktivit na venkově. K tomu přispívá

opatření „Podpora cestovního ruchu“, které slouží např. k rozvoji agroturistiky. Řídícím orgánem PRV je Ministerstvo zemědělství ČR a zprostředkujícím subjektem je Státní zemědělský intervenční fond (Scharf, 2007).

Hlavní roli pro rozvoj a koncepci ekologického zemědělství (EZ) má Ministerstvo zemědělství, které zřídilo samostatný odbor pro ekologické zemědělství a environmentální témata. V prosinci 2010 schválila vláda akční plán, kde je zakotven rozvoj ekologického zemědělství do roku 2015. Česká technologická platforma je ustanovena Ministerstvem zemědělství, jejímž správcem je specializovaný ústav Bioinstitut Olomouc. Klíčová role ministerstva spočívá v garantování a vyplácení dotací na EZ. Dozor nad vyplácenými dotacemi provádí platební agentura Státního zemědělského intervenčního fondu formou delegovaných kontrol. Od roku 2010 vykonává tyto kontroly Ústřední kontrolní a zkušební ústav zemědělský, který také provádí ústřední kontroly. Celkový dozor nad ekologickým zemědělstvím zajišťuje ministerstvo zemědělství, s kterým v této oblasti dále spolupracují čtyři státem prověřené privátní certifikované kontrolní organizace: KEZ o.p.s., ABCERT AG, organizační složka, Biokont CZ,s.r.o. a BUREAU VERITAS CZECH REPUBLIC, spol. s r.o.

3.9. Ekologické zemědělství a rozvoj venkova

Ekologické zemědělství souvisí s rozvojem venkova, jeho cílem je zlepšení kvality života venkovské společnosti tím, že naplní jejich sociální, ekonomické, kulturní a společenské potřeby. Současně však bude chránit přírodní zdroje a životní prostředí. Intenzivní zemědělské metody si vybraly svou daň na krajině v České republice, zintenzivňování zemědělství a úbytek pracovních míst v tomto oboru měly ničivý dopad i na soudržnost venkovského obyvatelstva. Zemědělské podniky snižovaly počty zaměstnanců ve snaze o co nejnižší jednotkové výrobními náklady, často bez ohledu na kvalitu výstupů. V důsledku toho jsou některé části dnešního venkova opuštěnými a bezduchými místy. Vysoká nezaměstnanost a nízké příjmy obyvatel venkovských oblastí způsobují, že se venkov potýká se stejnými sociálními a ekonomickými problémy jako mnoho měst. Americká studie o dětech ze zemědělských rodin ve státě Iowa předložila určité důkazy, že děti vychovávané na farmách mají jisté zvýhodnění, které je přínosné pro společnost. Výzkum ukázal, že mladí lidé, kteří mají kladný vztah k půdě a ke krajině, jsou sebevědomější, mají rámcově lepší výsledky na vysoké škole, snadněji shánějí práci a jsou

aktivnější ve společenských organizacích (Václavík, 2008). Tradice, kultura, charakter, identita a vztah k místu patří mezi další výhody pro společnost, které přináší po generace budovaná soudržnost a sociální stabilita venkovských komunit v daném místě. Tradiční způsoby hospodaření zemědělců a ovlivňování místní společnosti pomohly zformovat charakteristické rysy venkovského života v Čechách a typický ráz krajiny. Jedná se o hodnoty, které jsou dnes tak důležité i pro turismus a ochranu přírody. Současné zemědělské systémy nutí obyvatele, aby opouštěli venkov. Stále více zemědělců je odkázáno na pěstování jen několika plodin, což obnáší značné investice a vytváří závislost na zemědělských vstupech. Cena hnojiv, pesticidů, nafty a dalších zdrojů je vysoká. Tržní ceny produkce komodit se naopak snižují a nutí zemědělce opouštět jejich pole. Pěstování monokultur vede k erozi, zasolování a kontaminaci půdy a vody. Úrodných oblastí ubývá a snižuje se biologická rozmanitost ekosystému (Lapka, 2000).

Všeobecně známým faktem je, že ekologické zemědělství potřebuje více pracovních sil, protože je zde větší pracovní náročnost než u převládajícího neekologického modelu, který nahradil podstatnou část vstupů lidské práce chemickými vstupy a stroji (Václavík, 2008). Na větší potřebu lidské práce bylo doposud nahlíženo jako na nevýhodu. Je to typická ukázka toho, jak někteří zastánci modelu intenzivního hospodaření, i přes jeho spotřebu neobnovitelných zdrojů a závislost na chemikáliích, posuzují efektivitu. Je-li pracovní vklad jediným protipólem k ceně výroby, je každé redukování pracovních sil považováno za prospěšné. Systém ekologického hospodaření může zajišťovat více pracovních míst na farmu, ale i na hektar zemědělské půdy. To ovšem nemusí znamenat neefektivní vstup nebo neekonomičnost. Provoz sice potřebuje více pracovních sil, ale může si je dovolit, protože existují spotřebitelé, kteří jsou ochotni zaplatit vyšší cenu za potravinové produkty i služby jako odměnu či ocenění způsobu, jakým byly vytvořeny. Navíc zpracování bioproduktů přímo na farmě a přímý prodej zákazníkům zaručují, že ekologičtí zemědělci získají značný podíl z konečné prodejní ceny své produkce. Dotace jako uznání přínosu pro životní prostředí, které přináší ekologické zemědělství, jsou příspěvkem k vyšším nákladům bio produkce.

Ekologické zemědělství představuje příležitost a přispívá k rozvoji venkovských ekonomik v souladu s principem trvalé udržitelnosti. Vytváří nové pracovní příležitosti jak v zemědělství a zpracovávání produktů, tak i v souvisejících oblastech. Ekozemědělství nepřináší jen výhody v oblasti ekologie, ale i značné výhody pro ekonomiku a sociální

soudržnost venkovských oblastí. Finanční podpory a různé pobídky, které jsou dostupné k přechodu na ekologický způsob hospodaření, jsou vytvořeny tak, aby pomáhaly sektoru dále narůstat a podporovat související podnikatelské aktivity (Šarapatka, 2010).

3.10. Možnosti využití koní na farmách

I když jsou koně na farmách využívány mnohdy jen okrajově, jsou často hlavním mechanismem, který láká návštěvníky na ekofarmu. Jejich využití je různorodé. Jednou z možností je agroturistika jako určitá forma podnikání na fungujícím ranči či zemědělské farmě. Je zaměřena na zabavení návštěvníků a jejím cílem je přinášet zemědělcům dodatečný příjem. Agroturistika je moderní produkt cestovního ruchu, ohleduplný k přírodě a umožňující rozvoj na venkově. Je součástí tak zvané venkovské agroturistiky, která využívá stále většího zájmu o trávení času v přírodě či přímo na zemědělských farmách. Venkovská turistika přináší pracovní příležitosti zejména pro ženy, které restrukturalizace odvětví zemědělství připravila o pracovní místa. Náplní agroturistiky může být jízda na koni nebo půjčování či ustájení koní. Některé farmy nabízejí putování krajinou v koňském sedle, výuku jízdy na koních pro začátečníky nebo jízdu na valníku taženém koňským spřežením. Agroturistika v České republice lákala ve svých počátcích hlavně možností jízdy na koních. Ovšem rejstřík náplní agroturistiky je ještě pestřejší: od rybaření, lovu a myslivosti, přes kurzy vaření z místních surovin, ochutnávky, nákupu faremních výrobků, pořízení produktů, které si sami návštěvníci vyrobí nebo nasbírají, exkurze na farmě, účast na dožínkách, vinobraní, kulturních či kulinářských festivalech, až po možnost ubytování hostů na farmě (Václavík, 2008).

Sílící zájem občanů u nás i v zahraničí o pohodovou a finančně nenáročnou dovolenou v soukromí vytváří v současné době značný potenciál pro vznik drobných ubytovacích zařízení, které jsou ve vhodných lokalitách. Bohužel současná statistika cestovního ruchu cíleně nesleduje specifické údaje týkající se venkovského cestovního ruchu. Není tedy možné stanovit podíl venkovského cestovního ruchu na celkovém podílu cestovním ruchu ČR. Avšak ne všechny rodinné farmy mají skutečně dobré podmínky pro zařazení agroturistiky mezi své aktivity. Za jednu z určitých překážek či alespoň obtíží se považuje byrokracie, kdy např. získání stavebního povolení pro rekonstrukce venkovských objektů majících historickou hodnotu, které by se mohly využívat k venkovskému turismu a těžko by se pro ně hledalo jiné uplatnění, může trvat i dva roky. Pravdou je, že v rámci České

republiky zájem o agroturistiku teprve vzniká. V řadě sousedních států, Rakousku, ale i v Polsku, je však eko-agroturistika již výrazně více rozšířená. V sousedním Německu nabízí ubytování zhruba 20 000 agrofarem anebo 400 ekofarem a jejich počet stále stoupá. V Rakousku v roce 2009 činila lůžková kapacita 500 000 míst. Jedním z důvodů, proč o agroturistiku není u nás zatím takový zájem, může být to, že - na rozdíl např. od sousedního Rakouska - není pro Čechy ekologie zásadním tématem. Dalším faktorem může být i kvalita poskytovaných služeb, záleží na tom, co všechno může farma svým návštěvníkům nabídnout, jak je dostupná apod. V neposlední řadě hraje velkou roli i propagace, kterou se osloví cílová skupina zájemců (Novák, 2008).

Koně v zemědělství a lesním hospodářství měli vždy své důležité místo. Jejich pracovní schopnosti umožňovaly rychlejší a snadnější obdělávání pozemků, sklizeň úrody apod. Může se zdát, že v dnešním světě již není pro koně v zemědělství téměř žádné místo. Společnost však zapomíná, že využití tažných zvířat je velmi ekologické. Kůň je stále hospodářsky významným zvířetem. Hlavní oblastí možnosti využití koní je údržba krajiny, během níž dochází k důležitému sladění požadavků zemědělce na využívání trvale travních porostů s přirozenými požadavky koně tj., pohyb na čerstvém vzduchu či možnost pohybu na pastvině (Šarapatka a kol., 2005). Svoji nezastupitelnou úlohu si kůň udržel v lesním hospodářství. Tradice práce koní v lese je prastará a je úzce spjatá se zemědělstvím, neboť v zimě, v období relativně zemědělsky klidném, byli tažní koně využíváni ke všem pracím v lese. Práce se netýkala jen přibližování dřeva, ale i odvozu dříví. Hlavním úkolem koní v lesnictví je stahování dřeva a přibližování kmenů. Velký podíl mají tato zvířata na stahování a odklízení dřeva ze sněhových, větrných či kůrovcových kalamit.

Dnes, v době moderních těžebních a dopravních technologií (harvestor, vyvážecí traktor, lanovky) s obrovským výkonem, je možné pochybovat o významně rostoucím budoucím využití těžkých koní pro práci v lese. V České republice však byly, jsou a budou terénní podmínky, kde jediná možná varianta přibližování dříví je za pomoci koní. Jedná se o tradiční, ekologicky šetrný způsob těžby a údržby lesa. Počet chladnokrevných koní používaných pro práci v lese se však i přesto stále snižuje a to nejen z důvodu nestabilní a nárazové poptávky, ale i proto, že někteří zadavatelé nejsou ochotni zaplatit za práci ve ztížených podmínkách odpovídající cenu. Vzhledem k tomu, že také pro člověka, který pracuje s koněm v lese, je tato práce fyzicky náročná, ubývá těch, kteří by byli ochotni tento způsob těžby vykonávat. Státní lesnická politika však klade zásadní důraz na

obhospodařování lesa podle zásad trvale udržitelného hospodaření, a proto by mělo použití chladnokrevných koní v českém lesnictví v budoucnosti hrát důležitou a nezaměnitelnou úlohu.

Koně jsou specifická hospodářská zvířata, jejich využití dnes ovšem převažuje především ve sportu a naplnění zálib v trávení volného času. Jedná se tedy o zvláštnost v chovu koní, kdy nejsou na ekofarmách využívány jako koně k zápřahu či v lese k přibližování dřeva, ale také pro jiné účely (Metodický pokyn, 2010). Jezdecký sport v České republice zastřešuje organizace s názvem Česká jezdecká federace (ČJF). ČJF je členem mezinárodní jezdecké federace (FEI), která sdružuje ostatní národní federace téměř z celého světa, dále je členem Českého olympijského výboru. ČJF má v současné době 26 000 členů, kteří jsou zapsáni v 1 600 jezdeckých klubech. Její hlavní náplní je zejména organizování národních a mezinárodních soutěží na území našeho státu. Zodpovídá za distribuci finančních zdrojů, registraci jezdců, funkcionářů, koní a vytváření právního rámce jezdeckého sportu. Zavádí odpovídající kontrolu s cílem, aby všechny instituce pod její pravomocí respektovaly požadavky na zdraví, pohodu a péči o koně (Dušek, 1999).

Základní jezdecké disciplíny tvoří:

- skoky (parkurové ježdění)
- drezúra (drezúrní ježdění)
- všestrannost (soutěž military)
- spřežení
- voltiž
- reining

Parkurového skákání se účastní i koně z ekologického zemědělství. Původ této disciplíny sahá do druhé poloviny 19. století a stalo se snad nejpopulárnější jezdeckou disciplínou – s výjimkou dostihů. Kůň s jezdcem překonávají určitý počet překážek postavených na kolbišti tak, aby nedošlo ke shození žádné z bariér a zároveň projeli trať v co nejrychlejším čase. Během skákání musí kůň udržet rovnováhu s jezdcem na zádech, proto je nutný soulad mezi koněm a jezdcem. Jezdec, mimo jiné, musí být schopen přivést svého koně co nejlépe před překážku na místo odskoku. Skákání je současně věda i umění. Věda je v pochopení úhlu odrazu a posunu těžiště i ve schopnosti posoudit délku kroku a

místo vhodného odrazu. Umění spočívá ve stylu a eleganci a ve vytvoření partnerství s koněm, které umožní dosáhnout co nejlepších výsledků. Skokových soutěží se může účastnit kůň, který je čtyřletý a absolvoval základní výcvik. Příprava skokového koně spočívá v přiježďování, podsazování a gymnastickém procvičování. Skokové soutěže mají různé stupně obtížnosti, od základních až po velmi těžké (Hermsen, 2008). Dosažení úspěchu záleží jak na schopnostech jezdce, tak i na kvalitě koně, což může být v současnosti problémem spočívajícím ve finančních prostředcích. Mnoho lidí si dnes nemůže dovolit zakoupit koně s výborným skokovým potenciálem, protože jejich cena se šplhá do statisíců i milionů korun, což není i na českém trhu nic neobvyklého. Většina jezdců tak musí slevit ze svých nároků, neboť není schopna konkurovat těmto koním.

Slovo drezúra je odvozeno od francouzského slova dresser – cvičit, kromě jiného i jezdeckého nebo tažného koně. Dnes je drezurní ježdění špičkovou sportovní disciplínou, která předvádí nejdokonalejší schopnosti koně. Základy drezury se vytvořily v době klasického ježdění za renesance. Kořeny však sahají do doby Xenofonovy kolem roku 435 – 354 př.n.l. Tento řecký spisovatel a historik napsal mimo jiné i knihu Peri Hippikes (O jezdectví) a Hipparchikos (O veliteli jízdy). Cílem drezury je co nejvíce zdokonalit pohyby koně, výcvik je proto zaměřen na rozvoj přirozených pohybových vlastností a motoriky. Při soutěži předvádí jezdec svého koně v drezurním obdélníku tak, aby se pohyboval uvolněně, vyváženě a pevně na nohou. Navíc musí budit dojem, že vše co kůň vykonává je z vlastní vůle. Drezúra tvoří základ pro veškeré další jezdecké sporty (Micklem, 2003).

Soutěž všestranné způsobilosti – military – je nejnáročnější jezdeckou disciplínou. Její původ, již podle vojensky znějícího názvu, je třeba skutečně hledat v armádě, kde vojenští poslové na koních překonávali při přepravě důležitých zpráv nejen dlouhé vzdálenosti, ale i řadu obtížných překážek. Ze zkoušek vytrvalosti, rychlosti, obratnosti a poslušnosti vojenských koní se zrodila tato jezdecká disciplína, kterou Angličané nazývají „Three-day event“- třídenní závod. Francouzi ji pojmenovali „Concours complet“, což znamená úplná zkouška (soutěžní zkouška, závody). Všude ve světě se můžeme setkat s názvem military. Jedná se o úplnou třídenní zkoušku koní ve všestranné způsobilosti. První den jezdci absolvují drezurní zkoušku. Druhý den následuje terénní zkouška, která se v současnosti skládá z jedné či dvou fází. Lehčí fáze je s cross-country jízdou a těžší fáze je se steeplechase. Jezdci překonávají přírodní skoky, které jsou postaveny tak, že se dají překonat různými způsoby. Nejtěžší způsob je zároveň nejrychlejší. Přírodní překážky

tvoří suché nebo vodní příkopy, závory, kmeny stromů, živé ploty aj. Délka dráhy může být až 7,5 km se 45 překážkami. Jezdec je musí překonat bez chyb a v časovém limitu. V této disciplíně dochází k nejvyššímu počtu zranění jezdců a to i smrtelných. Třetí den prověří dvojice své schopnosti na parkuru. Kůň je po druhém dni zkontrolován veterinářem, zda je způsobilý absolvovat skokovou disciplínu. Vítězem se stává dvojice s nejmenším počtem trestných bodu (Hermsen, 2008).

Voltiž je gymnastické cvičení na cválajícím koni. Název pochází z francouzského „La voltige“, její kořeny sahají až do starověkých římských her, kde součástí vystoupení byli i akrobaté na cválajícím koni. Voltiž prošla dlouhým vývojem, přes vojenské ježdění až po vystupování v cirkusu. V roce 1920 byla zařazena mezi disciplíny olympijských her. Současná podoba voltiže je charakterizována jako gymnastika, akrobacie a tanec na neosedlaném koni, který na sobě nese voltižní pás s madly. Je určena především pro děti od pěti let, i když horní hranice cvičenců není omezená. Pomáhá jezdci získat rovnováhu a souhru s pohybem koně, pozornost je také zaměřena na pohyblivost a švihovou, podpůrnou sílu. Jeto výborný způsob jak získat důvěru ke zvířeti a pocit bezpečí na jeho hřbetě. Při soutěži předvádí jednotlivec, dvojice nebo skupina cvičenců cviky, které jsou vzájemně propojené a tvoří povinnou nebo volnou sestavu. Cvičení je doprovázeno hudbou (Gohlová, 1997).

Velmi často se dnes můžeme na našich ekofarmách setkat s hiporehabilitací, která je součástí aminoterapie. Představuje všechny aktivity a terapie v oblastech, kde se setkává kůň s člověkem se zdravotním postižením, oslabením handicapem, se specifickými potřebami. Hiporehabilitace se rozděluje do několika podoborů, podle specifické práce s koněm v terapii (Smíšková, 2009).

Obory hiporehabilitace:

- hipoterapie – léčba pohybových poruch,
- aktivity s využitím koní – pro působení v oblasti pedagogiky a v sociálních službách,
- terapie s využitím koní pomocí psychologických prostředků – pro působení v oblasti psychoterapie,
- parajezdectví – dříve sport handicapovaných.

Hipoterapie je rehabilitační metoda, která se zaměřuje na terapii pohybových poruch. Metoda využívá trojrozměrný pohyb koně v kroku pro uvolnění a posílení svalstva klienta. Koňský hřbet představuje pro terapii jedinečnou balanční plochu. Cílem je správné sezení klienta během pohybu kráčejícího koně a dosažení jeho pohybové souhry s pohybem hřbetu koně. Metoda je úspěšně používána u pacientů s onemocněním nervového systému a nemocemi pohybového aparátu (stavy po úrazech, operacích a zánětech nervového systému, stavy po cévních mozkových příhodách, při degenerativních onemocněních). Pedagogicko – psychologické aktivity využívají vliv kontaktu s koněm a zážitku z jízdy na psychiku člověka. Odborný lékař může zařadit do této formy terapie klienty s dyslexií, hyperaktivitou, výchovnými problémy, mentální retardací a psychickými problémy. Kůň slouží jako prostředník k podpoření pozitivních změn v chování u klientů, dále pak k odstranění nebo zmírnění projevů duševních poruch anebo smyslových deficitů. U dětí s lehkou mozkovou disfunkcí se terapie využívá k výuce školních znalostí – mozek pracuje snadněji a uloží si do paměti vědomosti, pokud jsou emocionálně podbarveny (Smíšková, 2009). V roce 1991 byla založena Česká hiporehabilitační společnost. Cílem společnosti je šíření rehabilitace pomocí koně a snaha v této oblasti školit všechny ty, kteří pracují ve zdravotnictví, sociální sféře, pedagogice, parasportu a jezdeckých střediscích. Od roku 2010 tato společnost umožňuje získat licence pro koně zařazené do hiporehabilitace na základě složení specializační zkoušky. Realita hiporehabilitace působila do této doby trochu chaoticky. Dosud totiž neexistovala oficiální kritéria, jak hiporehabilitaci provádět z hlediska poskytování kvalitních služeb a bezpečnosti, proto zatím existuje jen několik kvalitních středisek, které provozují tyto terapie pod vedením zkušených a vzdělaných profesionálů. Obvykle se také můžeme setkat s případem, že ten kdo vlastní koně o sobě prohlašuje, že se věnuje hiporehabilitaci a to bez jakéhokoliv proškolení a odbornosti. Takový přístup ovšem může poškodit klienty se zdravotním postižením a samozřejmě to poškozuje i jméno a pravý význam hiporehabilitace (Lantelme, 2010).

Jak už bylo několikrát řečeno, chov koní nepředstavuje typickou součást produkční farmy. Výjimečně lze očekávat produkci klisního mléka, případně produkci masa. Produkty v obou případech musí splňovat kritéria pro biopotraviny. Produktem chovu koní může být i kvalitní hnůj, který je dál zpracováván kompostováním a připraven k prodeji jako bioprodukt (Metodický pokyn, 2010). Mléko klisen je albuminové, má podobné složení jako mléko žen a je ceněno pro své dietetické účinky. Je doporučováno jako

náhražka mateřského mléka u dětí i rekonvalescentů, výborné je i pro alergiky. Produkční schopnost klisny je zhruba 400 – 600 litrů v průběhu 6 – 8 měsíců. Při frekvenci dojení 2 – 3x za den lze nadojit 2 – 4 litry. Množství mléka závisí na plemeni, kvalitě krmení a individuálních vlohách klisny. Chemické složení mléka klisen je obecně charakterizováno těmito hodnotami: tuk 1,5 – 2%, bílkoviny 2 – 2,5%, cukry 6 – 8%, voda 90%, sůl 0,3%. Ve srovnání s mlékem žen má daleko více cukru. Je nutné upozornit na vysokou hygienickou a pracovní náročnost při získávání kobylího mléka jako biopotraviny. Obecně musí být splněny předpisy IFOAM, musí být respektována nařízení týkající se zpracování a označení bioproduktů (Dušek, 1999). Pokud se koně chovají cílevědomě na masnou produkci, podléhají produkty z koňského masa obdobným způsobem jako u koňského mléka. Dospělý kůň dosahuje hmotnosti 500 – 750 kg. Hmotnost poraženého těla při jateční výtěžnosti 55 – 60% tvoří 275 – 450 kg. Maso koně má nízký podíl intramuskulárního tuku a vysokou dietetickou hodnotu. V České republice není chov koní pro masnou či mléčnou produkci příliš rozšířen, avšak u mléčného využití koní, jako je výroba sýrů a mléka, lze v blízké budoucnosti očekávat zvyšující se tendenci produkce, která je vyvolána mezerou na trhu (Flade a kol., 1990). Hnůj je nejrozšířenějším organickým hnojivem v ekologickém zemědělství. Produkuje se v něm skoro tři čtvrtiny organických látek a jen o něco méně základních živin, které jsou obsaženy ve statkových hnojivech. Koňský hnůj v jakékoli úpravě je možno uvádět na trh jako ekologický produkt po jeho certifikaci (Urban, Šarapatka a kol., 2003).

4. Empirická část

4.1. Údaje o ekofarmách s chovem koní v Karlovarském a Plzeňském kraji a jejich analýza

Pro širší orientaci a pro nalezení charakteristických rysů ekofarem s chovem koní existujících v současné době v Čechách byly v souladu s obecným cílem této práce vybrány ekofarmy z Plzeňského a Karlovarského kraje.

V těchto krajích podle Registru ekologických podnikatelů Ministerstva zemědělství hospodaří celkem 572 ekofarem, které chovají různé druhy zvířat. Skladba těchto chovů je v jednotlivých krajích a celkově v obou krajích dohromady zobrazena postupně na Obr. 4.1.1, 4.1.2 a 4.1.3. Z těchto 572 ekofarem jsou na 177 farmách (31% z celkového počtu ekofarem, viz Obr. 4.1.3) chovány koně, z nichž 101 se nachází v Plzeňském a 76 v Karlovarském kraji. Charakteristickými rysy právě těchto farem s chovem koní se práce bude dále podrobněji zabývat.

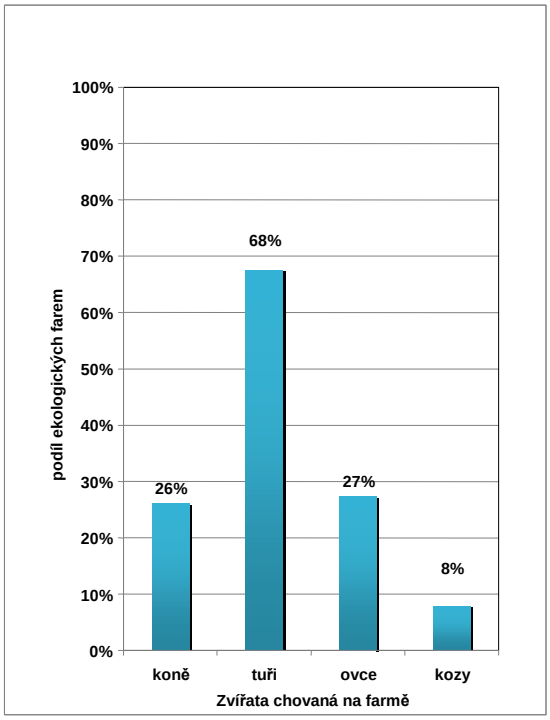

Obr. 4.1.1 Skladba chovů zvířat na všech 386 ekologických farmách v Plzeňském kraji

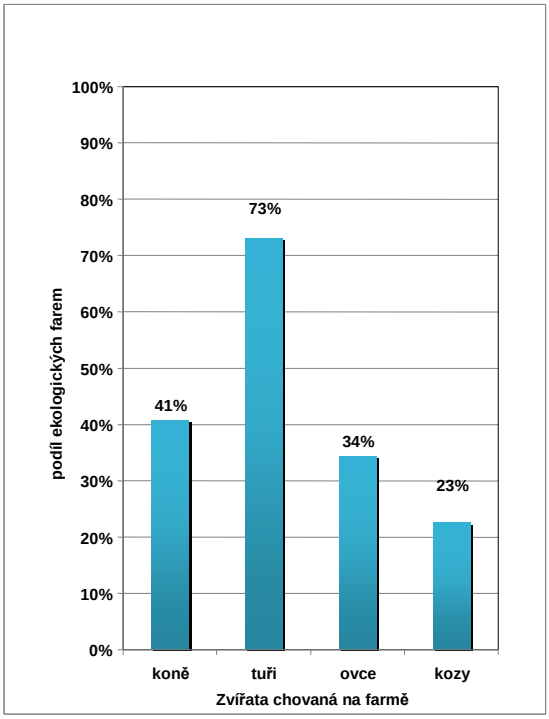

Obr. 4.1.2 Skladba chovů zvířat na všech 186 ekologických farmách v Karlovarském kraji

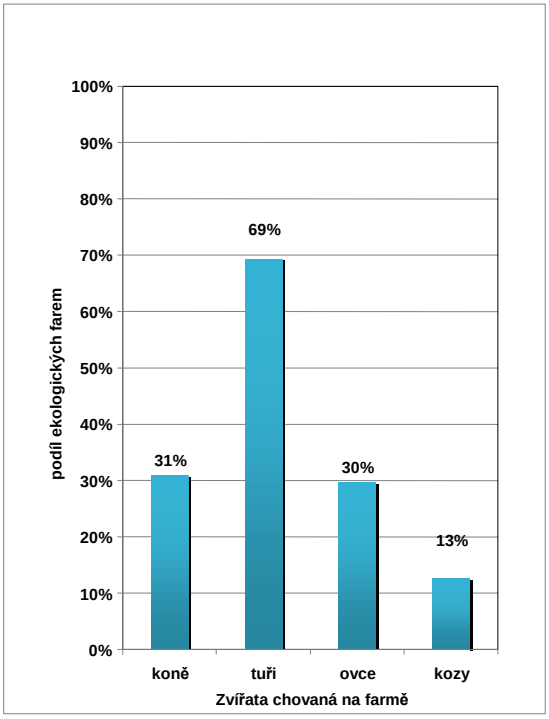

Obr. 4.1.3 Skladba chovů zvířat na všech 572 ekologických farmách v krajích Karlovarském a Plzeňském

Data, která portál Registru ekologických podnikatelů poskytuje, podávají určité minimum informací k charakterizaci farem, pro podrobnější analýzy však bohužel nepostačují. Tato data, která obsahují údaje o výměře farmy a jejím členění na ornou půdu a travní porost a dále informace o druhu chovaných zvířat, jsou uvedena postupně v členění podle okresů jednotlivých krajů v Příloze.

Kromě koní jsou na těchto sledovaných farmách také chovy tura, ovcí, koz a prasat. Skladbu těchto typů chovu na farmách v jednotlivých okresech zachycují následující grafy na Obr.4.1.4. až 4.1.13. Jejich členění podle okresů zohledňuje geoklimatické podmínky, s kterými chov určitého druhu zvířat může souviset.

Z údajů v Registru plyne, že počet farem, které mají pouze chov koní je 47, počet farem, které chovají pouze koně a tury je 52, na 8 farmách chovají jen koně a ovce a na 3 farmách jen koně a kozy. Kombinovaný chov koní a alespoň jednoho dalšího druhu zvířat je na 130 farmách (177 – 47 = 130).

Vzhledem k tomu, že prasata jsou chována vždy v kombinaci s dalšími několika druhy zvířat pouze na 4 farmách, není v těchto grafech chov prasat zahrnut. Počet zvířat v jednotlivých chovech údaje v Registru bohužel neobsahují, i tak lze však zřejmě

považovat chov prasat za zcela okrajový mezi chovy na ekofarmách, zabývajících se chovem koní.

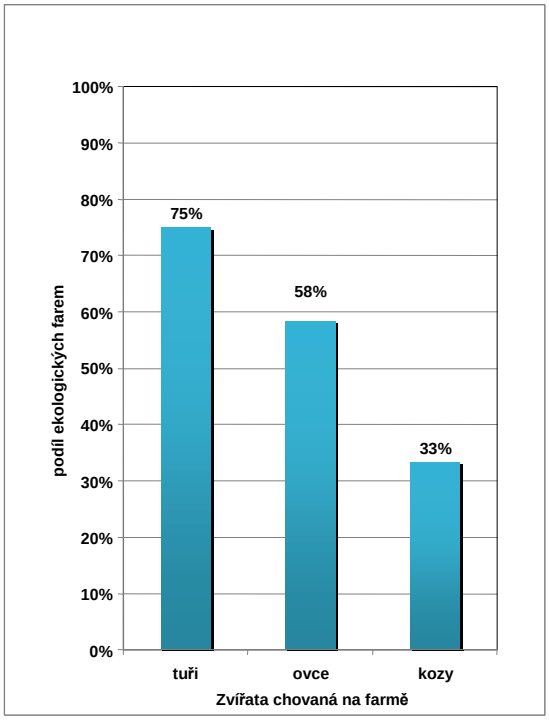

Obr.4.1.4 Skladba chovů zvířat na 24 ekologických farmách chovajících koně v okrese Cheb

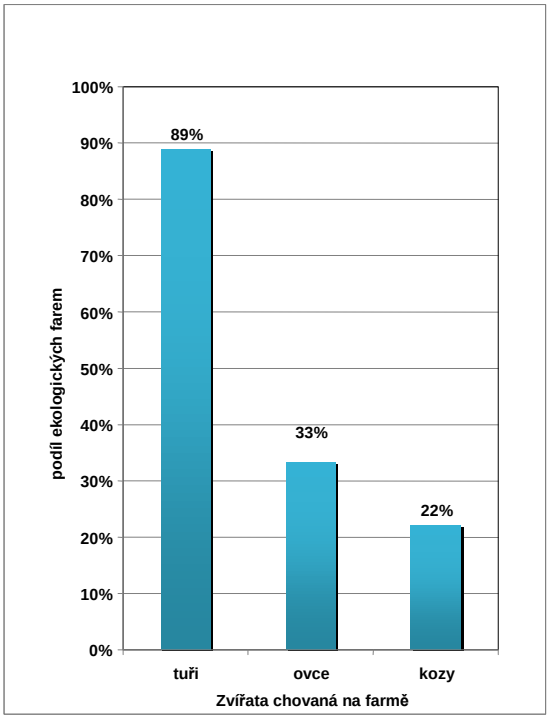

Obr.4.1.5 Skladba chovů zvířat na 9 ekologických farmách chovajících koně v okrese Sokolov

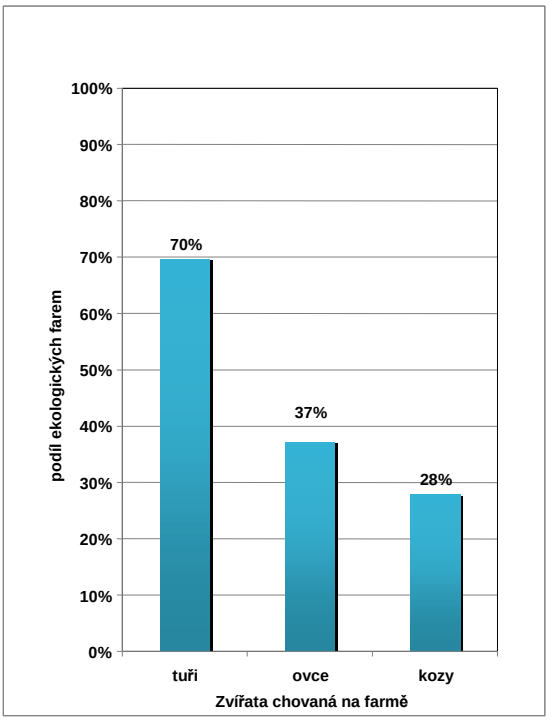

Obr.4.1.6 Skladba chovů zvířat na 43 ekologických farmách chovajících koně v okrese Karlovy Vary

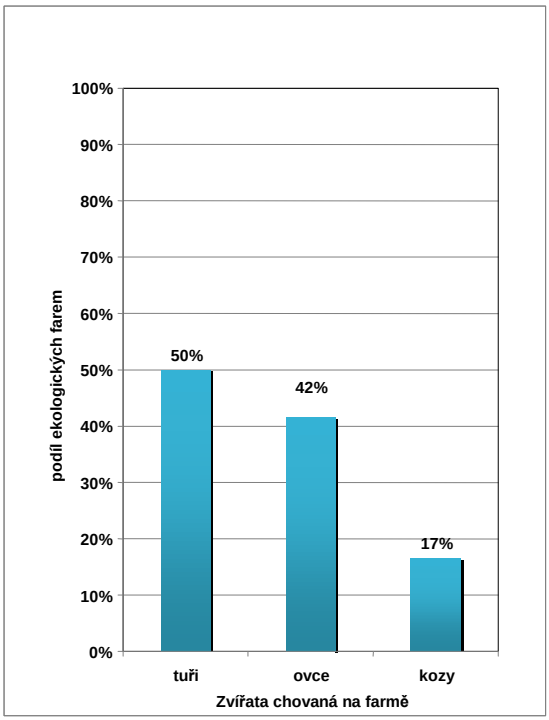

Obr.4.1.7 Skladba chovů zvířat na 12 ekologických farmách chovajících koně v okrese Domažlice

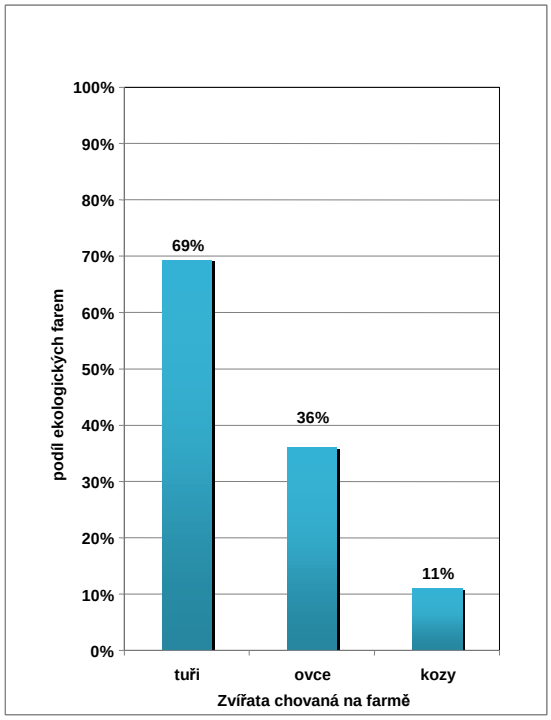

Obr.4.1.8 Skladba chovů zvířat na 36 ekologických farmách chovajících koně v okrese Klatovy

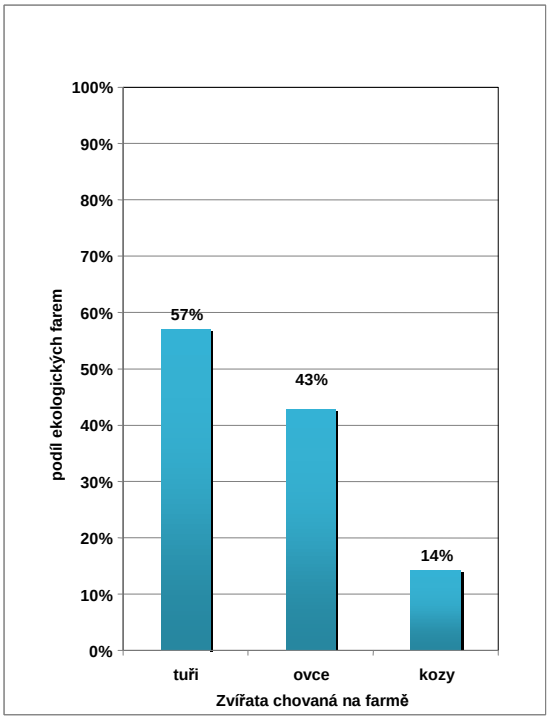

Obr.4.1.9 Skladba chovů zvířat na 7 ekologických farmách chovajících koně v okrese Plzeň-jih

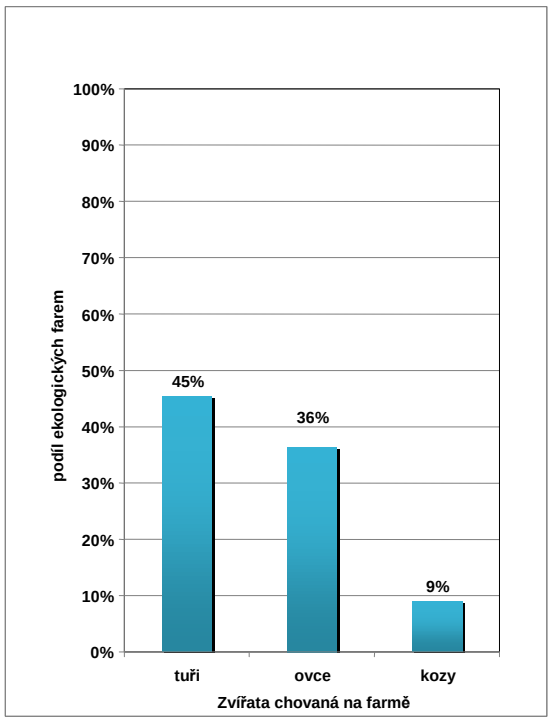

Obr.4.1.10 Skladba chovů zvířat na 11 ekologických farmách chovajících koně v okrese Plzeň-sever

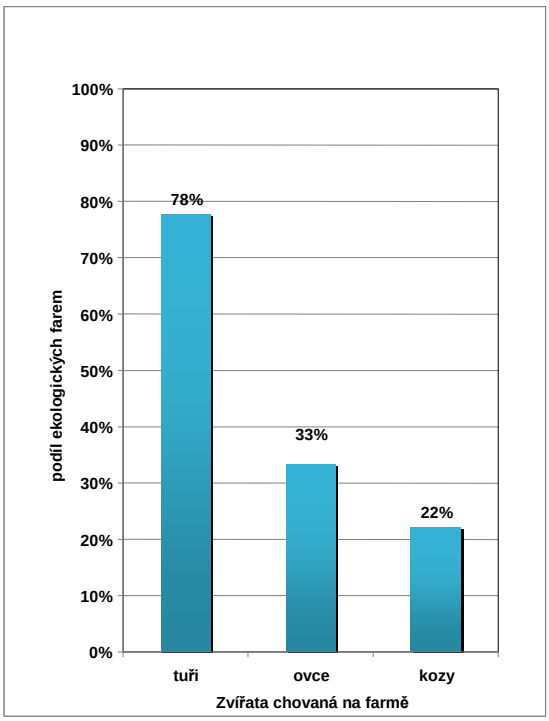

Obr.4.1.11 Skladba chovů zvířat na 9 ekologických farmách chovajících koně v okrese Plzeň-město

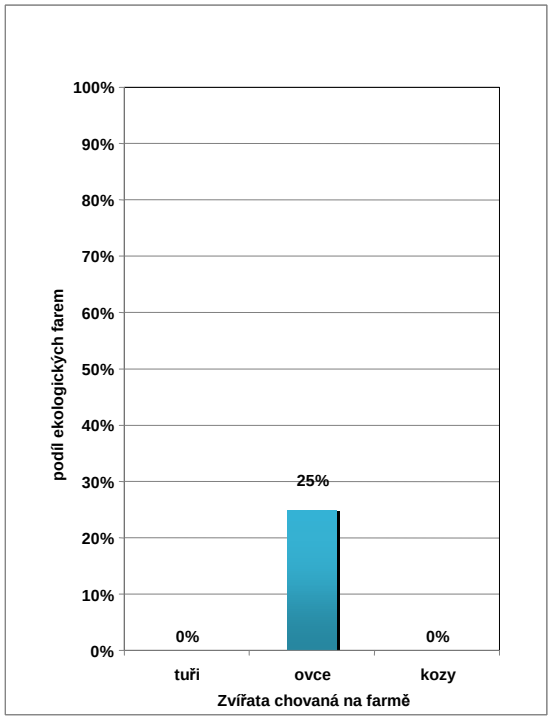

Obr.4.1.12 Skladba chovů zvířat na 4 ekologických farmách chovajících koně v okrese Rokycany

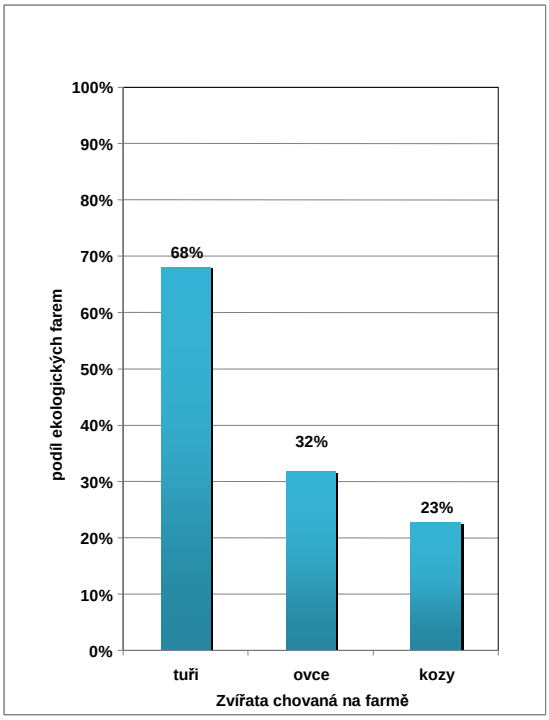

Obr.4.1.13 Skladba chovů zvířat na 22 ekologických farmách chovajících koně v okrese Tachov

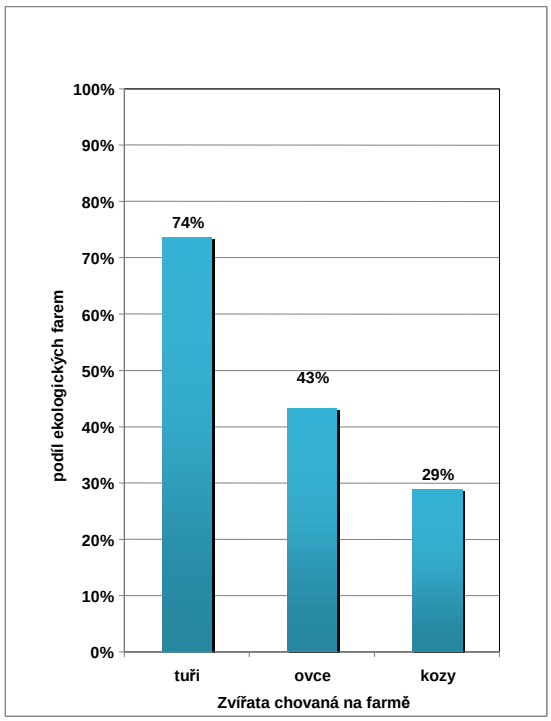

Obr. 4.1.14 Skladba chovů zvířat na 76 ekologických farmách chovajících koně v Karlovarském kraji

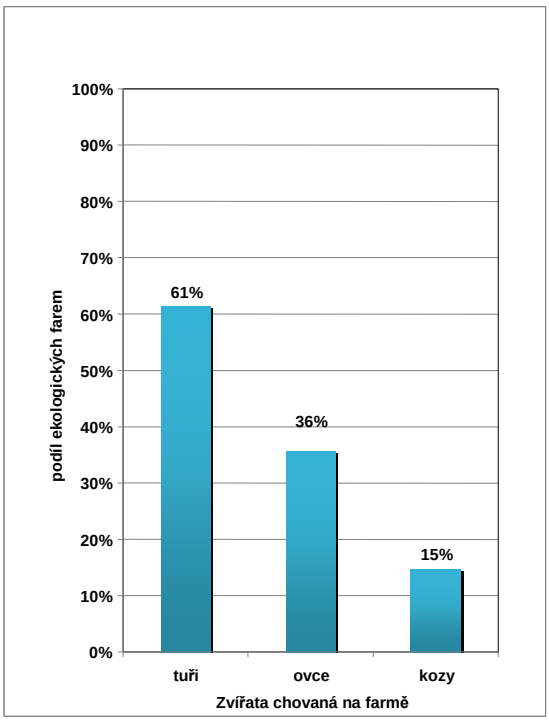

Obr. 4.1.15 Skladba chovů zvířat na 101 ekologických farmách chovajících koně v Plzeňském kraji

Z předchozího grafického znázornění skladby chovů podle krajů na Obr. 4.1.14 a 4.1.15 je vidět, že k chovu koní je přibližně na 2/3 (Plzeňský kraj) až 3/4 (Karlovarský kraj) všech farem chován tur. Naopak chov ovcí je na méně než 1/2 a chov koz na méně než 1/3 farem ze všech sledovaných.

Pro všechny sledované farmy je skladba zobrazena na souhrnném grafu na Obr. 4.1.16. Odtud však již není čitelná určitá souvislost dat s geoklimatickými podmínkami okresů resp. i jednotlivých krajů, proto v tomto smyslu má zobrazení skladby po okresech vyšší vypovídací hodnotu.

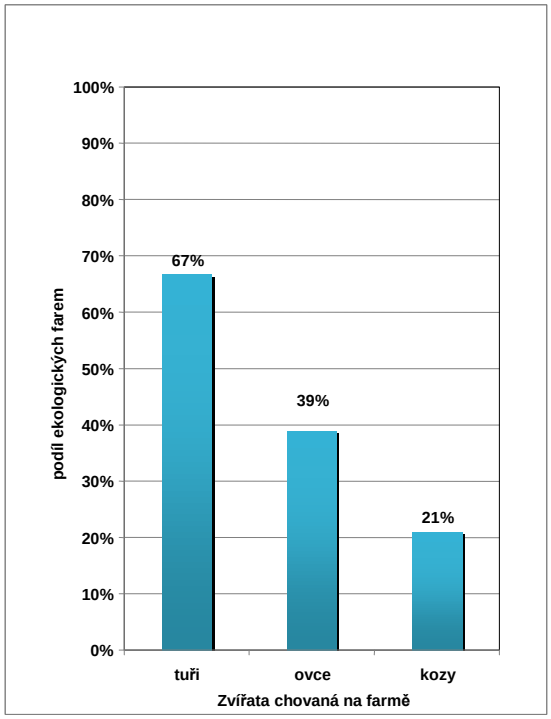

Obr. 4.1.16 Skladba chovů zvířat na 177 ekologických farmách chovajících koně v krajích Karlovarském a Plzeňském

Kromě vlastních tabelovaných dat jsou ke každé tabulce dat o ekofarmách v Příloze připojeny

- poslední řádek s průměrnými hodnotami výměry farmy, její orné půdy a jejího travního porostu v [ha] a
- poslední sloupec vyhodnocující podíl orné půdy z rozlohy farmy v [%].

Podíl orné půdy, který lze považovat za určitý charakteristický ukazatel pro jednotlivé farmy, je v rámci každého okresu zprůměrován a současně je zde také zmíněna nejčastěji se vyskytující hodnota tohoto podílu. Tento poslední údaj vyplývá z analýzy dat uvedených v následující Tab. 4.1.1. Tabulka 4.1.1 zobrazuje podíl orné půdy na celkové rozloze farem v jednotlivých okresech a sumárně v obou krajích (každý zvlášť i oba dohromady) ještě jiným způsobem - formou frekvenční charakteristiky.

Tab.4.1.1 Počet ekologických farem zaměřených na chov koní rozdělených dle podílu orné půdy na celkem obhospodařované půdě (Zdroj: MZe 2012, vlastní zpracování)

Rozmezí podílu orné půdy na výměře farmy[%]	Cheb	Sokolov	Karlovy Vary	Domažlice	Klatovy	Plzeň - jih	Plzeň - sever	Plzeň - město	Rokycany	Tachov	Karlovarský kraj	Plzeňský kraj	Oba kraje
0-1	**20**	**8**	**28**	**10**	**23**	**3**	**8**	**5**	**2**	**12**	**56**	**63**	**119**
1-10	2	0	5	1	7	2	2	1	0	3	**7**	**16**	**23**
10-20	1	0	4	1	2	0	0	1	0	1	**5**	**5**	**10**
20-30	0	0	4	0	0	2	0	1	0	2	**4**	**5**	**9**
30-40	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	**1**	**2**	**3**
40-50	1	1	0	0	1	0	0	1	1	1	**2**	**4**	**6**
50-60	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	**1**	**1**	**2**
60-70	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	**0**	**2**	**2**
70-80	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	**0**	**0**	**0**
80-90	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	**0**	**3**	**3**
90-100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	**0**	**0**	**0**
Podíl farem bez orné půdy	**83%**	**89%**	**65%**	**83%**	**64%**	**43%**	**73%**	**56%**	**50%**	**55%**	**74%**	**62%**	**67%**
Počet farem celkem	**24**	**9**	**43**	**12**	**36**	**7**	**11**	**9**	**4**	**22**	**76**	**101**	**177**

Pro větší názornost jsou výsledky uvedené v předchozí Tab.4.1.1 ve sloupcích týkajících se sumárně každého z obou sledovaných krajů graficky zobrazeny ještě na následujícím Obr.4.1.17.

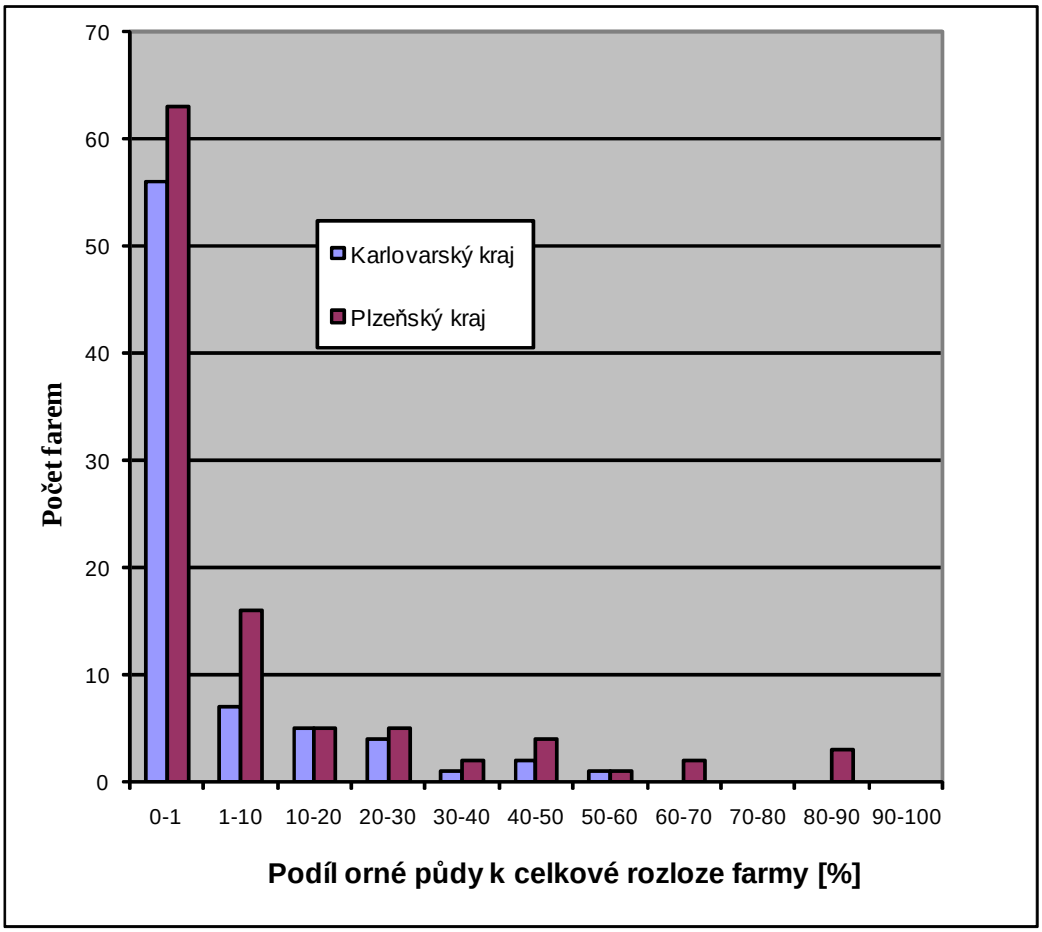

Obr.4.1.17 Počet farem v obou krajích, jejichž podíl orné půdy na výměře farmy [%] leží v určitém rozmezí (Zdroj: MZe 2012, vlastní zpracování)

Celkové posouzení plošných charakteristik farem je možné na základě následující tabulky, která vychází ze souhrnu hodnot pro všechny sledované farmy, t.j. pro velikost vzorku 177 hodnot. Soubor dat, které byly získány pro tyto ekofarmy s chovem koní byl proto podroben základní statistické analýze, jejíž výsledky jsou uvedeny v Tab.4.1.2.

Tab. 4.1.2 Analýza souhrnu plošných charakteristik všech sledovaných farem

(Zdroj: MZe 2012, vlastní zpracování)

	Výměra [ha]	**Orná půda [ha]**	**Travní porost [ha]**	**Podíl orné půdy**
průměr ze 177 hodnot pro sledované farmy	**135.16**	**33.69**	**123.63**	**7.8%**
Percentil 90%	297.2	70.0	273.6	26.9
Medián	52.0	8.0	44.0	**0.0**
Q(0.25)	19.0	3.0	16.0	0.0
Q(0.75)	122.0	20.0	118.0	5.5
mezikvartilové rozpětí	51.5	8.5	51.0	2.7

Ukazuje se, že nejvhodnější charakteristikou pro posouzení daného souboru dat je ze základní statistické analýzy kvantilová analýza a to zejména stanovení mediánu.

Medián není nijak ovlivněn extrémními hodnotami a proto se dobře hodí právě k posouzení výměry farem a jejich podílu orné půdy. Tato hodnota je totiž vesměs pro sledované farmy převážně (t.j. nejčastěji) nulová a pouze v několika málo případech dosahuje hodnot, které jsou odlišné (extrémní hodnoty, outliers).

Z předchozí Tab.4.1.2 vyplývá, že výsledkem analýzy všech dat týkajících se podílu orné půdy vzhledem k rozloze farmy je pro medián hodnota 0.0 %. To jasně ukazuje, že ekofarmy, zabývající se v daných krajích chovem koní, v naprosté většině případů nejsou zaměřeny také na rostlinnou výrobu.

To, že několik málo farem (viz Tab.4.1.1) má přesto podíl orné půdy nenulový lze postihnout a ohodnotit vyčíslením percentilů. V Tab.4.1.2 je uveden percentil 90%, z jehož hodnoty plyne, že dokonce 10% farem z celkového hodnoceného souboru má podíl orné půdy větší než necelých 27% z celkové výměry. Tuto hodnotu nedosahují pouze farmy z okresů Cheb, Sokolov, Domažlice a Plzeň sever.

Z údajů získaných v Registru však neplyne, k jaké výrobě je orná půda využívána (osev specifickým zeleným krmivem?) a jaké povahy jsou travní porosty (jestli např.

zahrnují horské pastviny nevhodné pro koně a případně v jakém podílu k pastvinám vhodným pro koně apod.), lze však spekulovat, že obojí souvisí převážně s chovem koní či tura.

Podrobněji lze vidět stejnou analýzu v provedení po jednotlivých okresech v následující Tab.4.1.3.

Ze statistického vyhodnocení velikosti rozlohy farem po vyšších celcích, tj. po okresech a krajích (viz Tab. 4.1.4) lze odvodit některé zajímavé závěry.

Podle mediánu (Me) rozlohy farem lze okresy rozdělit přibližně na 3 druhy

- Okresy s velkou rozlohou farem, Me > 130 - okres Sokolov (pouze jedna farma zde nechová tury, hornatá oblast?)
- Okresy s průměrnou rozlohou farem, 40<Me<130 – okresy Cheb, Karlovy Vary, Klatovy, Plzeň-jih, Plzeň-sever, Plzeň-město, Rokycany a Tachov
- Okresy s malou rozlohou farem Me < 40 – okres Domažlice (3/4 farem má rozlohu menší než 31 ha, polovina farem nechová tury).

Porovnáme-li mediány krajů, pak rozloha farem v Karlovarském kraji je téměř 2x větší než v kraji Plzeňském (tento fakt potvrzuje i průměrná hodnota), i když celková rozloha krajů samotných je v právě opačném poměru. Ještě výraznější rozdíl mezi oběma kraji ve velikosti rozlohy farem ukazuje percentil 90%, který říká, že v kraji Karlovarském je 10% farem s rozlohou větší než 558 ha, kdežto v kraji Plzeňském je tato hodnota jen 190 ha.

Tab. 4.1.3 Statistické vyhodnocení podílu orné půdy [%] farem po okresech a krajích (Zdroj: MZe 2012, vlastní zpracování).

	Cheb	Sokolov	Karlovy Vary	Domažlice	Klatovy	Plzeň - jih	Plzeň - sever	Plzeň - město	Rokycany	Tachov	Karlovarský kraj	Plzeňský kraj	Oba kraje
Medián	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	5.1%	0.0%	0.0%	25%	0.4%	0.0%	0.0%	0.0%
Kvartil 0.25	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Kvartil 0.75	0.0%	0.0%	7.0%	0.0%	3.0%	14%	1.6%	14%	53%	20%	4.3%	8.5%	5.5%
Percentil 90%	9.0%	9.7%	24%	1.6%	25%	26%	9.0%	27%	58%	67%	20%	38%	27%
Mezikvartilové rozpětí	0.0%	0.0%	3.5%	0.0%	1.5%	7.2%	0.8%	6.9%	26%	9.9%	2.2%	4.3%	2.7%
Průměr	3.3%	5.4%	6.7%	1.4%	7.7%	9.1%	4.6%	9.6%	28%	16%	5.5%	9.6%	7.8%

Tab. 4.1.4 Statistické vyhodnocení rozlohy [ha] farem po okresech a krajích (Zdroj: MZe 2012, vlastní zpracování).

	Cheb	Sokolov	Karlovy Vary	Domažlice	Klatovy	Plzeň Jih	Plzeň Sever	Plzeň Město	Rokycany	Tachov	Karlovarský kraj	Plzeňský kraj	Oba kraje
Medián	**87.5**	**136**	**53**	**15**	**42**	**50**	**31**	**82**	**54.5**	**75**	**78.5**	**44**	**52**
Kvartil 0.25	**28**	**38**	**16.5**	**11.5**	**13.8**	**26**	**10.5**	**47**	**47.3**	**32**	**22.8**	**16**	**19**
Kvartil 0.75	**187**	**270**	**158**	**52.8**	**68**	**65.5**	**49.5**	**94**	**58.3**	**131**	**197**	**90**	**122**
Percentil 90%	**508**	**395**	**519**	**128**	**203**	**88**	**144**	**109**	**62**	**202**	**558**	**190**	**297**
Mezikvartilové rozpětí	**79.5**	**116**	**70.8**	**20.6**	**27.1**	**19.75**	**19.5**	**23.5**	**5.5**	**49.3**	**86.9**	**37**	**51.5**
Průměr	**204**	**211**	**192**	**74.7**	**77.7**	**50.0**	**183**	**66.3**	**51.0**	**91.7**	**198**	**87.8**	**135**

4.2. Otázky pro rozhovor na ekofarmách

Z předchozího seznamu registrovaných farem byly vybrány 4 farmy pro bližší a detailnější seznámení s charakterem jejich hospodaření a provozovanými aktivitami. Na první pohled (podle jimi uváděných globálních údajů v registrech) šlo o nijak nespecifické ekofarmy a způsob jejich výběru byl dán jednak jejich dostupností a zejména pak ochotou jejich majitelů o svém podnikání otevřeně hovořit a uvést i určité údaje, které v registru nebyli povinni uvádět. Během návštěvy těchto farem byly všem majitelům pokládány stejné základní otázky, jejichž znění bylo následující:

1. Můžete mi, prosím, říci úvodem něco o Vaší farmě?
   - založení farmy
   - počátek ekologického hospodaření
   - výměra farmy
   - zaměření farmy

2. Jaké okolnosti Vás vedou k tomu hospodařit v ekologickém režimu?
   - ekonomické
   - environmentální
   - sociální

3. Můžete popsat oblast chovu koní na Vaší farmě?
   - počet koní při zakládání farmy
   - současný počet koní
   - jejich využití

4. Jaké postavení má ve vašem podnikání /hospodaření chov koní?
   - hledisko ekonomické
   - hledisko osobního uspokojení
   - hledisko dalších efektů pro farmu

5. Jaké jsou podle Vás výhody a nevýhody chovu koní v ekologickém systému?

- výhody
- nevýhody

6. Jaké jsou Vaše plány do budoucna týkající se hospodaření a zvláště chovu koní?

7. Kdybyste si mohl/a vybrat jednu nebo dvě věci (týkající se chovu v EZ), které by šlo změnit, „mávnutím kouzelného proutku“, co by to v případě Vaší farmy bylo?

V dalších podkapitolách budou uvedeny odpovědi jednotlivých majitelů na předchozí otázky. Většinou půjde o formu informací již dokumentárně zpracovaných pro účely této práce, určitá část odpovědí však může být pro zdůraznění autenticity také v textu přímo citována. Získané informace se týkají nejprve širšího popisu farmy (Část A), poté jsou zpracovány odpovědi na položené otázky 1-7 (Část B) zaznamenané výše a nakonec jsou uvedeny odpovědi majitelů na několik specifických tematických otázek, na které bude orientována i závěrečná tematická analýza:

1. Co přivedlo majitele farem ke koním, jak se ke koním dostali?
2. Koně – hlavní bod ekofarmy?
3. Ustájení koní na ekofarmě
4. Welfare koní: kovat či nekovat?
5. Zajištění ekologického krmiva pro koně

4.3. Farma „Angelina“

4.3.1. Popis farmy “Angelina“

Tato rodinná ekologická farma se nachází v okrese Karlovy Vary, poblíž řeky Rolavy. Farma je na trhu již několik let a od počátku se snažila o ekologické šetrné hospodaření v krajině. Její momentální výměra činí 30 hektarů, z toho je 20 hektarů pastvin a 10 hektarů luk.

Na farmě je k vidění pestrá směsice hospodářských i exotických zvířat. Chladnokrevná i teplokrevná plemena koní, několik plemen ovcí (romanovské, jákob, oxford down, quessantské, cápové), koz (krušnohorky, holandské, a kamerunské zakrslé), prasat (vietnamské, kanadské pastevecké, göttingenská miniprasátka, ochočená sviňka prasete divokého, různé druhy drůbeže (husy, kachny, slepice, perličky, krůty), lamy krotké i guanaco, oslíci, mléčný skot plemene Jersey.

Farma prodává jateční selata, jehňata, syrové kravské a kozí mléko, husy, kachny apod. Ustájení koní je vhodné zejména pro ty, kteří hledají pro své koně přirozené prostředí a netouží po klasických jízdárnách. Okolí farmy je ideálním místem pro vyjížďky i práci v duchu přirozeného partnerství mezi zvířetem a člověkem. Farma nabízí i možnost ustájit tažné koně. Samozřejmostí je i ustájení koní vyřazených ze sportu, koní po nemoci či trpící alergiemi.

Projížďky na koních jsou realizovány jak pro zkušenější, tak začínající jezdce. Několikrát do roka pořádá farma odborné semináře a kurzy. Mezi pravidelná témata pořádajících seminářů patří metoda Partnership[1] – komunikace s koněm. Kurzy vede jedna z největších českých autorit v oboru Zuzka Prokopová. Jsou určeny pro účastníky s koňmi i diváky. Pro osoby ženského pohlaví je zde možnost zapsat se do dvoudenního kurzu s názvem: Ježdění v dámském sedle.

Na farmě se věnuji hlavně dětem. Mnoho zájmových kroužků s přírodovědnou tématikou je zcela naplněno. Velkému ohlasu se těší pořádání příměstských táborů v letních měsících (tábor s koňmi, pobytový ekologický tábor).

[1] Partnership je metoda partnerství člověka a koně, která je založena na přirozené komunikaci vycházející z etologie a psychologie koní.

Velmi zajímavou a bezesporu záslužnou činností na farmě je organizování ekologických výukových programů pro školy. Tato praktická výuka v terénu spojuje zábavné poznání a pobyt v přírodě. Je vhodná pro všechny typy škol. Několikahodinové výukové bloky zaměřené na přírodovědné aktivity, přibližují dětem přírodu, zvířata, ochranu životního prostředí a vzbuzují u nich přirozenou touhu po poznání. Nabízené programy jsou rozděleny pro školy mateřské, základní a střední. Účastníci se aktivně zapojují a díky přímému pobytu žáků v přírodě rozvíjejí své vnímání pomocí všech smyslů. Vytvářejí si pozitivní zkušenost z kontaktu s přírodou, se zvířaty a získávají kladný vztah k naší planetě Zemi. Žáci se dostanou do bezprostřední blízkosti zvířat, mnohá si mohou pohladit. Zjistí např., jak se dojí mléko z krávy či kozy. Na konkrétních příkladech poznají jak je produkováno mléko, vejce, maso, zelenina v bio kvalitě a v čem se liší od konvenčních výrobků. Programy jsou sestavovány tak, aby navazovaly na školní osnovy a mohly být součástí environmentálního plánu školy.

Farma každoročně pořádá několik akcí určených pro širokou veřejnost. Karlovarské bioslavnosti jsou celodenní, zábavně vzdělávací akcí. V loňském roce proběhl již 5. ročník a návštěvnost se pravidelně pohybuje okolo 6000 lidí. Během dne se návštěvníkům představují tradiční, historická a lidová řemesla, bioprodukty a regionální potraviny, zajímavá a netradiční vystoupení a ukázky o přírodě a zvířatech. Pro děti jsou připraveny různé hry s výchovnou tématikou. Zpestřením dne je vystoupení šermířů, divadla nebo etnických tanců. Přestože bioslavnosti nejsou koncipovány jako historický jarmark nebo farmářský trh, je zde rozhodně místo pro bioprodukty a regionální potraviny. Cílem bioslavností je lidem zábavnou formou předat základní myšlenky o přátelském vztahu ke zvířatům, k životnímu prostředí, ochraně přírody, regionálním potravinám, zdravému životnímu stylu, tradičním řemeslům i historii kraje.

Díky iniciativě, která vzešla z rodinné farmy a ve spolupráci s dalšími organizacemi se majitelce podařilo vybudovat v okolí farmy naučnou stezku dlouhou 3,5 km s 18 informačními tabulemi, obsahujícími místopis, doplněný fotografiemi živočichů a rostlin.

4.3.2. Farma „Angelina“– základní otázky rozhovoru

1. Základní údaje o farmě a jejím hospodaření

Založení farmy:	1998
Ekologické hospodaření:	2001
Výměra farmy:	30 ha
Zaměření farmy:	Zážitková pedagogika – ekologické výukové programy, prodej biopotravin, agroturistika.

2. Okolnosti vedoucí k hospodaření v ekologickém režimu

- environmentální
- sociální

3. Chov koní na farmě

Počet koní při zakládání farmy: 2

Současný počet koní: 21 (11vlastních koní, 10 soukromých majitelů)

Koně jsou příslušníci teplokrevných nebo chladnokrevných plemen. K dispozici je deset nově vybudovaných boxů, na pastvinách jsou zřízeny přístřešky. K dispozici je písková jízdárna a kruhová ohrada pro navázání přirozené komunikace s koněm. Koně jsou využíváni zejména na agroturistiku, v zájmových kroužcích pro děti, pro letní tábory. Farma nabízí možnost ustájení.

4. Postavení chovu koní v hospodaření farmy

Z hlediska ekonomického:	Chov koní je finančně podporován z dalších aktivit farmy, finančně není soběstačný.
Z hlediska osobního uspokojení:	Předávání vlastních zkušeností ostatním jezdcům.

Z hlediska dalších efektů pro farmu:	Chov koní zvyšuje zájem širší veřejnosti o farmu, přitahuje klienty i ze vzdálenějších měst.
Z hlediska sportovního:	Jízdy zručnosti na úrovni hobby soutěží.

5. Výhody a nevýhody chovu koní v ekologickém hospodaření

Výhody:	Zjištění, že chovaná zvířata jsou spokojená a po stránce fyzické i psychické se cítí lépe, než v některých konvenčních chovech. Koně chovaní na ekologických farmách nemusí být využíváni jen jako hospodářská zvířata, ale mohou splňovat i jiný účel např. rekreační ježdění nebo agroturistiku. Vyšší dotační tituly než v konvenčním zemědělství.
Nevýhody:	Vyšší cena ekologického krmiva pro koně. Není možnost aplikovat některá veterinární léčiva. V rámci kontrolního systému ekologického zemědělství nutnost provádět některé předpisy v praxi.

6. Plány do budoucna týkající se chovu koní v ekologickém zemědělství

Navýšit počet koní a postavit další boxové ustájení. Nákup nových pozemků a rozšíření pastvin. Nadále se věnovat dětem a předávat znalosti o ježdění, chovu koní. Zasloužit se o rozvoj hipoturistiky v kraji. Rozšířit nabídku kurzů, pořádajících na farmě. Zlepšit zázemí pro klienty – celkovou rekonstrukcí klubovny.

7. Požadované změny týkající se chovu koní v ekologickém hospodaření

Změnit kontrolní systém. Úředníci, kteří kontrolují dodržování zásad a pravidel ekologického zemědělství, by měli být odborníci, kteří mají zkušenost také v oblasti chovu koní. Dokázali by tak lépe pochopit některé problémy, které jednotliví farmáři řeší. Otázka odbornosti a praxe je zde velmi důležitá z důvodu posuzování jednotlivých konkrétních případů, ke kterým by se mělo přistupovat individuálně.

4.3.3. Farma „Angelina“ - specifická témata

1. Co přivedlo majitele farem ke koním, jak se ke koním dostali?

Majitelka farmy pochází z městské učitelské rodiny, a sama o sobě říká: „ *nejsem typické dítě ze statku, ale připadám si, jako kdybych se tu narodila*“. Začala jezdit až v pozdějším věku, ale v dalších letech se věnovala sportovní kariéře. Život ve městě pro ni nebyl to, co od života očekávala. Ani práci s koňmi, která se nesla v duchu typické jízdárenské školy, nepovažovala za ideální. Setkáváme se zde s člověkem, který i když vyrůstal ve městě, začal vnímat koně, jeho chování a potřeby v přirozené rovině. Proto se při zakládání své farmy, snažila připravit pro zvířata co možná nejlepší podmínky, jako ostatně zmínila během rozhovoru:

> „ *Spousta lidí si neuvědomuje, že my se musíme naučit s koněm komunikovat tak, abychom rozuměli hlavně my jemu a ne jen on nám……*“.

V rodině paní majitelky nikdo na koni nejezdil, ani neměl zkušenost s hospodařením na farmě. V tomto případě jde o výjimku, se kterou jsem se při návštěvách farem setkala. Většina majitelů vyrůstala na vesnici a první kontakt s koněm měla od raného dětství.

2. Koně – hlavní bod ekofarmy?

Ukazuje se, že pro majitelku farmy, z mého osobního pohledu, je chov koní velkou prioritou. Sama ovšem podotýká, že bez dalších aktivit, není z finančního hlediska možné, chov koní s takovým zázemím a s takto kvalitní péčí, udržet. „ *Musíme mít v nabídce další možné aktivity, které nám pomohou koně financovat*“. Největší peněžní přínos pro farmu pramení ze zážitkové pedagogiky pořádané pro školy a prodej bioproduktů ze dvora. Ovšem jízda na koni, možnost ustájení koní nedaleko města a zájmové kroužky s koňmi jsou tím pomyslným magnetem, který přitahuje další klienty. Lze tvrdit, že i když zde koně nejsou hlavní činností, mají v tomto případě, nezastupitelnou roli při hospodaření na farmě.

3. Ustájení koní na ekofarmě

Tak jako na jiných ekologických farmách i zde je možnost ustájení pro nájemné koně. Všech 10 ustájených zvířat jsou buďto koně vyřazené ze sportovní kariéry, koně se zvláštním režimem např. v rekonvalescenci či trpící alergiemi nebo hobby koně. Majitelé koní mají k dispozici boxové ustájení, pískovou jízdárnu, kruhovou ohradu, výběhy v okolí farmy, krásnou krajinu pro vyjížďky na koních. Vzhledem k tomu, že na farmě panuje režim v chovu koní, který je odlišný od komerčních stájí, nesouhlasí majitelka s ustájením sportovních koní, jako ostatně potvrdila během rozhovoru:

> *„Nechci tu mít sporťáky, nelíbí se mi filosofie, kterou se někteří sportovní jezdci ve vztahu ke koním řídí. Několikrát jsme to zkoušeli. Ustájili jsme sportovního koně, ale nedělalo to dobrotu. Prostě jsme se s majiteli neshodli. Oni od koně vyžadují něco jiného než my. Např. majitelé nechtěli, aby jejich koně chodili do výběhu. S tím prostě nesouhlasím“*.

Ustájení koní je pro farmu jedním z finančních příjmů, kterým lze částečně dofinancovat vlastní koně.

4. Welfare koní: kovat či nekovat?

Zdá se, že pohoda chovaných zvířat je na této farmě to nejdůležitější. Majitelka je v kontaktu s veterinárním lékařem a kovářem, kteří v případě potřeby přijedou na farmu. U vlastních koní je korektura kopyt prováděna pravidelně, anebo podle potřeby. U nájemních koní není korektura zahrnuta v ceně nájmu, záleží tedy na každém z majitelů, zda a kdy kopyta ošetří. Majitelka se však snaží dohlížet nejen na kopyta svých koní a v situaci, která vyžaduje u nájemních koní zásah kováře, okamžitě informuje majitele. K problému kovat či nekovat se vyjádřila takto:

> *„Nemám ráda extrémy, když kůň potřebuje okovat, ať se okove. Pokud bude chodit jen po pastvině a má dobrou rohovinu, je zbytečné jej nakovávat“*.

Během návštěvy měla zvířata, mnou viděna, korekturu kopyt udělanou. Nesetkala jsem se ani s přerostlými kopyty ani s jiným defektem pramenícím z nekvalitní péče.

5. Zajištění ekologického krmiva pro koně

Farma hospodaří na vlastních trvale travních porostech určených k pěstování zelené píce, z deseti hektarů je však schopna pouze zčásti zajistit seno pro svá zvířata. Z tohoto důvodu je nucena dokupovat seno od ostatních zemědělců. Zde nastává jeden z problémů, se kterým se paní majitelka potýká. V okolí jsou sice ekologičtí hospodáři, kteří mají k prodeji sušinu, většina jejich produkce, ale bohužel putuje za hranice k našim německým sousedům, kde při jejím prodeji, utrží více než u tuzemských farmářů. Majitelka je tak přinucena kupovat seno ve vzdálenější lokalitě. I když je prodejní cena jinde nižší, při započtení nákladů za dopravu, se cena za krmení opět zvýší. „*Chystáme se přikoupit další pozemky, tak abychom byli ve výrobě sena soběstační*“, dodává majitelka. Hodlá tímto způsobem řešit otázku zabezpečení krmiva.

4.4. Farma „Beatris“

4.4.1. Popis farmy„Beatris“

Farma „Beatris“, která se ve všech propagačních materiálech prezentuje jako „Malá ekologická země“ sídlí v okrese Sokolov. Hospodaří v chráněné krajinné oblasti a rozkládá se přibližně na 198 ha kouzelné podhorské přírody.

Na farmě se chovají čistokrevní huculští koně, koně příslušící k plemenné knize českého a slovenského teplokrevníka. Na pastvinách je možné spatřit gallowayský masný skot a skot plemene jerey. Mezi další chovaná zvířata patří východofrízské a zwartblesské ovce.

Ekofarma nabízí projížďky na koních a jezdecký výcvik začínajícím jezdcům. Vše probíhá pod odborným vedením zkušených cvičitelů. Celoročně jsou postiženým dětem k dispozici koně vhodné k hipoterapii. Plně obsazen je i jezdecký oddíl, který pravidelně navštěvuje 15 dětí. Ustájení vlastního koně je poskytováno také majitelům koní, kteří se věnují sportovnímu jezdectví. Samozřejmostí je nabídka víkendových pobytů s ubytováním přímo na farmě, další možností jsou prázdninové pobyty a letní dovolené s ubytováním ve srubech na pastvinách. Klienti mohou trávit společné večery v klubovně či v nově vybudovaném venkovním zázemí ve dvoře areálu.

Ekologická farma se od prvopočátku věnuje obnově krajiny devastované důlní činností a velkoplošným konvenčním zemědělstvím. Zaměřuje se na obnovu zničené flory a fauny. Zřizuje malé rybníčky a napajedla, stará se o údržbu přírodních studánek, udržuje remízky a vysazuje nové stromořadí v potřebných lokalitách. Farma se také zabývá chovem polodivokých bažantů, koroptví a sovy pálené, tedy ptáků, kteří v této oblasti již skoro vymizeli.

Vedle zemědělské činnosti farma nabízí i společenské a kulturní aktivity. Velkým lákadlem je bezesporu vlastní obora, ve které se v současné době prohání více jak stohlavé stádo jelenů a daňků, včetně velice vzácné mutace daňka černého. Celkem 60 ha obory slouží jako relaxační zóna pro agroturistiku. Mnoho nadšenců si může na podzim poslechnout troubení vysoké zvěře a díky vstřícnému přístupu majitele farmy, si často chodí prohlížet zvěř v oboře i děti z blízkých základních škol. Na své si přijdou i nimrodi

při plánovaném poplatkovém odstřelu, který je nutný k regulaci chovu zvěře. Pro mladé myslivce farma pořádá již několik let okresní kolo „Zlaté srnčí trofeje“.

Oblastní sekce venkovského sdružení mládeže „Pampeliška“, která byla na farmě založena v 90. letech, organizuje soutěže pro mládež do 21 let, jejichž úkolem jsou různé projekty zaměřené na chov zvířat, chov zvěře, ekologii a krajinotvorbu. Výherci jsou posíláni do celostátních kol.

Velmi zajímavou činností je pořádání tzv. Wordcampu, kdy se na farmě setkávají studenti, mladí lidé i dospělí, nejen z České republiky, ale i ze zahraničí, aby se zapojili do prací na farmě a pomohli zde podle svých schopností a dovedností se vším, co je potřeba. V loňském roce se konal 3. ročník tohoto setkání a zájem o něj vzrůstá. Wordcamp se organizuje v letních měsících a loni přijelo 25 zájemců ze čtyř zemí. Za pomoc při práci na tvorbě a rozvoji „Malé ekologické farmy“ si návštěvníci mohou dopřát relaxování v hezké krajině mezi zvířaty. Odměnou je i putování na koňském hřbetě po okolí. Ubytování a strava jsou zajištěny po celou dobu pobytu tj. čtrnáct dní.

Farma zabezpečuje na společenských akcích, konaných v okolních městech, jízdu v dobových kostýmech během různých historických slavností nebo ukázku indiánské osady s doprovodným programem westernového ježdění.

Zaměstnanci a přátelé ekofarmy se podílí i na obnově zapomenuté a odepsané železniční tratě, na kterou vyjel první nákladní vlak v roce 1901. Historická železniční linka protíná pozemky patřící farmě, které se často využívají k agroturistice. Koňská stezka vede po obou stranách tratě, turisté mohou v sedlech koní sledovat tuto dominantu starou 112 let. Starobylé dílo a kouzelná příroda, to je zážitek, který stojí za obdiv.

Ekofarma získala několik ocenění. Pochlubit se může 3. místem z roku 2003 za projekt „Restrukturalizace státních statků v ekologickou farmu“ ve Fordově grantovém programu na obnovu životního prostředí a kulturního dědictví. V roce 1994 obdržela ocenění v celostátní soutěži „Ekologický projekt 94“, jehož kvalitu potvrdila znovuzískáním ceny v roce 1997 za „Ekologický projekt 97“.

4.4.2. Farma „Beatris“ – základní otázky rozhovoru

1. Základní údaje o farmě a jejím hospodaření

Založení farmy: 1975

Ekologické hospodaření: 1997

Výměra farmy: 198 ha

Zaměření farmy: Chov masného skotu, chov ovcí, agroturistika, hipoterapie.

2. Okolnosti vedoucí k hospodaření v ekologickém režimu

- environmentální
- sociální

3. Chov koní na farmě

Počet koní při zakládání farmy: 5

Současný počet koní: 48 (41 vlastních koní, 7 soukromých majitelů)

Všech 41 vlastních koní patří do chovu čistokrevného huculského koně. Klisny z tohoto stáda jsou zařazeny v genových rezervách. Nájemní koně jsou zapsány v plemenné knize českého a slovenského teplokrevníka. Většina huculských koní je celoročně na pastvinách, kde mají vybudovány přístřešky a potřebné zázemí. K dispozici je 12 nově zrekonstruovaných boxů, písková jízdárna. Provizorní krytá jízdárna z bývalého kravína slouží zejména k hipoterapii. Koně jsou využíváni na agroturistiku. Farma nabízí možnost ustájení.

4. Postavení chovu koní v hospodaření farmy

Z hlediska ekonomického: Chov koní finančně soběstačný není, je dotován z dalšího hospodaření farmy a částečně finančně zabezpečen z čerpaných datací.

Z hlediska osobního uspokojení: Koně jsou součástí života majitele farmy, pomoc handicapovaným lidem mu přináší radost.

Z hlediska dalších efektů pro farmu:	Koně na farmě zvyšují zájem veřejnosti, v současné době jsou velkým trendem. Lukrativní je zejména kombinace obory a agroturistiky.
Z hlediska sportovního:	Drezurní a skokové soutěže na nižší úrovni. Westernové ježdění plesure.

5. Výhody a nevýhody chovu koní v ekologickém hospodaření

Výhody:	Koně mají v maximální míře zabezpečeny své potřeby. Čerpání dotací z různých dotačních titulů. Spásání porostů na těžko dostupných místech v chráněné krajinné oblasti.
Nevýhody:	Vyšší cena doplňkových krmiv a granulí pro koně chované v režimu ekologické zemědělství. Administrativa spojená s chovem koní v ekozemědělství. Nedostatečná kvalifikace dostupných poradců v oblasti chovu koní v ekologickém zemědělství.

6. Plány do budoucna týkající se chovu koní v ekologickém zemědělství

Nadále rozvíjet chov čistokrevného huculského koně, vytvořit hodnotný odborný základ pro další chov. Pokračovat v zařazení chovných klisen a hřebců do genových rezerv. Spolupracovat s odborníky a vzdělávat se v oblasti hipoterapie, vycvičit další koně vhodné k těmto účelům. Vybudovat kvalitní povrch na jízdárně a rozšířit ji na rozměry 40m x 80m. Dle možností nákup nových pozemků a zbudování dalších pastevních ohrad.

7. Požadované změny týkající se v chovu koní v ekologickém zemědělství

Změna v nadměrné administrativě a byrokracii, také ve složité legislativě a vymahatelnosti práva. Snižování administrativní zátěže by mělo vliv na přímé finanční úspory farmy, která by se mohla více soustředit na vlastní předmět podnikání, což by v důsledku přineslo dodatečné výnosy.

4.4.3. Farma „Beatris“ – specifická témata

1. Co přivedlo majitele farem ke koním, jak se ke koním dostali?

Majitel farmy se narodil na vesnici. Od dětských let vyrůstal na statku, kde koně byli normální součástí běžného života. Jeho rodiče pracovali v hospodářství. Tatínek těžil s koňmi dříví v lese, a pokud bylo zapotřebí, vypomáhal s nimi na poli. Majitel vzpomíná:

> *„ Často jsem jako malý kluk pomáhal tatínkovi ve stáji, strašně příjemně to tam vonělo. Fascinovala mě ta obrovská zvířata s velkými zuby….“*

Své první jezdecké zkušenosti sbíral již v pěti letech, jakoukoliv příležitost využil k tomu, aby si mohl sednout na koňský hřbet a svést se. Veškeré základy o chovu koní mu předal jeho otec. On ho naučil, co všechno kůň potřebuje, jak se o něj postarat, aby se cítil dobře a byl spokojený. Majitel doplňuje slovy:

> *„Táta mi vždycky říkal, že kůň je v hospodářství na prvním místě. Nejprve zaopatřit koně a pak činit vše ostatní. Dopřát mu to nejlepší a on to pak vrátí….“*

Ani vážný úraz v jeho dvaceti letech ho neodradil, začít znovu pracovat s koňmi. Následující léta se věnoval sportu, po vzoru svého otce hospodařil na farmě a s tažnými koňmi přibližoval dříví v lese. Během návštěvy farmy a celého rozhovoru bylo cítit, že i když je dnes majitel v pokročilém věku a zdravotní potíže mu už neumožňují být aktivním jezdcem, koně byli, jsou a budou jeho život.

2. Koně – hlavní bod ekofarmy?

Je zcela zřejmé, že na pomyslném žebříčku v hodnocení zaměření zemědělské činnosti, zaujímá chov koní pro majitele určité prvenství. Sám ovšem zmiňuje, že není možné v chovu pokračovat, aniž by nepodnikal v dalších oblastech:

> *„Náklady jsou příliš vysoké. Např. dlouhodobý výcvik koní na hipoterapii a odborný personál, nelze uhradit z utržených příjmů od klientů.“*

Zásadní finanční přínos pro farmu je z dobře fungujícího a zavedeného chovu masného skotu, ovcí. Ekofarma získala své zákazníky nejen na tuzemském trhu, ale i v zahraničí. Poplatkový lov v oboře, prodej ekologického krmiva, služby v oblasti zemědělství (polní a sklizňové práce) přinášejí další peněžní prostředky. Poptávka po dnes tak žádané hipoterapeutické léčbě pro osoby s onemocněním nervového systému a pohybového aparátu neustále roste. Na farmu se vrací desítky věrných klientů, kteří jsou vysoce

spokojeni s touto venkovní hiporehabilitační aktivitou mimo nemocniční prostředí. Ukazuje se, že i když chov koní není tou hlavní ekonomickou činností, je důležitý z hlediska společenského a sociálního užitku.

3. Ustájení koní na ekofarmě

Chovaní huculští koně jsou rozděleni dle věku a potřeby do jednotlivých stád. Většina z nich pobývá na rozlehlých pastvinách s různě vystavěnými přístřešky a venkovními stájemi. Ustájení pro majitele soukromých koní je vybudováno ve stáji z bývalého kravína, kde se nacházejí nově zrekonstruované boxy. Nájemní koně jsou využíváni jak na sportovní ježdění (parkur, drezura), tak k účelům rekreačním. Velkou výhodou nabízeného ustájení je krytá jízdárna, kterou upřednostní jezdci zejména v zimním období. Na rozdíl od farmy Angelina je majitel nadšen, že může ustájit i sportovní koně a dodává:

> *„Jsem rád, že tu máme sportovní koně. Snažíme se pořádat soutěže nižší úrovně. Během takové akce se přijde podívat spousta návštěvníků. Někteří jezdci reprezentují naši farmu i na oficiálních závodech a tak se dostáváme do podvědomí dalších lidí…“*

Sám ovšem přiznává, že ne vždy je to s majiteli jednoduché:

> *„Někteří o koních nic neví. Koupí si koně a pak teprve zjišťují, co takové zvíře vlastně žere…Momentálně je tu dobrá skupina lidí a ti, kteří toho moc nevědí, si nechají alespoň poradit…“*

Z ustájení plynou pro farmu určité peněžní prostředky, které majitel investuje do zázemí pro koně i jezdce.

4. Welfare koní: kovat či nekovat

Zvířata na farmě působila velmi zdravým a spokojeným dojmem, byla v dobré kondici a bez známek jakéhokoli strádání. Korekturu kopyt provádějí dva kováři z nedalekého okolí, poskytující své služby pro vlastníka ekofarmy a ostatní soukromé majitele. Stav končetin u mladých zvířat na pastvinách je pravidelně kontrolován. Koně na hipoterapii a agroturistiku jsou okováni, což majitel doplňuje slovy:¨

> *„Pokud mají koně zátěž a nechodí jen po měkkém povrchu, je nutné je okovat. Vždyť už můj tatínek říkal, že kovář je půl doktora. A měl pravdu. Řešili jsme tu takový problém s jednou majitelkou, která si usmyslila, že pro koně je přirozenější*

chodit bez podkov. Po čtrnáctidenním ježdění na boso, následovalo půlroční léčení…“

Právě některá nedorozumění se soukromými majiteli, týkající se korektury kopyt, zapříčinila vypovězení nájemní smlouvy ze strany ekofaramy a odchod klienta do jiné stáje. Je vidět, že vlastník farmy dbá na co možná nejlepší podmínky a to nejen pro svá zvířata.

5. Zajištění ekologického krmiva pro koně

Vzhledem k tomu, že farma disponuje značnou výměrou trvale travních porostů, je autarkní v zabezpečení ekologického krmiva i v zimních měsících. Naopak, nabízí část svého sklizeného sena k prodeji. Avšak stelivo musí zakoupit nebo po dohodě s jinými zemědělci vymění za svou sušenou píci. Vyskladněný hnůj zpracovávají kalifornské žížaly na biokompost. Minerální a vitamínové doplňky vhodné pro ekologické chovy, zakupují jen v případě nutnosti, tzn. při léčbě, chorobných stavech apod. Nákup těchto preparátů realizují u vybraných dodavatelů v zahraničí.

„Koně mají všechno, co potřebují, traviny i seno jsou kvalitní, takže není potřeba za normálních okolností přikrmovat granule nebo jiné přípravky…“ dodává majitel.

4.5. Farma „Cecilie“

4.5.1. Popis farmy „Cecilie“

Farma „Cecilie“ hospodaří od roku 1999 na pozemcích v okrese Plzeň – sever. Objekt skládající se z několika budov určité historické hodnoty, byl v majetku státních statků. Po roce 1996 byl zcela zchátralý zámeček umístěný v komplexu hospodářského dvora, znovu opraven a je nadále udržován v soukromém vlastnictví.

Hlavní specializací ekologické farmy je chov koní, zejména pro sportovní účely (skokové, drezurní ježdění). Mezi nabízené služby patří intenzivní výcvik sportovních koní, remontní výcvik mladých koní se zkušenými jezdci, příprava tříletých klisen ke zkouškám, nákup sportovních koní, odchov hříbat. Doplňkové služby zahrnují ustájení nájemních koní a jejich přepravu. Farma nenabízí možnost rekreačního ježdění na zapůjčených koních, vyjížďky do terénu jsou však určené pouze pro majitele vlastních koní ustájených na statku. Pravidelné realizování jezdeckých soustředění, odborných seminářů a kurzů pro širokou jezdeckou veřejnost se těší velké oblibě a jejich kapacita je vždy plně obsazena.

Farmu reprezentující jezdecký klub se může pochlubit mnoha úspěchy na českých i zahraničních kolbištích. Ekofarma zajišťuje propagaci jezdeckého sportu pořádáním soutěží. V loňském roce se podílela i na organizaci prvního ročníku „Galavečeru jezdeckého sportu“, který se konal v reprezentativních prostorách jednoho z plzeňských hotelů. Cílem akce bylo představit veřejnosti jezdectví, jako synonymum otevřeného sportu, tradice a noblesy. Setkání nejlepších jezdců západočeské jezdecké oblasti mělo i charitativní podtext.

Každoročně navštěvují areál farmy děti z nedalekého dětského domova, u příležitosti „Dne dětí“. Připravený zábavný program je doplněn svezením dětí na ponících či v zapřaženém kočáře. Dalším významným dnem pro farmu je „Den koní“, který se koná vždy poslední květnovou neděli. K oslavám tohoto svátku si farma připravuje celodenní program určený pro všechny, kteří mají zájem o chov koní a jezdecký sport.

Částečnou údržbu okolní krajiny zajišťuje farma chovem ovcí. Upřednostňuje především plemena s masnou užitkovostí či plemena s užitkovostí kombinovanou (suffolk, cigája, merino apod).

4.5.2. Farma „Cecilie“ – základní otázky rozhovoru

1. Základní údaje o farmě a jejím hospodaření

Založení farmy:	1999
Ekologické hospodaření:	2002
Výměra farmy:	66 ha
Zaměření farmy:	Chov koní pro sportovní účely. Chov ovcí pro údržbu okolní krajiny.

2. Okolnosti vedoucí k hospodaření v ekologickém režimu

- ekonomické

3. Chov koní na farmě

Počet koní při zakládání farmy: 5

Současný počet koní: 48 (7 vlastních, 41 soukromých majitelů)

Většina koní je zapsána v zahraničních plemenných knihách a původově jsou evidováni např. u holandského teplokrevníka, hanoverského koně, oldenburského teplokrevníka, trakénského koně apod. K dispozici jsou dvě nově postavené stáje s boxovým ustájením. Stáj pro volný odchov hříbat, výběhy a pastviny. Samozřejmostí je krytá hala, venkovní kolbiště s kvalitním povrchem a kruhová ohrada. Hlavní nabídkou farmy je ustájení koní.

4. Postavení chovu koní v hospodaření farmy

Z hlediska ekonomického:	Finanční prostředky získané za ustájení nájemných koní z větší části pokryjí náklady, zbytek dofinancovává majitel z jiných aktivit nesouvisejících se zemědělstvím.
Z hlediska osobního:	Prestiž pro majitele.

Z hlediska dalšího efektů pro farmu: Úspěchy v jezdeckém sportu jsou výbornou reklamou farmy, která zajišťuje další zájemce o ustájení a s tím spojené služby.

Z hlediska sportovního: Parkurové skákání, drezurní ježdění na profesionální úrovni.

5. Výhody a nevýhody chovu koní v ekologickém hospodaření

Výhody: Z ekonomického hlediska je výhodou čerpání vyšších dotací než v konvenčním zemědělství.

Koně chovaní na ekologických farmách nemusí byt využívání jen jako hospodářská zvířata či ke klasickému chovu, ale mohou splňovat i jiný účel např. sportovní ježdění.

Nevýhody: Není možnost používat některá krmiva pro koně, vitamíny a minerální doplňky.

Nelze aplikovat určitá veterinární léčiva.

6. Plány do budoucna týkající se chovu koní v ekologickém zemědělství

Nadále pokračovat ve směru, který byl nastaven, tzn. zlepšovat kvalitu a výkonnost koní, propagovat jezdecký sport pořádáním soutěží, vychovávat jezdce k vrcholnému jezdeckému sportu. Úspěšně reprezentovat farmu nejen na českých kolbištích, ale i v zahraničí. Pozvednout úroveň jezdectví organizováním odborných seminářů, kurzů a soustředění.

7. Požadované změny týkající se chovu koní v ekologickém zemědělství

Snížit administrativní zátěž, která je kladena na ekologického zemědělce. Zvýšit počet kvalifikovaných odborníků, kteří provádějí kontrolu na farmách se zaměřením na chov koní.

4.5.3. Farma „Cecilie“ – specifická témata

1. Co přivedlo majitele farem ke koním, jak se ke koním dostali.

Majitel statku se narodil do rodiny, jejíž předkové patřili k zámožným velkostatkářům, kterým byl v minulém století zabaven majetek se všemi polnostmi a hospodářskými zvířaty, včetně koní. Jeho rodiče odešli z vesnice a přestěhovali se do města. V dětských letech navštěvoval jezdecký oddíl a učil se základům parkurového ježdění, získával zde znalosti potřebné k péči o koně. I když v mládí toužil pořídit si vlastního koně, nebylo to vzhledem k politické situaci a rodinné minulosti možné. Byl rád, že může alespoň docházet do jezdeckého klubu patřícího státním statkům. Během vysokoškolského studia a následně v rodinném životě neměl prostor pro takto časově náročný koníček. Zlom nastal po roce 1989, kdy byl rodině majitele navrácen majetek v restituci, a v dědickém řízení získala velké finanční jmění. Majitel to doplňuje slovy:

> *„ Najednou jsem věděl, že si splním svůj sen a pořídím si vlastního koně. Chtěl jsem začít hospodařit a zachovat rodinnou tradici, i když trochu jinak. Hledal jsem místo, které by bylo vhodné pro chov sportovních koní. Moje představa spočívala ve vybudování areálu se zázemím pro vrcholový sport……“*

Podle dostupných informací během návštěvy a rozhovoru je vidět, že se to majiteli podařilo, a svou touhu proměnil ve skutečnost. Chod farmy přenechal zaměstnancům s odborným vzděláním, kteří mu pomáhají realizovat další plány.

2. Koně – hlavní bod ekofarmy?

Ukazuje se, že koně a jejich chov jsou opravdu hlavním bodem ekofarmy a to nejen po stránce osobního uspokojení, ale i po stránce ekonomické. Hlavní finanční přínos pramení z nabízeného ustájení pro nájemné koně. Majitel se snaží hospodařit tak, aby dosažené příjmy pokryly vynaložené prostředky a on nemusel přistupovat k dofinancování chovu z vlastních zdrojů pocházejících z jiné, než zemědělské činnosti. K tomu se vyjadřuje takto:

> *„ Mně stačí, když se mi to rentuje a nemusím každý měsíc doplácet peníze na to, aby to tu fungovalo. Koně vždycky byli a budou spíš prodělečný podnik, nikdy a nikdo na nich nezbohatl…“*

Dalším finančním příjmem je čerpání dotací. Vše trochu působí dojmem, že majitel se nestal ekologickým zemědělcem ze svého hlubokého přesvědčení o výhodnosti tohoto hospodaření, které je šetrné k životnímu prostředí a přináší spoustu dalších pozitiv, ale

spíše z důvodu „výhodnosti“ plynoucí z čerpání vyšších dotací než je tomu u klasického konvenčního zemědělství.

3. Ustájení koní na ekofarmě

Všechny koně na farmě jsou ustájeni v boxech. Výjimku tvoří hříbata do tří let, která jsou odchovávaná na pastvinách, kde mají vybudovány přístřešky s venkovními nezamrzajícími napáječkami. V nepřízni počasí a ve velmi chladném zimním období jsou hříbata ve volném stájovém ustájení. Zázemí pro klienty je na vysoké úrovni: krytá hala, kolbiště s kvalitním povrchem a skokovým materiálem o velikosti 60m x 70m, kruhová ohrada, mycí box, solárium pro koně, klubovna se sedlovnou aj. Majitelé nájemních koní jistě ocení dostatečné množství oddělených pastvin vhodné pro jednotlivé pouštění koní do výběhů. Poskytované ustájení nevyužívají jen klienti se sportovními ambicemi, ale i lidé, kteří si koupili své koně na rekreační účely. Těm může majitel poskytnout nádhernou přírodu v okolí farmy vhodnou pro vyjížďky do terénu.

Oproti předcházejícím farmám „Angelina“ a „Beatris“ se zde setkáme hlavně s nabídkou ustájení pro sportovní koně.

> *„Prostě nám to takhle vyhovuje, neuvažujeme o tom, že bychom se soustředili na nějakou agroturistiku nebo vožení dětí o víkendech.……“*, doplňuje majitel.

4. Welfare koní: kovat či nekovat?

Je zřejmé, že i když se jedná o chov koní v ekologickém zemědělství, setkáváme se zde s prvky klasického konvenčního zemědělství. Např. polovina z ustájených koní nechodí denně do výběhu. Koně jsou pohybováni pod sedlem nebo na lonži při lonžování či ve volnosti v hale. Kůň je v těchto podmínkách maximálně 1 hodinu v pohybu venku, mimo stáj a zbytek času stráví v boxu tj. 23 hodin. Opravdu se toto jednání shoduje s principy ekologického zemědělství? Majitel se vyjadřuje takto:

> *„Máme zde koně za dost peněz, nemůžu si dovolit pouštět je do výběhu. Vždycky tam hrozí vysoké riziko úrazu. Výdaje za léčení, přerušení výcviku, výpadek z formy to si nemůžeme dovolit…“*

Je vidět, že koně po fyzické stránce nestrádají, působí ve skvělé kondici s lesklou srstí a jiskrou v oku, avšak jsou zcela naplněny fyziologické a etologické potřeby zvířat? K problematice kování se majitel vyjádřil:

„My s koňmi pracujeme, tudíž musíme kovat. Víte, jak velké je zatížení na přední končetinu koně při doskoku? Tím, že koně okoveme, ho šetříme. Kdyby to nebylo zapotřebí, tak už by nekovali naši předci a dnes by nekoval celý svět…“

Odborný personál dohlíží na nájemné koně. V situaci, která vyžaduje návštěvu veterinárního lékaře nebo kováře, ihned informují majitele a snaží se situaci řešit. U hříbat je korektura kopyt zabezpečena každé dva měsíce. Je samozřejmostí, že u kování sportovních koní je přítomen i veterinární lékař, který s kovářem konzultuje způsob podkování na základě rentgenových snímků. Speciální podložky přidávané mezi kopyto a podkovu, zabezpečí tlumení nárazu při pohybu a opotřebení končetiny. Ukazuje se, že i když se majitel snaží v určitých oblastech chovu o co nejlepší podmínky, není zcela zřejmé, zda jsou dodrženy základní principy chovu zvířat v ekologickém zemědělství na této farmě.

5. Zajištění ekologického krmiva pro koně

Rozloha farmy a vysoký počet koní neumožňuje soběstačnost v zajištění krmiva. Část produkce sice pokryje potřebu krmení, ale zbývající potravu musí dokoupit. Nákup ekologického krmiva v této oblasti je finančně náročný. V okolí farmy nepěstují zemědělci seno ani oves pocházející z ekozemědělství, takže je majitel nucen kupovat zásoby ve vzdálenějších lokalitách. Cena za jednotku sušené píce se tak po přičtení nákladů za dopravu zvyšuje. Majitel připouští, že v některých případech pocházelo jeho krmivo i z konvenčních ploch a dodává:

„Je pravda, že občas přikrmujeme i granule nebo vitamíny, které nejsou určeny pro eko-chovy…“

Majitelovo přiznání o sklizení nedovolených preparátů ve stáji při nahlášení kontroly, dokazuje jeho skutečný postoj k ekologickému zemědělství.

4.6. Farma „Doris“

4.6.1. Popis farmy „Doris“

Malá rodinná farma se nachází v Plzeňském kraji. Od založení farmy v roce 1999 je snahou majitelů (manželů) hospodařit ekologicky, udržovat krajinu v okolí, využívat obnovitelné zdroje, vyrábět a prodávat produkty pocházející z jejich farmy a zajistit pohodu i zdraví chovaných zvířat apod.

Návštěvník farmy si může vybrat z rozsáhlého množství nabízených aktivit a služeb, které farma poskytuje. V nově zrekonstruovaném penzionu s celkovou kapacitou 30 lůžek se mohou klienti se zájmem o agroturistiku ubytovat v apartmánech se stylovým dřevěným nábytkem, kachlovými kamny, vybavenou kuchyní, jídelnou a obývacím pokojem. Připojení k internetu a nekuřácké prostředí je samozřejmostí. Ubytování je situováno v krajní blízkosti ohrad a pastvin. Útulná restaurace vybavená velkým plátnem se hodí pro pořádání školení, seminářů, rodinných oslav a dalších skupinových akcí.

Na farmě najdeme kromě běžných hospodářských zvířat, jako jsou ovce, kozy, skot a koně také různé druhy zajímavé drůbeže nebo méně obvyklá plemena ovcí a koz. Příkladem mohou být ovce plemene Jacobs, kamerunské kozy, lamy, pštrosy emu, pávy apod. Minizoo, které je určené především pro děti, je součástí zážitkových programů pořádaných nejen pro základní školy, ale i pro rodiny s dětmi. Nejvíce navštěvovaný program s názvem „Ochutnávka pravého venkova“ aktivně zapojuje návštěvníky na faremní práci s ochutnávkou života farmáře. Vyzkoušet si mohou dojení mléka na figuríně i na živé jalovici, stloukání másla, vytloukání a mletí obili, pečení chleba, péči o hospodářská zvířata aj. Na závěr získají „Výuční list mladého farmáře“. Programy jsou rozděleny podle délky trvání od půldenních až po dvoudenní pobyty. Dětské příměstské tábory pořádané o letních prázdninách slibují nezapomenutelný zážitek z farmaření, okolní přírody, jízdy na koni a zdravého životního stylu. V loňském roce farma otevírala již čtvrtý ročník.

Prodej ze dvora zahrnuje vlastní produkci biopotravin, mezi které patří bio maso z vlastního chovu mladých zvířat (telecí, kůzlečí, jehněčí), drůbeží maso, med, zelenina i

ovoce. Kvalita produktů a spokojenost zákazníků se projevují ve stále zvyšujícím se množství klientů.

Chov koní na farmě je zaměřen na rekreační i sportovní účely. Víkendové pobyty, které stráví jezdci v sedle koně v krásné okolní přírodě, se těší velké oblibě. Český teplokrevník, slovenský teplokrevník, shagya arab, jezdecký pony jsou plemena zařazená do ekologického chovu farmy, jejíž součástí je i jezdecký oddíl registrovaný u České jezdecké federace. Členové oddílu si zde mohou složit zkoušky základního jezdeckého výcviku, který je opravňuje startovat na oficiálních jezdeckých závodech konaných v České republice. Odborný dohled obstarává licencovaná trenérka s mnohaletými zkušenostmi v oboru výcviku jezdců i koní. Neregistrovaným a rekreačním jezdcům je umožněn start na hobby závodech se zapůjčeným koněm.

Poslední květnová neděle patří svátku s názvem „Den koní“. Jezdecká show, historický šerm, křtění hříbat, svezení bryčkou a různé atrakce pro děti je jen úzký výčet aktivit, které farma zajišťuje.

Každý rok v červnu, v době senosečí pořádá farma „Venkovské setkání s vůní sena“. Slavnosti s bohatým programem v podobě divadelního představení, tanečního vystoupení, různých soutěží, které jsou tematicky spjaty s činnostmi na farmě, vždy přilákají širokou veřejnost. Občerstvení v bio – stylu a možnost ochutnávky produktů z ekofarmy zajišťuje potenciální zákazníky.

Další služby, které mohou hosté na ekofarmě využít jsou kurzy vaření z bio – produktů pod profesionálním vedením mistra šéfkuchaře, rybolov ve vlastním rybníku, tenisový kurt, nedaleké cyklostezky a turistické trasy.

4.6.2. Farma „Doris“ – základní otázky rozhovoru

1. Základní údaje o farmě a jejím hospodaření

Založení farmy:	1999
Ekologické hospodaření:	2006
Výměra farmy:	102 ha
Zaměření farmy:	Chov skotu, ovcí, koz a koní. Agroturistika, rekreační a sportovní ježdění. Prodej bio – výrobků.

2. Okolnosti vedoucí k hospodaření v ekologickém zemědělství

- environmentální
- sociální

3. Chov koní na farmě

Počet koní při zakládání farmy: 4

Současný počet koní: 28 (20 vlastních, 8 soukromých majitelů)

Koně jsou příslušníci teplokrevných plemen a jsou zapsáni v těchto plemenných knihách: Český teplokrevník, Slovenský teplokrevník, Shagya arab. K dispozici je boxové ustájení, ale i možnost celoročního ustájení na pastvinách. V areálu farmy se nachází písková jízdárna a travnaté kolbiště. Koně jsou využíváni zejména na agroturistiku, rekreační i sportovní ježdění a v zájmovém kroužku pro děti. Farma nabízí možnost ustájení.

4. Postavení chovu koní v hospodaření farmy

Z hlediska ekonomického:	Chov koní není finančně soběstačný, je podporován z dalších aktivit farmy.
Z hlediska osobního uspokojení:	Spokojený pocit z předávání příjemných zážitků z jízdy na koni a péče o něj.
Z hlediska dalších efektů pro farmu:	Chov koní zvyšuje zájem veřejnosti o farmu a její výrobky.
Z hlediska sportovního:	Skokové a drezurní soutěže na úrovni hobby soutěží i soutěží nižší a střední třídy oficiálních závodů.

5. Výhody a nevýhody chovu koní v ekologickém hospodaření

Výhody:	Koně v ekologickém zemědělství mají zajištěný maximální komfort po stránce psychické i fyzické. Příjem finančních prostředků z různých dotačních titulů. Kůň nemusí být klasickým hospodářským zvířetem, ale slouží hlavně ke společenskému užitku.
Nevýhody:	Finanční a časová náročnost chovu.

Vyšší cena doplňkových krmiv pro koně v ekologickém zemědělství. Administrativní náročnost.

6. Plány do budoucna týkající se chovu koní v ekologickém zemědělství

Pokud to bude možné, přikoupení nových pozemků a rozšíření pastvin i výběhů. Navýšení kapacity boxového ustájení pro koně v důchodovém věku nebo koně zanedbané. Přebudování travnatého kolbiště na pískové. Velkým snem je výstavba kryté haly sloužící k ježdění v zimních měsících. Rozvoj hipoturistiky v kraji. Účast na oficiálních jezdeckých závodech.

7. Požadované změny týkající se chovu koní v ekologickém zemědělství

Změna v právních předpisech. Snížení administrativní zátěže, která umožní trávit více času staráním se o zvířata a jejich pohodlí. Kontrolní systém v ekologickém zemědělství nastavit tak, aby nedocházelo k tomu, že na jedné farmě se určitá věc povolí a na druhé farmě to povolit nelze.

4.6.3. Farma „Doris“ – specifická témata

1. Co přivedlo majitele farem ke koním, jak se ke koním dostali?

Manželé, kteří jsou vlastníci farmy, se seznámili v době studia na vysoké škole. Spojoval je stejný zájem, láska ke koním. On měl dlouholeté zkušenosti se závodním ježděním v oblasti parkurového skákání, ona od dětských let navštěvovala jezdecký oddíl, avšak ne se sportovními ambicemi. Oba začínali v menších jezdeckých klubech na vesnici, které byly součástí státních statků. Shodují se v názoru, že veškeré odborné znalosti získávali i od lidí, kteří dříve pracovali s koňmi v hospodářství. Byli to lidé, kteří díky politickému režimu o své koně v minulosti přišli. Stesk a touha být v přítomnosti těchto zvířat je zapojovala do dění odehrávajícího se ve stájích. Majitel k tomu dodává:

> *„K nám do stáje chodil takovej malej děda s fajfkou v puse, jen tam tak stál a pozoroval cvrkot kolem sebe. Často mi radil a vysvětloval, co a jak mám dělat, aby byl kůň spokojenej. Nezasahoval do jezdeckého výcviku, spíš se to týkalo ošetřování, krmení, prostě péče o koně. Hodně jsem se od něj naučil…“*

Je vidět, že takto získané poznatky o ošetřování koní uplatňují dnes ve svém ekologickém způsobu podnikání. V době zakládání farmy, jíž vlastnili čtyři koně a nedovedli si představit hospodaření bez nich.

2. Koně – hlavní bod ekofarmy?

Tak, jako v ostatních případech, zaujímá chov koní na farmě určité prvenství. Ovšem znovu se setkáváme s finanční náročností této činnosti, která musí být z ostatních aktivit dofinancována. Hlavní finanční přínos pro farmu je z prodeje bio-potravin, které farma nabízí a z možnosti ubytování. Určité peněžní prostředky získává také ze zážitkové pedagogiky pro základní školy a rodiny s dětmi. Majitelé to doplňují slovy:

> *„Z našeho pohledu je chov koní u nás tím hlavním. Ale kdybychom nenabízeli další služby na farmě, není možné si koně dovolit. Výdaje za veterináře, kováře, ekologické krmivo, to všechno je tak nákladné…“*

Oba majitelé dodávají, že nabídka agroturistiky, rekreačního či sportovního ježdění přiláká na farmu mnoho klientů a to i těch, kteří ekofarmu nikdy nenavštívili a neměli tak příležitost se setkat např. s prodejem produktů přímo ze dvora. Nejen, že návštěvníci získají povědomí o způsobu tohoto hospodaření, ale sami dál prezentují jiným své vlastní zkušenosti z návštěvy ekofarmy a jejich výrobků. Ukazuje se také, že dnes tak vyhledávané a lidmi oblíbené ježdění na koni může ovlivnit i jejich pohled na ekologické zemědělství.

3. Ustájení koní na ekofarmě

Začátky hospodaření na farmě nijak nenaznačovaly, že by majitelé v budoucnu nabízeli ustájení pro nájemné koně.

> *„Věděli jsme, že pokud budeme mít cizí koně ve stáji, přinese to spoustu problémů a toho jsme se chtěli vyvarovat. Po čase jsme změnili názor…“* dodávají majitelé.

Dnes mají osm nájemných koní, jejichž majitelé se věnují rekreačnímu nebo sportovnímu ježdění. Manželé si dobře vybírají, komu ustájení na své farmě poskytnou. Tímto způsobem se chtějí vyhnout nepříjemnostem, které mohou přinášet majitelé bez zkušeností s koňmi. Podle jejich tvrzení se velmi často setkali s lidmi, kteří si pořídili koně z důvodu módního trendu a o jejich péči neměli nejmenší představu.

„Jednou mi volal zájemce o ustájení, který měl zatím koně doma v provizorně předělané garáži a ptal se mě, co takový kůň vlastně žere. Po zjištění, že mu kupuje ovesný vločky v supermarketu, se mi koně zželelo a okamžitě jsem se pro něj vypravil…"dodává majitel.

Majitelé koní mají k dispozici boxové ustájení, travnaté kolbiště se skokovým materiálem a pískovou jízdárnu. Na nabídku ustájení přistoupili manželé po zvážení ekonomických výhod, které z ní pro farmu vyplývají.

4. Welfare koní: kovat či nekovat?

U tohoto tématu se manželé názorově rozcházejí. Samozřejmě oba se snaží, zabezpečit co možná nejlepší podmínky pro své svěřence. Všechny koně jsou denně pouštěni do výběhu a mají prostorné boxové ustájení. Koně v důchodovém věku nebo koně v rekonvalescenci tráví většinu času na pastvinách. Majitelka preferuje celodenní pobyt koní ve výbězích, ať sportovních nebo rekreačních. Ovšem její manžel upřednostňuje jen hodinové či dvouhodinové setrvání sportovního koně ve výběhu a v letních měsících při vysokých teplotách pouze několikaminutové vypohybování ve volnosti. Jedno z kritérií při výběru majitelů na ustájení je i zjištění zda souhlasí s každodenním pohybem koně ve výběhu. Pokud je odpověď negativní, manželé koně do ustájení nepřijmou. Majitelka dodává:

„Sice se s manželem neshodneme na tom, jak dlouho má být kůň ve výběhu, ale shodneme se na tom, že má do toho výběhu chodit denně…"

Kování a korekturu kopyt zajišťuje kovář ze vzdáleného města. Manželé si postěžovali, že dlouhou dobu nemohli sehnat kvalitního kováře. Majitelka to doplňuje slovy:

„Jsem moc ráda, že máme člověka, který tomu fakt rozumí. Vždyť správné okování a vystrouhání koně je tak moc důležité…"

Majitelé vlastních koní jsou v rámci nájemní smlouvy zavázáni se o kopyta koní řádně a pravidelně starat. Jedná se o jeden z prvků prevence ochrany koní před strádáním.

5. Zajištění ekologického krmiva pro koně

Výhodná poloha farmy skýtá mnoho příležitostí pro koupi sena pocházejícího z ekologického zemědělství. Majitelé připouštějí, že není takový problém s objemovým krmivem, jako s koupí ekologického ovsa, u kterého je vysoká pořizovací cena a hlavně

není dostupné v bližším okolí farmy. Snažili se o obchodní domluvu o vzájemné spolupráci se sousedními eko-zemědělci, která by usnadnila oběma stranám řešit nedostupné komodity, ovšem neúspěšně.

> *„Chtěli jsme tady se sousedem, aby pro nás pěstoval oves a my bychom mu dodávali senáž, ale neuspěli jsme….“* doplňuje majitel.

Ukazuje se, že i když se majitelé snaží získat zásobu krmiva z regionálních zdrojů a pomoci tak i ostatním farmářům, narážejí na určité překážky, které ve výsledku zapříčiňují vysokou cenu krmiva pro majitele farmy a následně zvyšují jejich celkové náklady na chov koní.

4.7. Shrnutí charakteristických rysů a údajů o podnikání vybraných ekofarem

Tab. 4.7.1 Charakteristické rysy a údaje o podnikání vybraných ekofarem (Zdroj: vlastní šetření a zpracování)

Otázky \ Farma		„Angelina“	„Beatris“	„Cecilie“	„Doris“
Základní údaje	založení farmy	1998	1975	1999	1999
	počátek EZ	2001	1997	2002	2006
	výměra farmy [ha]	30	350	66	105
	zaměření	Zážitková pedagogika Agroturistika Biopotraviny	Chov masného skotu Chov ovcí Agroturistika, hipoterapie	Chov koní Chov ovcí	Chov skotu Chov ovcí, koz a koní Agroturistika Biopotraviny
Okolnosti hospodaření	Ekonomické			ANO	
	Environmentální	ANO	ANO		ANO
	Sociální	ANO	ANO		ANO
Chov koní	počet koní při založení farmy	2	5	5	4
	současný počet koní	21	48	48	28
	Využití	Agroturistika, rekreační ježdění, hobby soutěže	Agroturistika, hipoterapie, nižší jezdecké soutěže	Chov koní pro sportovní účely	Agroturistika, rekreační a sportovní ježdění

Tab. 4.7.1 Charakteristické rysy a údaje o podnikání vybraných ekofarem (Zdroj: vlastní šetření a zpracování) – pokračování

Otázky / Farma		„Angelina“	„Beatris“	„Cecilie“	„Doris“
Postavení chovu koní	ekonomické hledisko	Chov koní není finančně soběstačný	Chov koní není finančně soběstačný	Chov koní není finančně soběstačný	Chov koní není finančně soběstačný
	osobní uspokojení	Předávání vlastních zkušeností	Předávání zkušeností, pomoc handicapovaným lidem	Prestiž majitele	Předávání zkušeností, předávání příjemných zážitků
	další efekty pro farmu	Chov koní zvyšuje zájem o farmu	Chov koní zvyšuje zájem o farmu	Reklama farmy	Chov zvyšuje zájem o farmu
	sportovní hledisko	Hobby soutěže	Soutěže nižších úrovní	Soutěže vyšších úrovní	Soutěže nižších úrovní
Hodnocení chovu koní na farmě	**Výhody**	Příjem finančních prostředků z dotací	Příjem finančních prostředků z dotací	Příjem finančních prostředků z dotací	Příjem finančních prostředků z dotací
		Využití koní nejen jako hospodářských zvířat	Spásání porostů na těžko dostupných místech	Využití koní nejen jako hospodářských zvířat	Využití koní nejen jako hospodářských zvířat
		Zvířata nestrádají	Zvířata nestrádají		Zvířata nestrádají
	Nevýhody	Vyšší cena ekologického krmiva	Vyšší cena doplňkových krmiv	Vyšší cena doplňkových krmiv	Vyšší cena krmiva a krmných doplňků
		Veterinární léčiva	Administrativa spojená s chovem EZ	Veterinární léčiva	Administrativní náročnost
		Provádět některé předpisy v praxi	Nedostatečná kvalifikace odborníků v EZ		Finanční a časová náročnost
Plány v chovu koní do budoucna		Zlepšit zázemí	Zlepšit zázemí	Zlepšit kvalitu a výkonnost koní	Zlepšit zázemí
		Nákup pozemků, koní	Nákup nových pozemků	Propagace jezdeckého sportu	Nákup nových pozemků
		Rozvoj hipoturistiky	Zlepšovat chov		Rozvoj hipoturistiky
		Nabídka kurzů a seminářů	Vzdělávat se v oboru hipoterapie		Účast na oficiálních závodech
Požadovaná změna		Kontrolní systém	Snížit administrativní zátěž	Snížit administrativní zátěž	Snížit administrativní zátěž
		Kvalita odborníků chovu koní v EZ		Kvalita odborníků v EZ	Spravedlnost v kontrolním systému

Tab.4.7.2 Shrnutí číselných údajů a zaměření vybraných ekofarem (Zdroj: vlastní šetření a zpracování)

Jméno farmy	Okres	Pořadí farmy v okrese	Rozloha farmy [ha]	Současný počet koní	Trvalé travní porosty [ha]	Les [ha]	Orná půda [ha]	Počet koní na hektar rozlohy	Podíl rozlohy [ha] připadající na jednoho koně	Zaměření farmy
Angelina	Karlovy Vary	14	30	21	30	0	0	0.70	1.429	Zážitková pedagogika
Beatris	Sokolov	6	198	48		0	0	0.24	4.125	Chov masného skotu, chov ovcí, agroturistika, hipoterapie
Cecilie	Plzeň-Sever	9	66	48		0	0	0.73	1.375	Chov koní pro sportovní účely. Chov ovcí pro údržbu okolní krajiny
Doris	Plzeň-jih	7	102	28	96	0	6	0.27	3.643	Chov skotu, ovcí, koz a koní. Agroturistika, rekreační a sportovní ježdění

Do předchozího obecnějšího vyhodnocení všech 177 sledovaných farem byly již tyto 4 vybrané farmy začleněny, takže i pro ně jsou dříve provedené závěry, týkající se plošných charakteristik anebo skladby chovu platné. Co však nebylo bylo dosud možné do analýz specificky zahrnout, byla charakteristika farmy z hlediska počtu koní na farmě. V předchozích analýzách nebyl tento údaj přítomen mezi daty, které se nacházejí v Registru, z kterého byly údaje o farmách čerpány. Teprve v této části práce, kdy byly údaje o vybraných farmách pořízeny formou osobního kontaktu s majiteli, patří počet koní na farmě mezi zjištěné údaje.

Z pohledu znalosti tohoto údaje může proto být zajímavou charakteristikou farmy buď počet koní na hektar rozlohy farmy anebo podíl této rozlohy připadající na jednoho koně, jak zachycuje Tab. 4.7.2 a následující graf 4.7.1.

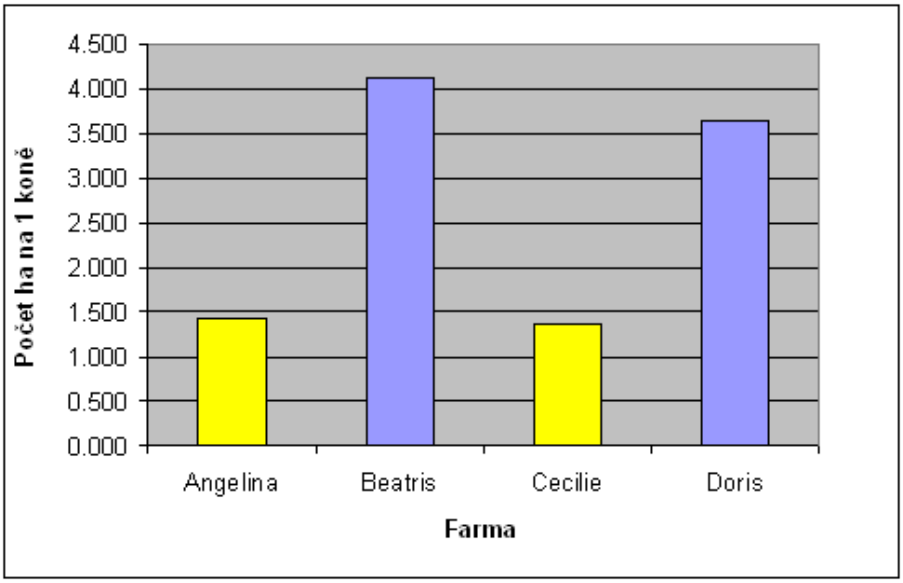

Obr.4.7.1 Podíl rozlohy farmy připadající na jednoho koně (Zdroj: vlastní zpracování).

Z grafu je vidět, že se odlišují vždy dvě a dvě z vybraných farem přesně podle svého zaměření, které jejich majitelé také při rozhovorech uvedli. Farmy Angelina a Cecilie patří k těm, které jsou zřejmě významně orientovány na chov koní pro zážitkové či jezdecké účely, nikoliv však na některý typ zemědělské produkce. Naproti tomu farmy Beatris a Doris mají (při nulové rozloze orné půdy) velkou výměru, která je patrně daleko větší, než by dobře postačovalo pro počet koní jejich chovů a pravděpodobně proto mají své hospodaření významně orientováno i na zemědělské podnikání, např. chov skotu.

5. Závěr

V diplomové práci s názvem „Ekologické zemědělství a jeho příspěvek k rozvoji venkova“ bylo stanoveno několik cílů. V rámci obecného cíle zkoumání vztahu ekologického hospodaření a rozvoje venkova bylo specifickým cílem ověřit příspěvek k tomuto rozvoji ze strany ekologických farem, které se zabývají chovem koní. Účelem případové studie pak bylo zjistit, jak jsou koně využíváni na vybraných ekologicky hospodařících farmách a jak jejich využívání přispívá k rozvoji venkova.

Po vstupu České republiky do Evropské unie se stále více zemědělců snaží hospodařit podle zásad kontrolovaného ekologického zemědělství. V posledních letech došlo v ČR k prudkému nárůstu počtu ekologických farem a výrobců biopotravin. V současné době je v systému ekozemědělství obhospodařováno 483 000 hektarů na 3 920 farmách. Podíl ekologicky obhospodařované plochy dosáhl 11,4 % z celkové zemědělské plochy vedené v katastru nemovitostí. V minulosti se ekozemědělství zaměřovalo spíše na půdu a na rostlinnou produkci, ale důležitou složkou je i ekologický chov zvířat, bez kterého není možné ekozemědělství podle současných pravidel a podmínek kvalitně naplňovat. Kromě skotu, prasat, ovcí, koz, králíků, drůbeže, ryb a středoevropských ekotypů včel medonosné lze v ekologickém zemědělství chovat i koně.

Člověk a kůň jsou spolu historicky spjati již několik tisíciletí. Podle nových teorií byl kůň domestikován asi 4 000 let před naším letopočtem a to ve střední Asii a Jižním Rusku. Toto původně obětní zvíře se později začalo chovat pro produkci masa, mléka a kůže. Vynález chomoutu přispěl k možnosti využití koní v tahu. Kůň nám sloužil na poli, ve válkách i jako dopravní prostředek. Rychlý rozvoj zemědělství s nástupem techniky znamenal ústup koně jako hospodářského zvířete. Pro někoho se stal předmětem zájmové činnosti či prostředkem ke sportovní kariéře. I když se může zdát, že v dnešní době není pro koně v zemědělství žádné místo, nelze opomenout, že jeho pomoc jako tažného zvířete je velmi ekologická. Kůň je stále hospodářsky významným zvířetem. Hlavní oblastí možnosti využití koní je údržba krajiny, během níž dochází k důležitému sladění požadavků zemědělce na využívání trvale travních porostů. Svoji nezastupitelnou úlohu si kůň udržel i v lesním hospodářství, protože v České republice jsou terénní podmínky, kde jediná možná varianta přibližování dříví je za pomoci koní. Jedná se o tradiční, ekologicky šetrný způsob těžby a údržby lesa. Koně jsou specifická hospodářská zvířata, v jejich dnešním využití ovšem převažuje především oblast sportu a naplnění zálib při trávení volného času. Jedná

se tedy o určitou zvláštnost v chovu zvířat na ekofarmách, když jsou koně využívány pro jiné účely, než zemědělského hospodaření.

Pro účely této případové studie byly náhodným výběrem zvoleny čtyři ekologické farmy z Plzeňského a Karlovarského kraje zabývající se mimo jiné i chovem koní. Dvě farmy s pracovním názvem Angelina a Beatris se nacházejí v Karlovarském kraji a v kraji Plzeňském jsou zbylé dvě farmy s pracovním označením Cecilie a Doris. Na první pohled (podle jimi uváděných údajů v registrech) nešlo o nějakým způsobem specifické ekofarmy a jejich výběr byl dán jednak jejich dostupností a zejména pak ochotou jejich majitelů o svém podnikání otevřeně hovořit. Při návštěvách farem bylo majitelům položeno stejné znění sedmi otázek.

Majitelé farem začali hospodařit systémem ekologického zemědělství v rozmezí let 1997 až 2006. Výměra farem je značně rozdílná. Nejmenší výměru má farma Angelina s 30 ha, zatímco farma Beatris hospodaří na 350 ha, což následně vypovídá i o jejich zaměření. Ekofarmy s vysokou hektarovou výměrou, Beatris a Doris, se zaměřují zejména na chov skotu a ovcí, avšak farmy s menší rozlohou, jako je Angelina nebo Cecilie, poskytují např. zážitkovou pedagogiku nebo prodej biopotravin (Angelina) anebo se specializují pouze na chov koní a ovcí (Cecilie). Dvě ze čtyř farem poskytují prodej svých výrobků „ze dvora“.

Při zakládání farem byli všichni majitelé vlastníci několika koní. Současný počet koní na farmách se pohybuje od 21 do 48 koní. Tři farmy nabízejí agroturistiku a rekreační ježdění, pouze jedna farma (Cecilie) má chov koní jen pro sportovní účely. Všichni majitelé se se svými koňmi účastní jezdeckých soutěží, převládají parkurové a drezurní závody nižších úrovní. Ze všech rozhovorů vyplynulo, že chov koní není finančně soběstačný a musí být dofinancováván z jiných zdrojů. Ovšem ukázalo se, že chov koní zvyšuje zájem o ekofarmu a je důležitý z hlediska společenského a sociálního užitku. Většina majitelů se vyjádřila, že z hlediska osobního uspokojení v oblasti chovu koní je pro ně důležité předávání vlastních zkušeností v tomto oboru ostatním zájemcům. Pro majitele farmy Cecilie je podstatná i jeho prestiž vyplývající ze sportovních úspěchů jeho koní.

Při hodnocení výhod chovu koní v ekologickém zemědělství, zastávají všichni majitelé názor, že určitou výhodou je příjem finančních prostředků z dotací. Tři majitelé vidí výhodu v ekologickém způsobu chovu koní a to ve smyslu zajištění maximální péče pro svá zvířata, naopak jako nevýhodu uvádějí vyšší cenu ekologického krmiva a vyšší cenu doplňkových krmiv.

Všichni z dotazovaných plánují zachovat chov koní i do budoucna. Tři majitelé vypověděli, že v nadcházejícím období budou usilovat o nákup nových pozemků a o

zlepšení zázemí pro své koně i klienty. Farmy Angelina a Doris by se rády zasloužily o další rozvoj hipoturistiky v kraji. Mezi požadované změny v ekologickém zemědělství je pro všechny farmy důležité snížení administrativní zátěže.

Z rozhovorů na ekologických farmách vyplynula další specifická témata prolínající se napříč všemi farmami. Prvním zjišťujícím tématem bylo: „Jak se majitelé ke koním dostali?“. Většina majitelů vyrůstala na vesnici a první kontakt s koněm měla od raného dětství, výjimku tvoří pouze majitelka farmy Angelina, která pochází z města a jezdit začala až v pozdějším věku. Všichni majitelé mají za sebou pestrou sportovní kariéru a dlouholeté zkušenosti v oblasti chovu koní. Druhé téma znělo: „Koně – hlavní bod ekofarmy?“ Zde se ukázalo, že pro majitele všech čtyř farem je chov koní velkou prioritou a na pomyslném žebříčku v hodnocení zaměření zemědělské činnosti zaujímá určité prvenství. Ovšem, jak už bylo zmíněno, vzhledem k finanční náročnosti je zapotřebí chov dofinancovávat z dalších aktivit. U třetího tématu nazvaného „Ustájení koní na ekofarmách“ vyplynuly z výpovědí jednotlivých majitelů značné rozdíly. I když všechny ekofarmy nabízejí ustájení pro nájemné koně a to hlavně z důvodu dalšího finančního příjmu, liší se jejich přístup k výběru toho, komu své ustájení poskytnou. Zohledňují, zda se jedná o vlastníka koně, který má už určité zkušenosti nebo člověka, který si pořídil koně jako „módní doplněk“. Tři ze čtyř farem nabízejí ustájení pro koně na rekreační a sportovní účely, pouze u farmy Cecilie se setkáváme hlavně s nabídkou ustájení pro sportovní koně. U tématu „Welfare koní: kovat či nekovat“? se majitelé shodli, že v dnešních podmínkách a při využívání koní pro jejich účely je kování nutnou záležitostí. Nicméně ale dodávají, že pokud kůň tráví většinu času na pastvinách a kvalita rohoviny to umožňuje, může chodit i „na boso“. Rozhodně nesouhlasí s názorem, že organismus koně v případě okování – pokud je provedeno správě – trpí. Poslední téma týkající se „Zajištění ekologického krmiva pro koně“ dokazuje, že tři farmy ze čtyř jsou pouze z části soběstačné v jeho zajištění z vlastních zdrojů. Potýkají se hlavně s problémem dostupnosti a ceny ekologického krmiva, dále poukazují na vyšší ceny minerálních a vitamínových preparátů určených pro ekologické chovy.

Ve statistických analýzách bylo pro účely této případové studie sledováno 177 ekofarem s chovem koní z Plzeňského a Karlovarského kraje z celkového počtu 572 registrovaných ekologických farem. Právě na ekofarmy chovající koně byl specificky zaměřen cíl analýz.

Pokud jde o závěry, které bylo při hodnocení 177 ekofarem chovajících koně a sledovaných v této práci možné vyvodit z výsledků analýz, je nutné kriticky konstatovat, že

se mohly týkat jen několika charakteristických rysů jednotlivých farem. Důvodem bylo především neočekávaně málo informací, které jsou veřejnosti dostupné ve státních registrech. Odtud bylo možné v první řadě zjistit celkovou výměru farmy včetně podílů orné půdy a travního porostu. Z těchto informací však není zřejmé, jak je orná půda využívána (jestli k výrobě krmiva pro koně anebo pro jiné či další účely) ani jak je travní porost využíván k pastvě kterého z druhů chovaných zvířat (přítomnost horských oblastí v souvislosti s geoklimatickými podmínkami jednotlivých okresů v obou krajích).

I přes tyto výhrady je jistě možné pomocí statistického vyhodnocení údajů určité povšechné závěry učinit. Je možné hodnotit např. podíl orné půdy na jednotlivých ekofarmách. Ten je poměrně malý vzhledem k výměře farem, a protože jen málo ekofarem chovajících koně ornou půdu vůbec má, je v souhrnu sledovaných okresů resp. celých krajů tento podíl „nejčastěji“ nulový (hodnocení pomocí mediánu). Tento fakt zřejmě ukazuje na to, že ekofarmy, zabývající se v daných krajích chovem koní, v naprosté většině případů nejsou zaměřeny také na rostlinnou výrobu.

Pokud jde o výměru farem, je v Karlovarském kraji jejich rozloha přibližně 2x větší než v kraji Plzeňském (hodnocení pomocí mediánu) a současně se v Karlovarském kraji vyskytuje 10 % farem s rozlohou větší než 558 ha (hodnocení pomocí 90 % percentilu), zatímco v Plzeňském lze pro 10 % farem zjisti pouze rozlohu 190 ha. V tomto případě se na určité odlišnosti výsledků patrně uplatňují i geoklimatické podmínky jednotlivých okresů v obou sledovaných krajích.

Další informací získanou z registrů byla skladba chovů na jednotlivých ekofarmách podle druhu zvířat. Odtud však bylo možné vyvodit pouze poměrný výskyt jednotlivých chovů na farmách v rámci všech farem, protože absolutní hodnoty o počtu zvířat v chovu nejsou v registru uvedeny. Jakkoliv je logické, že tyto počty se průběžně na farmách jistě rok od roku mohou měnit, pro zajímavé porovnání by postačoval alespoň řádový či orientační údaj o velikosti chovu (např. počet zvířat v rozmezí hodnot od – do).

I když chybějící informace poněkud zúžily možnosti porovnání sledovaných ekofarem, je na tomto místě zapotřebí připomenout určitou souvislost s faktem, že právě byrokracie a administrativní zátěž týkající se také neustálého vyplňování různých formulářů velmi zatěžují podnikání soukromých farmářů. Týká se to zejména těch malých, kteří vesměs podnikají s pomocí rodinných příslušníků a nemají žádné administrativní kanceláře s příslušnými zaměstnanci. Na to si jmenovitě stěžovali všichni majitelé ekofarem vybraných pro případovou studii. Možná je ale na místě i otázka: kde se archivují údaje neustále vyžadované od majitelů ekofarem (např. z důvodů přidělení státních dotací) a proč

se alespoň některé základní (např. právě velikost chovu) neobjevují v registrech k veřejnému nahlédnutí?

V případové studii, které je věnována největší část této práce, byly tyto údaje získány přímo od majitelů, a proto bylo pro tyto (náhodně) vybrané ekofarmy možné provést v rámci srovnání jednotlivých farem konkrétní porovnání jejich poměrných charakteristik vztažených na jednotku chovu, tj. na jednoho chovaného koně.

Vyplývá z něho pak určitý závěr, který sice nelze korektně zevšeobecnit kvůli malému počtu vybraných ekofarem, ale který bylo možné očekávat, že totiž ekofarmy, chovající koně pro vesměs zážitkové anebo jezdecké účely jsou mnohem menší a orientované převážně na chov koní a mají i minimum dalších hospodářských úvazků (obdělávání orné půdy, další chovy jiných zvířat,…), zatímco ostatní – velké – farmy chovají dále i tura a další hospodářská zvířata a provozují chov koní zřejmě pouze doplňkově. Je přitom možné si jistě domýšlet i další souvislosti – jak s dotační politikou státu a jejím využitím, tak ale i s osobními vlastnostmi majitelů snažícími se realizovat své touhy a životní sny spojené s přátelstvím či láskou ke koním.

Celkově lze říci, že hospodaření v souladu s principy ekologického zemědělství na farmách, které současně chovají koně (177 z 572 ekofarem ve sledovaných krajích), se v České republice daří, i když sám o sobě by chov koní nebyl soběstačný. I přes určitou rozdílnost charakteristických rysů (jak vyplývá z případové studie) je hlavním důvodem, proč tyto farmy existují, především vůle majitelů zabývat se péčí právě o koně a nacházet v tom nejen vlastní uspokojení, ale i poskytnout potěšení jiným či přispět k jejich zdraví prostřednictvím tohoto krásného zvířete. Podporují proto ve vysoké míře venkovskou turistiku a sportovní život na venkově, využívají travní porost mnohdy i tam, kde by ležel ladem a přispívají tak ke kráse krajiny; v neposlední řadě pak zprostředkováním zážitků zvyšují kvalitu života lidí a sbližují i městského a venkovského člověka.

6. Použitá literatura

Beranová, M. – Kubačák, A. *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě.* Praha: Libri, 2010. 430 s. ISBN 978-80-7277-113-4.

Čechura, J. *České země v letech 1378 – 1437: Lucemburkové na českém trůně II.* Praha: Libri, 2008. 438 s. ISBN 978-80-7277-393-0.

Čechura, J. *České země v letech 1526 – 1583: první Habsburkové na českém trůně I.* Praha: Libri, 2008. 324 s. ISBN 978-80-7277-389-3.

Disman, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele.* Praha: Karolinum, 2000. 374 s. ISBN 80-246-0139-7.

Dittrichová, Š. a kol. *Lištičky na vinici: program rozvoje venkova a příčiny stagnace bioprodukce.* Praha: Galén, 2008. 259 s. ISBN 978-80-7262-571-0.

Dušek, J. a kol. *Chov koní.* Praha: Brázda, 1999. 350 s. ISBN 80-209-0282-1.

Flade, J. E. a kol. *Chov a športové využití koní.* Bratislava: Príroda, 1990. 451 s. ISBN 80-07-00252-9.

Gohlová, Ch. *Jezdectví. Život kolem koní.* Praha: Granit, 1991. 152 s. ISBN 80-85805-53-7.

Kubačák, A. *Dějiny zemědělství v českých zemích. I. díl, (od 10. století do roku 1900).* Praha: Ministerstvo zemědělství ČR, 1994. 191 s. ISBN 80-7084-109-5.

Kubačák, A. *Dějiny zemědělství v českých zemích. II.díl, 1900-1989.* Praha: Ministerstvo zemědělství ČR, 1995. 254 s. ISBN 80-70-84-134-6.

Lapka, M. – Gottlieb, M. *Rolník a krajiny: kapitoly ze života soukromých rolníků*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 166 s. ISBN 80-85-85-0-83-4.

Micklem, W. *Jízdy na koni: příručka.* Praha: Knižní klub, 2004. 400 s. ISBN 80-242-1226-9.

Misař, D. *Vývoj chovu koní v Čechách, na Moravě a na Slovensku.* Praha: Brázda, 2011. 295 s. ISBN 978-80209-0383-9.

Moudrý, J. a kol. *Základní principy ekologického zemědělství: odborná monografie*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zemědělská fakulta, 2007. 39 s. ISBN 978-80-7394-041-6.

MZE ČR. *Akční plán ČR pro rozvoj ekologického zemědělství v letech 2011-2015.* Praha: MZE ČR, 2010. 36 s. ISBN 978-80-7434-007-9.

Novák, P. *Prázdniny na venkově: zelené prázdniny v malém kempu, na statku, v penzionu, na chalupě.* Telč: Svaz venkovské turistiky, 2008. 28 s. ISBN 978-80-904154-9-2.

Pfiffner, L. – Balmer, O. *Ekologické zemědělství a biodiverzita.* Olomouc: Bioinstitut, 2010. 4 s. ISBN 978-80-87371-09-1.

Scharf, R. a kol. *Agroenvironmentální opatření České republiky 2007 -2013*. Praha: MŽP, 2007. 28 s.

Šarapatka, B. – Urban, J. a kol. *Ekologické zemědělství I. díl, Základy ekologického zemědělství, agroenvironmentální aspekty a pěstování rostlin: učebnice pro školy i praxi.* Praha: MŽP, 2003. 280 s. ISBN 80-7212-274-6.

Šarapatka, B. - Urban, J. a kol. *Ekologické zemědělství II. díl: učebnice pro školy i praxi.* Šumperk: PRO-BIO, 2005. 334 s. ISBN 80-903583-0-6.

Šarapatka, B. – Urban, J. a kol. *Ekologické zemědělství v praxi.* Šumperk: PRO-BIO, 2006. 502 s. ISBN 80-87080-00-9.

Šarapatka, B. a kol. *Agroekologie: východiska pro udržitelné zemědělské hospodaření*. Olomouc: Bioinstitut, 2010. 440 s. ISBN 978-80-87371-10-7.

Urban. J. *Venkov pod kolektivizační knutou: okolnosti exemplárního „kulackého“ procesu.* Praha: Vyšehrad, 2010. 303 s. ISBN 978-80-7429-055-8.

Václavík, T. *Agroturistika na ekofarmách, jak na to.* Brno: Ministerstvo zemědělství České republiky, 2008. 32 s.

Václavík, T. *Ekologické zemědělství a rozvoj venkova.* Brno: Spolek poradců v ekologickém zemědělství v ČR, o. s., 2008. 16 s.

Vavroušek, J. *Koncepce trvale udržitelného hospodaření na farmě Požáry*. Praha: Vesmír, 1995. 63 s. ISBN 80-901131-7-6.

Olomoucký kraj. *Ekologické zemědělství Olomouckého kraje.* Olomouc: Olomoucký kraj, 2007. 27 s.

Česká republika. *Metodický pokyn č. 1/10 Management v chovu koní v ekologickém zemědělství ze dne 24.3.2010.*

Česká republika. *Metodický pokyn k posuzování odlišností od požadavků NR (EHS) č. 2092/91 v chovu koní registrovaných v ekologickém zemědělství na ekofarmě.*

Dittrichová, Š. a kol. *Příčiny stagnace produkce biopotravin v ČR: studie*. Praha: Mze, 2006.[cit.2012-11-5] Dostupný z www: http://www.eposcr.eu/publikace/studie-výzkum/

Geografie ČR. *Regionální geografické aspekty transformace zemědělství ČR*. [cit.2012-11-09] Dostupný z www: http://www.geografie.webzdarma.cz/transformace.htm

Lanteleme, V. *Léčba koňmi: Co je to hiporehabilitace?* [cit. 2012-10-05] Dostupný z www: http://www.equichannel.cz/lecba-konmi-1-co-je-to-hiporehabilitace

Registr ekologických podnikatelů [databáze on-line]. Praha: Ministerstvo zemědělství ČR, 2013. Dostupné z www: http://eagri.cz/public/app/eagriapp/EKO/Prehled/

Rynda, I. *Trvale udržitelný rozvoj a vzdělání.* [cit. 2012-07-08] Dostupný z www: http://www.czp.cuni.cz/projekty/konf_hledani/Sbornik/Rynda.htm

Smíšková, Š. *Co je to hiporehabilitace*. [cit. 2012-10-12] Dostupné z www: http://www.equichannel.cz/lecba-konmi-1-co-je-to-hiporehabilitace

7. Příloha

Údaje o ekofarmách v Karlovarském a Plzeňskem kraji (Zdroj: MZe 2012, vlastní zpracování)

Okres Cheb

Pořadí farmy	Výměra [ha]	Orná půda [ha]	Travní porost [ha]	Ostatní chov zvířat				Podíl orné půdy
1	3		3					0.0%
2	10	1	9					10.0%
3	11		11	tuři	ovce	Kozy		0.0%
4	20		20	tuři	ovce	Kozy		0.0%
5	23		23	tuři	ovce	Kozy		0.0%
6	25		25	tuři	ovce	Kozy	prasata	0.0%
7	29		29	tuři				0.0%
8	38		38	tuři	ovce	kozy		0.0%
9	52		52	tuři	ovce			0.0%
10	59		59	tuři				0.0%
11	76	5	71					6.6%
12	83		83					0.0%
13	92		92					0.0%
14	96		96	tuři	ovce			0.0%
15	106		106	tuři				0.0%
16	108	54	54		ovce			50.0%
17	174		174	tuři				0.0%
18	184	1	183	tuři				0.5%
19	196		196	tuři	ovce	kozy		0.0%
20	244		244	tuři	ovce	kozy		0.0%
21	245		245	tuři	ovce	kozy		0.0%
22	621	81	540	tuři	ovce			13.0%
23	734		734	tuři				0.0%
24	1660		1660	tuři				0.0%
průměr	203.7	28.4	197.8	-	-	-	průměr	3.3%
							nejčastěji	0.0%

Okres Sokolov

Pořadí farmy	Výměra [ha]	Orná půda [ha]	Travní porost [ha]	Ostatní chov zvířat				Podíl orné půdy
1	11		11	tuři				0.0%
2	29		29	tuři				0.0%
3	38		38					0.0%
4	72	35	37	tuři	Ovce	kozy		48.6%
5	136		136	tuři				0.0%
6	198		198	tuři	Ovce			0.0%
7	270		270	tuři				0.0%
8	276		276	tuři				0.0%
9	869		869	tuři	Ovce	kozy		0.0%
průměr	211.0	35.0	207.1				průměr	5.4%

Okres Karlovy Vary

Pořadí farmy	Výměra [ha]	Orná půda [ha]	Travní porost [ha]	Ostatní chov zvířat				Podíl orné půdy
1	3		3	tuři	ovce			0.0%
2	5	2	3					40.0%
3	6		6	tuři				0.0%
4	6		6					0.0%
5	6		6			kozy		0.0%
6	6		6	tuři				0.0%
7	6		6					0.0%
8	11		11					0.0%
9	11		11		ovce			0.0%
10	11		11		ovce			0.0%
11	16	3	12	tuři				18.8%
12	17		17			kozy		0.0%
13	17	10	7					58.8%
14	30		30	tuři	ovce	kozy		0.0%
15	26	2	24	tuři	ovce	kozy		7.7%
16	28		28	tuři	ovce			0.0%
17	33		33	tuři	ovce			0.0%
18	40	10	30					25.0%
19	46		46	tuři	ovce	kozy		0.0%
20	47	13	34	tuři		kozy		27.7%
21	48	2	46	tuři	ovce	kozy		4.2%
22	53		53					0.0%
23	54	8	45	tuři	ovce			14.8%
24	272		272	tuři				0.0%
25	81		81					0.0%
26	84	4	80	tuři				4.8%
27	88		88	tuři				0.0%
28	93		93	tuři	ovce	kozy		0.0%
29	122		122					0.0%
30	126		126	tuři		kozy		0.0%
31	131		131	tuři				0.0%
32	143		143	tuři				0.0%
33	157	16	141	tuři	ovce	kozy		10.2%
34	159		159	tuři				0.0%
35	392	2	390	tuři				0.5%
36	402	22	380	tuři		kozy		5.5%
37	413	26	386	tuři				6.3%
38	473		473	tuři	ovce			0.0%
39	531	98	433	tuři	ovce			18.5%
40	585		585	tuři				0.0%
41	866	227	639	tuři		kozy		26.2%
42	1202	254	948	tuři	ovce			21.1%
43	1428		1428	tuři	ovce			0.0%
průměr	**192.42**	**43.7**	**176.1**				**průměr**	**6.7%**
							nejčastěji	**0.0%**

Okres Domažlice

Pořadí farmy	Výměra [ha]	Orná půda [ha]	Travní porost [ha]	Ostatní chov zvířat				Podíl orné půdy
1	5		5					0.0%
2	6		6					0.0%
3	7		7					0.0%
4	13		13					0.0%
5	13		13					0.0%
6	14		14		ovce	kozy		0.0%
7	16		16	tuři	ovce			0.0%
8	28		28	tuři	ovce			0.0%
9	31		31	tuři	ovce			0.0%
10	118		118	tuři				0.0%
11	129	20	109	tuři				15.5%
12	516	9	507	tuři	ovce	kozy	prasata	1.7%
průměr	**74.67**	**14.5**	**72.3**				**průměr**	**1.4%**
							nejčastěji	**0.0%**

Okres Klatovy

Pořadí farmy	Výměra [ha]	Orná půda [ha]	Travní porost [ha]	Ostatní chov zvířat				Podíl orné půdy
1	5		5					0.0%
2	5		5					0.0%
3	6	3	3					50.0%
4	6		6					0.0%
5	9		9	tuři		kozy	prasata	0.0%
6	9	1	8		ovce			11.1%
7	9	5	4					55.6%
8	12	10	2					83.3%
9	13		13					0.0%
10	14		14	tuři	ovce	kozy		0.0%
11	18		18	tuři				0.0%
12	21	1	20	tuři	ovce			4.8%
13	24		24		ovce	kozy		0.0%
14	25		25	tuři				0.0%
15	25		25	tuři				0.0%
16	33		33	tuři	ovce			0.0%
17	41		41	tuři				0.0%
18	41		41					0.0%
19	43		43					0.0%
20	44		44	tuři				0.0%
21	44		44	tuři		kozy		0.0%
22	52		52	tuři				0.0%
23	56	6	50	tuři				10.7%
24	57	3	54	tuři				5.3%
25	58		58	tuři		kozy		0.0%
26	63		63	tuři				0.0%
27	67		67	tuři	ovce			0.0%
28	71	8	63	tuři	ovce			11.3%
29	93	1	92	tuři				1.1%
30	94	1	93	tuři	ovce			1.1%
31	96	2	92	tuři	ovce			2.1%
32	200		200	tuři				0.0%
33	205	5	200	tuři	ovce			2.4%
34	329		329	tuři	ovce			0.0%
35	338	128	210	tuři	ovce			37.9%
36	571		571	tuři	ovce			0.0%
průměr	**77.69**	**13.4**	**72.8**				**průměr**	**7.7%**
							nejčastěji	**0.0%**

Okres Plzeň-jih

Pořadí farmy	Výměra [ha]	Orná půda [ha]	Travní porost [ha]	Ostatní chov zvířat			Podíl orné půdy
1	15		15				0.0%
2	22	5	17	tuři	ovce		22.7%
3	30		30				0.0%
4	50	15	35				30.0%
5	53		53	tuři			0.0%
6	78	4	74	tuři	ovce		5.1%
7	102	6	96	tuři	ovce	kozy	5.9%
průměr	**50.00**	**7.5**	**45.7**			**průměr**	**9.1%**
						nejčastěji	**0.0%**

Okres Plzeň-sever

Pořadí farmy	Výměra [ha]	Orná půda [ha]	Travní porost [ha]	Ostatní chov zvířat			Podíl orné půdy
1	31	1	30	tuři	ovce	kozy	3.2%
2	5		5	tuři	ovce		0.0%
3	9		9				0.0%
4	10		10				0.0%
5	11		11				0.0%
6	28		28				0.0%
7	31		31	tuři			0.0%
8	33		33	tuři			0.0%
9	66		66		ovce		0.0%
10	144	13	131				9.0%
11	1640	620	1040	tuři	ovce		37.8%
průměr	**182.55**	**211.3**	**126.7**			**průměr**	**4.6%**
						nejčastěji	**0.0%**

Okres Plzeň - město

Pořadí farmy	Výměra [ha]	Orná půda [ha]	Travní porost [ha]	Ostatní chov zvířat				Podíl orné půdy
1	2		2					0.0%
2	2	1	1					50.0%
3	47	10	37	tuři				21.3%
4	60		60	tuři				0.0%
5	82	1	81	tuři				1.2%
6	90		90	tuři	ovce	kozy	prasata	0.0%
7	94	13	81	tuři				13.8%
8	108		108	tuři	ovce			0.0%
9	112		112	tuři	ovce	kozy		0.0%
průměr	**66.3**	**6.3**	**63.6**				**průměr**	**9.6%**
							nejčastěj	**0.0%**

Okres Rokycany

Pořadí farmy	Výměra [ha]	Orná půda [ha]	Travní porost [ha]	Ostatní chov zvířat	Podíl orné půdy
1	30	15	15	ovce	50%
2	53		53		0%
3	56		56		0%
4	65	40	25		62%
průměr	**51.0**	**27.5**	**37.3**	**průměr**	**28%**
				nejčastěji	**0.0%**

Okres Tachov

Pořadí farmy	Výměra [ha]	Orná půda [ha]	Travní porost [ha]	Ostatní chov zvířat			Podíl orné půdy
1	5		5	tuři			0.0%
2	13	11	2		ovce	kozy	84.6%
3	19	5	14		ovce	kozy	26.3%
4	29		29	tuři		kozy	0.0%
5	32		32				0.0%
6	32		32			kozy	0.0%
7	32		32				0.0%
8	40		40				0.0%
9	51		51	tuři	ovce		0.0%
10	63	30	33				47.6%
11	66	46	20	tuři	ovce		69.7%
12	84	19	65	tuři			22.6%
13	86	70	16	tuři	ovce		81.4%
14	90		90	tuři	ovce		0.0%
15	94	8	86	tuři			8.5%
16	129		129	tuři			0.0%
17	131		131	tuři			0.0%
18	180	20	160	tuři			11.1%
19	190	3	187	tuři		kozy	1.6%
20	203		203	tuři			0.0%
21	208	18	190	tuři			8.7%
22	240	2	238	tuři	ovce		0.8%
průměr	**91.68**	**21.1**	**81.1**			**průměr**	**16.5%**
						nejčastěji	**0.0%**